

Toimittaneet

Hannakaisa Holmi & Helena Sulkala

TUTKIELMIA VÄHEMMISTÖKIELISTÄ
JÄÄMERELTÄ LIIVINRANTAAN

Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti VI

Studia humaniora ouluensia 2

TUTKIELMIA VÄHEMMISTÖKIELISTÄ JÄÄMERELTÄ LIIVINRANTAAN

**Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston
raportti VI**

Toimittaneet

Hannakaisa Holmi & Helena Sulkala

GUMMERUS KIRJAPAINO OY 2006

Copyright 2006
Studia humaniora ouluensia 2

Editor-in-chief: Prof. Olavi K. Fält
Editorial secretary: Prof. Harri Mantila

Editorial Board:
Prof. Olavi K. Fält
Prof. Maija-Leena Huotari
Prof. Anthony Johnson
Prof. Veli-Pekka Lehtola
Prof. Harri Mantila
Prof. Irma Sorvali
Lect. Eero Jarva

Publishing office and distribution:
Faculty of Humanities
Linnanmaa
P.O. Box 1000
90014 University of Oulu
Finland

ISBN 951-42-8155-1
ISSN 1796-4725

Typesetting: Hannakaisa Holmi
Cover design: Raimo Ahonen

GUMMERUS KIRJAPAINO OY 2006

Holmi, Hannakaisa & Sulkala, Helena (eds.), Studies on minority languages from the Arctic Ocean to the Livonian coast. Report VI of the minority language research and education network

Faculty of Humanities, Department of Finnish, Information Studies and Logopedics, University of Oulu, P.O.Box 1000, FI-90014 University of Oulu, Finland
Studia humaniora ouluensia 2, 2006
Oulu, Finland

Foreword

This report is the third publication of the co-operative project *Nordic-Baltic-Russian network of Finnic minority and regional languages* funded by the Nordic Council of Ministers. The project participants are the Universities of Tromsø, Umeå, Stockholm, Mälardalen, Petrozavodsk, Tartu and Oulu, Võro Institute, Kväntunet, STR-T, Ruotsinsuomalaisten Keskusliitto, Karjalan Rahvahan Liitto and Võro Selts, and the project aims to follow up and support the revival and revitalization of Finnic minority languages. The project was launched in the autumn 2004, and it is coordinated by the Division of Finnish at the University of Oulu.

The purpose of the network project is to promote the use of Finnic minority languages in all domains, to increase co-operation between universities and the third sector, to continue the long-term research and educational co-operation between the participating universities and to support the regional education initiated by minority organizations.

The project is a continuation of the previous co-operative *Academic networking in peripheral language research and higher education between the Nordic countries and the neighbouring states* 1999–2001. The crucial difference compared to the aforementioned project is that the current enterprise involves the organizations and institutes of linguistic minorities as equal participants. The previous project published a baseline report titled *Kieli- ja kulttuurikontaktit* and three reports under the title *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan*. The current project published report IV in 2005 and V in 2006; this volume is thus the sixth publication of the network for minority language research and education.

The project publications deal with the research being done on Finnic minority languages. They provide a forum in which Ph.D. students doing research in minority languages can publish their doctoral research. Senior researchers can also publish the results of their minority language projects in these publications. These publications also provide information regarding the current revitalization status of minority languages. The present report focuses especially on the themes of the conference held in Kangos (Sweden) on 23.–26.2.2006: standardization of Finnic minority languages and related problems. Procedures requiring and supporting standardization are also described.

Esipuhe

Tämä raportti on Pohjoismaiden Ministerineuvoston rahoittaman yhteistyöprojektin *Nordic-Baltic-Russian network of Finnic minority and regional languages* kolmas julkaisu. Projekti on Tromssan, Uumajan, Tukholman, Mälardalenin, Petroskoin, Tarton ja Oulun yliopistojen, Võro Instituutin, Kväntunetin, STR-T:n, Ruotsinsuomalaisten Keskusliiton, Karjalan Rahvahan Liiton ja Võro Seltsin yhteinen vähemmistökielten elpymistä ja elvyttämistä tutkiva ja tukeva hanke. Hanke alkoi syksyllä 2004, ja sen koordinoijana on Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.

Verkostohankkeen tarkoituksena on edistää itämerensuomalaisten vähemmistökielten käyttöä kaikilla domeeneilla, lisätä yliopistojen ja ns. kolmannen sektorin yhteistyötä, jatkaa projektissa mukana olevien yliopistojen pitkäaikaista tutkimus- ja koulutusyhteistyötä ja tukea vähemmistöorganisaatioiden alulle panemaa alueellista koulutusta.

Projekti on jatkoa aikaisemmalle yhteistyöprojektille *Academic networking in peripheral language research and higher education between the Nordic countries and the neighbouring states* 1999–2001. Erityisen tärkeä ero mainittuun projektiin on se, että nykyiseen projektiin liittyvät tasavertaisina jäseninä kielivähemmistöjen omat järjestöt ja instituutit. Aikaisempi projekti julkaisi alkuraportin Kieli- ja kulttuurikontaktit ja kolme raporttia nimellä Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Nykyinen projekti on julkaissut vuonna 2005 raportin IV ja vuonna 2006 jo raportin V; sen vuoksi tämä julkaisu on Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti VI.

Projektin julkaisuissa esitellään itämerensuomalaisista vähemmistökielistä tehtävää tutkimusta. Erityisesti nuorilla vähemmistökielten tutkijoilla on mahdollisuus julkaista esimerkiksi väitöstutkimustensa osia. Myös varttuneemmat tutkijat voivat esitellä vähemmistöhankeidensa tuloksia. Julkaisuissa kerrotaan myös vähemmistökielten tämänhetkisestä revitalisaatiotilanteesta.

Tämä julkaisu keskittyy Kangosessa 23.–26.2.2006 pidetyn konferenssin teemaan: itämerensuomalaisten vähemmistökielten standardointiin ja siihen liittyviin ongelmiin. Myös standardointia vaativia ja tukevia toimia esitellään.

Abstracts of the articles

Hannakaisa Holmi

Problems of standardization

Pekka Zaikov focuses on the problems of standardization in written Karelian. In the Republic of Karelia, two forms of written Karelian are being developed, one based on Viena Karelian and the other based on Livvian. Both phonological and morphological problems are apparent. The phonological problems addressed by Zaikov pertain to gradation and consonant clusters. The most obvious morphological issues are the expression of plural, the system of case endings, reflexive inflection and the past tense forms of contraction verbs.

Leena Bogdanova discusses government in Livvian from the viewpoint of standardization. Research on government in Karelian is very scant, but some regularities should be found for purposes of standardization. Speakers differ in their use of government. Writers use it in accordance with their native dialect or refer to Finnish or Russian as a model. Bogdanova gives several authentic examples of government in Livvian dialects and different texts.

Nina Zaitseva describes the standardization of Vepsian and the impact of dialects on this process. Efforts to develop the tradition of written Vepsian and Vepsian orthography began in the 1930s. After that, written Vepsian temporarily fell out of use, but revitalization was resumed in 1989. Written Vepsian includes features of different dialects and highlights the core characteristics of Vepsian. The most typical variants of the language were adopted into use. Whenever the age of a linguistic feature supported its choice, age was used as a criterion. The problems encountered in the process of creating a uniform written language have been due to the phonetic differences between the dialects as well as the differences in case endings and conjugation. The adoption of a written language has also involved some problems.

Eira Söderholm writes about the standardization of Kven in relation to the development of grammar and teaching materials. The efforts to start instruction in Kven have been hindered by the fact that Kven lacks a unified grammar. When the University of Tromsø started a new Kven language programme in the spring 2006, all instruction had to

be planned from the start, because there were no textbooks or dictionaries, either. Söderholm describes the writing of a grammar for teaching purposes and gives examples.

Sulev Iva focuses on the most recent developments and changes in Võro orthography. The two main variants are the orthographic system adopted in 1995 and the orthography used by the *Uma Leht* newspaper. Both systems have their inherent problems, and the very fact that Võro lacks universally accepted orthography is in itself a problem. According to Iva, researchers should analyze critically the main orthographic variants and to establish a single acceptable system of orthography for Võro.

Triin Iva writes about the standardization of Võro and the linguistic usage of the proponents of standardization. She points out that linguistic standardization should combine the "ideal" Võro language and the current spontaneous spoken language. Standardizers play a very important role in combining the abstractions of these two languages, and they should therefore be highly aware of their linguistic usage. According to Triin Iva, the standardized language should be a functional tool of communication capable of combining the distinctive identities of the speakers of Võro.

Need for standardization

Marja Pajula describes the history of Livonians and the Livonian language in the 1920s and 1930s. The interwar period was a time of rising self-esteem, increasing linguistic awareness and cultural progress for Livonians. Despite this, the Livonian language had already declined so much before this rise of national awareness that the downward process could only have been stopped by perfect success in all efforts at language maintenance. The Soviet occupation seemed to seal the destiny of Livonian, but did not give the final death blow.

Valts Ernštreits writes about the present status of Livonian. Livonian is currently used for communication by only thirty people, of whom only five are native speakers of Livonian. The language has lost its practical domains of use, but it can still be studied from the elementary to the academic level. It would be important to standardize Livonian. This will require a lot of work, but it will be indispensable for the future of Livonian.

Support to standardization

Birgitta Tamminen discusses local high school students' opinions of and attitudes towards Meänkieli in Matarengi. Her data consist of essays written by the informants and background questionnaires filled in by them. Tamminen differentiates between positive and negative attitudes and divides both categories into four subcategories. High school students' attitudes and opinions underline the significance of Tornedalen identity for Meänkieli, the minority status of Meänkieli and its relationship with the majority language. The informants also discuss the significance of Meänkieli in terms of usefulness and esthetics.

Tamara Starshova provides a review of the rise of national literature in the current Republic of Karelia. She mentions some of the most authoritative writers and gives exam-

ples of their production. She also analyzes the role of dialects and other languages in Karelian literature.

Natalia Tšikina writes about the development and current status of national literature in Karelia. The first texts of Karelian national literature were written in Finnish, but the names, dialogues and monologues were often in Karelian. The most important writers who began to write in Karelian were Paavo Lukin and Vladimir Brendojev. Karelian-language literature is now published in Livvian, Lyydi and Viena Karelian. Tšikina mentions Aleksander Volkov, Miikul Pahomov and Raisa Remsujeva as significant contemporary writers.

Sisältö

Foreword	
Esipuhe	
Abstracts of the articles	
Sisältö	

Standardoinnin ongelmat

Pekka Zaikov	
Karjalan kirjakielen standardoimisongelmia	15
Leena Bogdanova	
Livvin kielen rektio standardoinnin valossa	23
Nina Zaitseva	
Vepsän murteet ja kirjakielen normit	28
Eira Söderholm	
Kainun kielen systematiseeraaminen	34
Sulev Iva	
Võron kirjakielen standardointi ja ortografian muutokset	49
Triin Iva	
Võron standardointi ja sen toteuttajien kielenkäyttö	54

Standardoinnin tarve

Marja Pajula	
Liiviläiset 1920- ja 1930-luvuilla	61
Valts Ernštreits	
The Livonian language today	73

Standardoinnin tukeminen

Birgitta Tamminen

Matarenkilaisten lukiolaisten mielipiteitä ja asenteita meänkieltä kohtaan 83

Tamara Starshova

Murteiden käyttö Karjalan kansallisessa kirjallisuudessa..... 92

Natalia Tšikina

Karjalankielisen kirjallisuuden nykytilanne Karjalan tasavallassa 102

Standardoinnin ongelmat

Karjalan kirjakielen standardointiongelmia

Pekka Zaikov

Tiivistelmä. Pekka Zaikov syventyy artikkelissaan karjalan kirjakielen standardoinnin ongelma-kohtiin. Karjalan tasavallassa karjalan kirjakieltä kehitetään kahdessa muodossa, joista toinen perustuu vienankarjalaan ja toinen livviin. Standardointiongelmia on syntynyt sekä äänne- että muoto-opin alalla. Zaikov tarkastelee astevaihtelua ja konsonanttiyhtymiä, ja muoto-opin osalta hän kiinnittää huomiota monikon ilmaisemiseen, sijapäätäjärjestelmään, refleksiivitaivutukseen ja supistumaverbien imperfektimuotoihin.

Asiasanat: äänneyhtymät, astevaihtelu, taivutus, karjalan kielet

Karjalan kirjakieltä kehitetään kahdessa muodossa. Toinen niistä perustuu vienankarjalaan ja toinen livviin. Karjalan kielen yleisimmistä standardointiongelmista olen jo kirjoittanut aikaisemmin kahdessa artikkelissani (ks. Zaikov 2001a: 288–296; Zaikov 2001b: 297–301). Tällä kertaa yritän syventyä konkreettisempiin kysymyksiin, jotka koskevat kahden karjalan kirjakielen standardointia äänne- ja muoto-opin alalla.

Äänneopin kysymyksiä

Tarkastelen seuraavassa joitakin astevaihtelutapauksia ja konsonanttiyhtymiä standardoinnin kannalta:

- Vienankarjalassa vokaalienvälinen *t* vaihtelee *v*:n kanssa, esimerkiksi *ruato* : *ruavot*, *luota* : *luuvvat*. On kuitenkin olemassa sellaisia sanoja ja sananmuotoja, joissa tätä konsonanttivaihtelua ei tapahdu, kuten sanojen *lieto* ja *ruota* monikon nominatiivissa (*lietot*, *ruotot*). Samoin myös passiivin II partisiipin muodoissa (*syöty*, *viety*, *lyöty* -tyypeissä) ei tapahdu astevaihtelua (*syötyn*, *vietyn*, *lyötyn*). Tämänäyttöisiä sanoja olisi ehkä pidettävä yleisen säännön poikkeuksina, joissa astevaihtelutapaus ei toteudu.
- Konsonanttiyhtymät *st*, *sk*, *tk*, *ht* ja *hk* ovat livvissä astevaihtelun ulkopuolella: *kosto* : *kostot*, *kastuo* : *kastun*, *lasku* : *laskan*, *laskou* : *lasken*, *matku* : *matkan*, *kitkie* : *kitken*, *huuhtuo* : *huuhton*, *vihko* : *vihkot*, *pahku* : *pahkan*. Sitä vastoin vienankarjalassa

nämä yhtymät ovat astevaihtelun alaisia: (*st : ss*) *kosto : kossot, kastuo : kassun; (sk : s)* *laiska : laisat, laskou : lasen; (tk : t)* *matka : matan, kitkie : kiten; (ht : h)* *huuhtuo : huuhon, mahtua : mahan; (hk : h)* *uhka : uhat, pyyhkie : pyyhin.*

On kuitenkin olemassa tapauksia, jolloin yhtymät *tk, ht, hk* ovat vienankarjalassakin vaihtelemattomia: *kotka : kotkat, tuhka : tuhkat, pihka : pihkat, vihko : vihkot, pahka : pahkat.* Jos näissä tapauksissa otettaisiin käyttöön astevaihtelun mukaisia muotoja, heikkoasteiset muodot lankeaisivat yhteen aivan eri lekseemien kanssa, ja näin syntyisi eri sanamuotojen sekaannusta, muun muassa sellaisten sanojen kanssa kuin *tuhat* (numeraali), *pihat* (mon. nom. sanasta *piha*), *pahat* (mon. nom. sanasta *paha*). Tosin kielessä voi olla homonyymejä, eikä ilmiö ole aivan vieras karjalassakaan. Kuitenkin sellaisissa kielissä, joiden kirjakielimuoto on ollut vasta lyhyen aikaa olemassa, homonyymit eivät ole suosittuja eivätkä tunnu suositeltavilta. Toisin sanoen mainituissa astevaihtelutapauksissa näyttää olevan horjuvuutta. Miten tästä ongelmasta päästäisiin? Vaikuttaisi siltä, että on olemassa kaksi mahdollista ratkaisua. On mahdollista jättää vaihtelemattomat muodot sellaisenaan kirjakieleen, mutta tällöin olisi puhuttava poikkeustapauksista, joita kertyy aika paljon. Toinen mahdollinen ratkaisu olisi muuttaa kaikki nämä vaihtelemattomat muodot yleisen säännön mukaisiksi, ja pikku hiljaa totuttaa ihmiset käyttämään niitä semmoisinaan.

Muoto-opin kysymyksiä

Muoto-opin alalla standardoinnissa on kiinnitettävä huomiota muun muassa seuraaviin seikkoihin: monikon ilmaisemiseen, sijäpäätäjärjestelmään, refleksiivitaivutukseen ja supistumaverbin imperfektimuotoihin.

Monikon ilmaiseminen

Monikon ilmaiseminen on vienankarjalassa ja livvissä joissakin kohdin erilaista. Niinpä monikon *i*-tunnuksen rinnalla käytetään *-loi-*, *-löi-*tunnusta yleisesti silloin, kun sana on kaksitavuinen ja *o-*, *ö-*, *u-*, *y-*, *i*-loppuinen, esim. *talo-loi-s(sa)*, *tyttö-löi-s(sä)*, *kipu-loi-lla*, *kibu-loi-l*, *kyly-löi-s(sä)* ja *sinčči-löi-s(sä)*.

Livvissä *-loi-*, *-löi-*tunnusta käytetään lisäksi pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä, esim. *kuu-loi-s* (mon. iness.), *kuul-loi-kse* (mon. tr.), *kuu-loi-h* (mon. ill.), *mua-loi-n* (mon. gen.), *mua-loi* (mon. part.), *mua-loi-nnu* (mon. ess.). Toisin sanoen livvissä tämä tunnus esiintyy kaikissa sijamuodoissa, mutta vienankarjalassa sitä ei käytetä monikon genetiivissä ja partitiivissa.

Sijapäättejärjestelmä

Sijapäätteet eroavat vienankarjalassa ja livvissä toisistaan siten, että viimeksi mainitussa olosijat ovat langenneet yhteen erosijojen kanssa. Vienankarjalassa puolestaan adessiivil-la on sama sijapäätte kuin allatiivilla.

Taulukko 1. Vienankarjalan ja livvin sijapäätteet

	Vienankarjala		Livvi	
	yksikkö	monikko	yksikkö	monikko
Nominatiivi	Ø	-t	Ø	-t
Genetiivi	-n	-(j)en	-n	-en, -(lOi)n
Partitiivi	-A, O, tA, -ie	-A, -ie	-A, O, -U, -dU, -tU	-i, -(lOi)O
Translatiivi		-ksi		-kse
Essiivi		-nA		-nnU
Inessiivi		-ssA		-s
Elatiivi		-stA		-s, -späi
Illatiivi		-h		-h
Adessiivi		-llA		-l
Ablatiivi		-ltA		-l, -lpäi
Allatiivi		-llA		-le
Abessiivi		-ttA		-ttAh
Komitatiivi		-neh		-nke

Livvissä on ruvettu käyttämään niin sanottuja postpositiosijoja: elatiivissa (-späi), ablatiivissa (-lpäi) ja komitatiivissa (-nke). On huomattava, että myös tverinkarjalassa käytetään komitatiivin -nke-päätettä (*pojanke*). Siitä huolimatta vienankarjalan kieliopissa otettiin käyttöön -neh-sijapäätte (*poikineh*). Livvissäkin postpositiosijaa -späi käytetään vain silloin, kun kysymys on paikasta, jonka sisältä joku tai jotain lähtee tai poistuu. Esim. *Lapses lähtiittih školaspäi* 'lapset lähtivät koulusta'. *Lämmin tuli päčispäi* 'lämmen tuli uunista'. Muissa tapauksissa postpositiosijaa ei käytetä, kuten *Huomenizes päiväs allammo leikkavon* 'huomisesta päivästä aloitamme leikkuun'. *Tarattau omas elokses* 'hän puhuu omasta elämästään'. *Nuorin velleksis on vie lapsi* 'nuorin veljeksistä on vielä lapsi'.

Postpositiosijaa -lpäi käytetään livvissä silloin, kun joku tai jotain poistuu joltakin paikalta, tilalta tai kun jotain saadaan joltakin, esim. *langeta ikkunalpäi* 'pudota ikkunalta'; *tulla järvelpäi* 'tulla järveltä'; *tulin ongeltapäi* 'tulin ongelta'. Muissa tapauksissa postpositiosija ei kuitenkaan ole käytössä, muun muassa sellaisissa tapauksissa, kun puhe on materiaalista, josta on jotain tehty, ajasta, puheen objektista, osan kokonaisuudesta, vaihtoehtoista jne. Esim. *Suaja mehuu koivus* 'saada mehua koivusta'. *Kengät on ommeltu nahkas* 'kengät on ommeltu nahkasta'. *Ongele mendih ildupäiväs* 'ongelle mentiin iltapäivästä'. *Puista sovot pölys* 'puhdistaa vaatteet pölystä'. *Täs ruavos maksetah hyvä palkku* 'tästä työstä maksetaan hyvä palkka'. *Tämän sain muamal lahjakse* 'tämän sain äidiltä lahjaksi'. *Kzyö heil abuu* 'kysyä heiltä apua'.

Livvissä käytetään myös muita postpositiosijoja, kuten terminatiivia ja approksimatiivia. Terminatiivin sijapäätteena on -ssah, -ssäh (*talossah, mečässäh*), approksimatiivin -

lluo, -llyö (mučoilluo, mečällyö). Livvin kieliopin tekijät eivät kuitenkaan ottaneet käyttöön näitä postpositiosijoja, vaikka niillä on ehkä enemmän syitä kuulua sijasysteemiin kuin elatiivilla ja ablatiivilla, sillä niillä on taka- ja etuvokaalisia allomorfeja. Elatiivin ja ablatiivin postpositiosijat ovat vain etuvokaalisia ja ne liittyvät sekä taka- että etuvokaaliin sanoihin, esim. *školkaspäi* 'koulusta', *ikkunalpäi* 'ikkunalta'.

Refleksiivitaivutus

Livvi eroaa selvästi vienankarjalasta refleksiiviverbin muodostamisessa ja taivutuksessa. Ensinnäkin derivaatiosuffiksit eroavat toisistaan sillä tavalla, että vienankarjalassa johtimina ovat *-u, -y (opast-u-u, kiänt-y-y); -pu, -py (vai-pu-u, yö-py-y); -tu, -ty (kurneh-tu-u, höper-ty-y); -stu, -sty (viiko-stu-u, hie-sty-y); -ntu, -nty (hieno-ntu-u, jyve-nty-y); -utu, -yty (jaksa-utu-o, pese-yty-ö)*, kun taas livvissä suffiksina ovat *-vu, -vy (jaksa-vu-u, peze-vy-y); -u, -y (kast-u-u, myöst-y-y); -hu, -hy (lekka-hu-u, häilä-hy-y)*.

Livvissä on erikoinen verbien refleksiivitaivutus, joka puuttuu vienankarjalasta. Tosin joitakin reliktejä entisestä refleksiivitaivutuksesta on jäänyt eräisiin vienankarjalan murteisiin. Ne esiintyvät etupäässä indikatiivin preesensin ja joskus imperfektin yksikön III persoonassa, esim. *peseksen ~ pesehen* 'hän peseytyy', (Tveri) *peziečie* 'peseytyä', (Rekola) *pezitteh* 'peseydyit', *kumardeliammaze* 'kumartelimme'. Koska ilmiötä tavataan vain eräissä murteissa ja vain eräissä muodoissa, refleksiivitaivutusta ei ruvettu ottamaan vienankarjalan kirjakielimuotoon. Sitä vastoin livvissä refleksiivisuus ilmaistaan sekä johtimilla että erikoisilla persoonapäätteillä, jotka ovat ominaisia vain refleksiivitaivutukselle. Tämä taivutus on elävä ja sitä käytetään aktiivisesti jokapäiväisessä puheessa. Refleksiivitaivutus eroaa normaalitaivutuksesta siinä, että sillä on omat normaalitaivutuksesta eroavat persoonapäätteensä. Refleksiivitaivutus esiintyy kaikissa moduksissa: indikatiivissa, konditionaalissa, potentiaalissa ja imperatiivissa. Sillä on seuraavat persoonapäätteet (ks. Markianova 1993: 49–53; Богданова 2003).

Taulukko 2. Refleksiivitaivutuksen persoonapäätteet livvissä.

	yksikkö	monikko
1. p.	<i>-mmos, -mmös</i>	<i>-mmokseh, -mmökseh</i>
2. p.	<i>-ttos, -ttös</i>	<i>-tökseh, -ttökseh</i>
3. p.	<i>-hes, -h</i>	<i>-hes</i>

Verbi *pestäkeh* 'peseytyä' taivutetaan kaikissa moduksissa seuraavasti:

Indikatiivi (refleksiivitaivutus)

Taulukko 3. Indikatiivin preesens.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>peze-mmös</i>	<i>en peze-i</i>	<i>peze-mmökseh</i>	<i>emmo peze-i</i>
2. p.	<i>peze-ttös</i>	<i>et peze-i</i>	<i>peze-ttökseh</i>	<i>etto peze-i</i>
3. p.	<i>peze-hes (peze-h)</i>	<i>ei peze-i</i>	<i>pestä-hes</i>	<i>ei pestä-hes</i>

Taulukko 4. Indikatiivin imperfekti.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>pezi-mmös</i>	<i>en pesty-hes</i>	<i>pezi-mmökseh</i>	<i>emmo pesty-hes</i>
2. p.	<i>pezi-ttös</i>	<i>et pesty-hes</i>	<i>pezi-ttökseh</i>	<i>etto pesty-hes</i>
3. p.	<i>pezi-hes (pezi-h)</i>	<i>ei pesty-hes</i>	<i>pesti-hes</i>	<i>ei pesty-hes</i>

Taulukko 5. Indikatiivin perfekti.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>olen pesty-hes</i>	<i>en ole pesty-hes</i>	<i>olemmo pesty-hes</i>	<i>emmo ole pesty-hes</i>
2. p.	<i>olet pesty-hes</i>	<i>et ole pesty-hes</i>	<i>oletto pesty-hes</i>	<i>etto ole pesty-hes</i>
3. p.	<i>on pesty-hes</i>	<i>ei ole pesty-hes</i>	<i>ollah pesty-hes</i>	<i>ei olla pesty-hes</i>

Taulukko 6. Indikatiivin pluskvamperfekti.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>olin pesty-hes</i>	<i>en ollut pesty-hes</i>	<i>olimmo pesty-hes</i>	<i>emmo ollut pesty-hes</i>
2. p.	<i>olit pesty-hes</i>	<i>et ollut pesty-hes</i>	<i>olitto pesty-hes</i>	<i>etto ollut pesty-hes</i>
3. p.	<i>oli pesty-hes</i>	<i>ei ollut pesty-hes</i>	<i>oldih pesty-hes</i>	<i>ei oldu pesty-hes</i>

Konditionaali (refleksiivitaivutus)

Taulukko 7. Konditionaalin preesens.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>pezizi-mmös</i>	<i>en pezizi-hes</i>	<i>pezizi-mmökseh</i>	<i>emmo pezizi-hes</i>
2. p.	<i>pezizi-ttös</i>	<i>et pezizi-hes</i>	<i>pezizi-ttökseh</i>	<i>etto pezizi-hes</i>
3. p.	<i>pezizi-hes</i>	<i>ei pezizi-hes</i>	<i>pestäzi-hes</i>	<i>ei pestäzi-hes</i>

Taulukko 8. Konditionaalin imperfekti.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>pessyzi-mmös</i>	<i>en pessyzi-hes</i>	<i>pessyzi-mmökseh</i>	<i>emmo pessyzi-hes</i>
2. p.	<i>pessyzi-ttös</i>	<i>et pessyzi-hes</i>	<i>pessyzi-ttökseh</i>	<i>etto pessyzi-hes</i>
3. p.	<i>pessyzi-hes</i>	<i>ei pessyzi-hes</i>	<i>pestähyzi-hes</i>	<i>ei pestähyzi-hes</i>

Taulukko 9. Konditionaalin perfekti.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>olizin pessy-hes</i>	<i>en olis pessy-hes</i>	<i>olizimmo pessy-hes</i>	<i>emmo olis pessy-hes</i>
2. p.	<i>olizit pessy-hes</i>	<i>et olis pessy-hes</i>	<i>olizitto pessy-hes</i>	<i>etto olis pessy-hes</i>
3. p.	<i>olis pessy-hes</i>	<i>ei olis pessy-hes</i>	<i>oldas pesty-hes</i>	<i>ei oldas pesty-hes</i>

Taulukko 10. Konditionaalin pluskvamperfekti.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>olluzin pessy-hes</i>	<i>en olluss pessy-hes</i>	<i>olluzimmo pessy-hes</i>	<i>emmo ollus pessy-hes</i>
2. p.	<i>olluzit pessy-hes</i>	<i>et olluss pessy-hes</i>	<i>olluzitto pessy-hes</i>	<i>etto ollus pessy-hes</i>
3. p.	<i>ollus pessy-hes</i>	<i>ei ollus pessy-hes</i>	<i>oldanus pesty-hes</i>	<i>ei oldanus pesty-hes</i>

Potentiaali (refleksiivitaivtus)

Taulukko 11. Potentiaalin preesens.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>pesse-mmös</i>	<i>en pesse-i</i>	<i>pesse-mmökseh</i>	<i>emmo pesse-i</i>
2. p.	<i>pesse-ttös</i>	<i>et pesse-i</i>	<i>pesse-ttökseh</i>	<i>etto pesse-i</i>
3. p.	<i>pesse-hes</i>	<i>ei pesse-i</i>	<i>pestä-hes</i>	<i>ei pestäne-hes</i>

Taulukko 12. Potentiaalin perfekti.

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	<i>ollen pessy-hes</i>	<i>en olle pessy-hes</i>	<i>ollemmo pessy-hes</i>	<i>emmo olle pessy-hes</i>
2. p.	<i>ollet pessy-hes</i>	<i>et olle pessy-hes</i>	<i>olletto pessy-hes</i>	<i>etto olle pessy-hes</i>
3. p.	<i>ollou pessy-hes</i>	<i>ei olle pessy-hes</i>	<i>oldaneh pesty-hes</i>	<i>ei oldane pesty-hes</i>

Imperatiivi (refleksiivitaivutus)

Taulukko 13. Imperatiivi

	myönteinen	kielteinen	myönteinen	kielteinen
1. p.	--		<i>pes-kiämmökseh</i>	
2. p.	<i>peze-i</i>		<i>pes-kiättökseh</i>	
3. p.	<i>peskä-hes</i>		<i>pes-tähes</i>	

Livvissä refleksiivisyys ilmaistaan siis sekä johtimilla että erikoisella refleksiivitaivutuksella. Molemmat refleksiivisyyden ilmaisekeinot on otettu kielioppiin. Täytyy kuitenkin todeta, että nuorempi polvi ei kovin hyvin tunne verbien refleksiivitaivutusta. Tästä syystä sitä täytyy opetella kouluissa ja yliopistoissa. Livviläisessä kirjallisuudessa käytetään vähemmän refleksiivitaivutuksellisia muotoja. Sen asemesta yritetään käyttää enemmän johdoksia.

Supistumaverbien imperfektimuodot

Kiinnitän huomiota myös kaksivartaloisten supistumaverbien imperfektimuotoihin vienankarjalassa ja livvissä. Yleensä vienalais- ja eteläkarjalaismurteissa (paitsi periferiamurteissa) ne ovat *i*:llisiä ja *si*:llisiä (*makain* : *makasin*, *makai* : *makasii*, *makaima* : *makasima*, *makaita* : *makasija*). Sitä vastoin livvissä ja eteläkarjalan periferiamurteissa ne ovat ainostaan *i*:llisiä (*magain*, *magai*, *magaimma*, *magaimmo*, *magaitta*, *magaitto* jne.). Paavo Pulkkinen on tutkinut imperfektin *-i* ja *-si-*, *-zi-*-tunnuksen distribuutiota tutkimuksessaan Supistumaverbien imperfektityypit karjala-aunuksessa (1968). Hän on tullut seuraaviin tuloksiin:

- Livvissä ovat käytössä ainoastaan *si*-ttömät imperfektit (*hyppäi*, *magai*).
- Eteläkarjalaisissa murteissa tilanne on sekava. Mäntyselän murteessa yksikön 3. persoonassa ylivoimainen on *si*-tön muoto (*tembai*, *uppoi*). Muissa murteissa on edustettuina molemmat tyypit. Kuitenkin Paatenen murteessa yks. 3. p. on tyyppi *avai*, mutta yks. 1. p. *avazin*. A. Genetzin keräämien materiaalien mukaan Repolan murteessa on ainoastaan *si*:ttömiä muotoja (*kiroi*, *rubein*). Rukajärven murteessa enemmän on *zi*:llisiä muotoja kuin *i*:llisiä (*vastazi*, *keräi*, *kogoz*, *vihai*, *rubezit*, *varazima*). Tunkuan murteessa molemmat ovat mahdollisia (*kergii*, *rubezi*, *kadozi*, *avai*, *ločkai*, *pagazi*).
- Siirtymämurteissa molemmat tyypit ovat mahdollisia: Jyskyjärvi: *lykkäi*, *rupei* ~ *rupezi*; Paanajärvi: *avazi*, *erozi*, *suorizi*; Užmana: *hyppäi* ~ *hyppäzi*, *magai*, *levizi*.
- Pohjoiskarjalaisissa murteissa molemmat tyypit ovat käytössä: *matkain* ~ *matkasin*, *kiušaima* ~ *kiušasima*. Tosin varsinkin Oulangan, Kiestingin ja Pistojärven murteissa käytetään yks. 3. p:ssa enemmän *si*:llisiä muotoja (*makais*, *rupeis*). On kuitenkin vaikea sanoa yleisesti, kumpi näistä muodoista on voiton puolella. Vanhempi polvi käyttää ehkä enemmän *i*:llisiä imperfektimuotoja kuin *si*:llisiä.
- Eteläkarjalan periferiamurteissa käytetään vain *i*:llisiä imperfektimuotoja, ja tässä mielessä ne ovat samalla kannalla kuin livvin murteet: Tolmačču (*avai*, *haluimma*); Vessi (*vastai*, *vastaitta*); Valдай (*keräi*, *mittaimma*); Tihvinä (*harpai*, *kirgaitta*). Valdain mur-

teessa on vain muutama verbi, joissa käytetään *si*:llisiä imperfektejä, kuten *kargazima* 'me tanssimme', *varazin* 'pelkäsin'.

Kirjakieltä luotaessa supistumaverbien imperfektityypit ovat tuottaneet tiettyjä vaikeuksia. Livvissä kysymys ratkaistiin verraten helposti eli otettiin käyttöön vain *i*:llisiä muotoja (*magai*, *avai*). Vienankarjalan kirjakielimuotoa luotaessa asiaa jouduttiin miettimään pitkään. Pitäisikö ottaa normiksi *si*:llinen vai *si*:tön imperfektimuoto? Tultiin kuitenkin siihen tulokseen, että käyttöön otetaan molemmat tyypit, siis sekä *makain* että *makasin*. Myöhemmin on osoittautunutkin, että kaksoisratkaisu ei ole tuonut vaikeuksia opetukseen.

Lähteet

- Zaikov, Pekka 2001a: Karjalan kirjakielen kieliopilliset säännöt ja murteet. – Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II (toim. Miia Mikkonen, Helena Sulkala ja Harri Mantila). Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 18. 288–296. Oulun yliopisto, Oulu.
- 2001b: Karjalan kirjakielen ortografian kysymyksiä. – Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II (toim. Miia Mikkonen, Helena Sulkala ja Harri Mantila). Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 18. 297–301. Oulun yliopisto, Oulu.
- Pulkkinen, Paaavo 1968: Supistumaverbien imperfektityypit karjala-aunuksessa. *Suomi* 113: 2. 5–39. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markianova, Ludmila 1993: Livvin murdehen morfolougii: verbit: adverbbit. Petroskoin valdivon yliopisto, Petroskoi.
- Богданова, Е. 2003: Возвратное спряжение в диалектах карельского языка. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Йошкар-Ола.

Livvin kielen rektio standardoinnin valossa

Leena Bogdanova

Tiivistelmä. *Leena Bogdanova tarkastelee livvin kielen rektiota standardoinnin valossa. Karjalan kielen rektiota on tutkittu hyvin vähän, mutta standardoinnin yhteydessä myös sen muodostukseen on löydettävä jokin säännönmukaisuus. Rektion käyttö vaihtelee eri kielenpuhujien kesken. Kirjailijat käyttävät sitä oman murteensa mukaisesti tai ottavat mallia suomen tai venäjän kielestä. Bogdanova antaa artikkelissaan runsaasti esimerkkejä siitä, miten rektioita on muodostettu livvin murteissa ja erilaisissa teksteissä.*

Asiasanat: *rektio, substantiivitydennyksen sijat*

Karjalan kielen lauseoppia, ja samalla tietysti myös rektiota, on tutkittu äänne- ja muotooppiin verrattuna paljon vähemmän. On vain muutamia tutkimuksia, joissa rektiota on jonkin verran tutkittu. Tässä yhteydessä voisin mainita V. Fedotovan tutkimuksen *Очерк синтаксиса карельского языка* (Karjalan kielen lauseopillinen tutkimus), jossa on tarkemmin tutkittu karjalan kielen sanaliittoja. K. Kontin, A. Ojajärven, A. Morozovin ja M. Zaitsevin tutkimuksissa on suomen tai vepsän kielen rektion yhteydessä annettu esimerkkejä myös karjalan kielestä. Karjalan kielestä on enemmän tutkittu sijamuotoja ja niiden funktioita. Tutkimuksissa on selitetty mm. partitiivin ja akkusatiivin käyttöä. Tällä hetkellä karjalan kielen rektiota tutkii Karjalan pedagogisen yliopiston lehtori Marina Naukova. Toivottavasti myös venäläis-karjalainen verbisanakirja valmistuu joskus.

Karjalan kirjakieltä on luotu jo melkein kaksikymmentä vuotta, mutta yhä vielä monet muoto- ja lauseopin kysymykset ovat ratkaisematta. Joihinkin seikkoihin ei ole vielä pysyviä sääntöjä, mikä tietysti vaikeuttaa kielen oppimista. Monet karjalaiset kirjailijat kirjoittavat vielä nykyäänkin teoksiaan omilla murteillaan ja käyttävät rektiota sen mukaisesti. Toiset taas puhuvat suomen kieltä ja käyttävät suomen kielelle ominaista rektiota.

Nykyinen livvin murteen kielioppi pohjautuu suurin piirtein Riipuskalan ja Kotkatjärven murteisiin, mutta aikaisemmin julkaistut (vuonna 1880) E. Ahtian ja A. Genetzin kieliopit pohjautuvat Säämäjärven ja Tulemajärven murteisiin. Tästä syystä karjalan kielen sanakirjassa on hyvin paljon esimerkkejä Säämäjärven alueelta. Jos verrataan tekstejä, jotka on painettu viimeksi mainituissa kieliopeissa ja myöhemmissä karja-

lan kielen kielinäytteissä (esim. nykykirjallisuudessa ja Oma mua -lehdessä), eroja löytyy verbin rektion muodostamisestakin.

Rektio on sanojen välinen suhde, jossa alisteinen sana esiintyy pääsanana vaatimassa muodossa. Livvissä substantiivitäydennys on partitiivissa ja suomen kielessä elatiivissa esim. seuraavassa tapauksessa: *suvaija* (kedä? midä?) *händü* 'pitää hänestä'. Sanojen välistä suhdetta kuvaavat myös esimerkit: *paista karjalakse* 'puhua karjalaa' *paista karjalua*.

Viime aikoina karjalan kielen rektiossa on tapahtunut joitakin muutoksia. Tästä herääkin kysymys, pitäisikö kielen standardoinnissa kirjakieleen ottaa käyttöön kielessä aikaisemmin ollut vai nykykielen mukainen rektio. Viime aikoina venäjän kieli on huomattavasti vaikuttanut livvin kieleen. Siihen on tullut paljon venäjänkielisiä lainasanoja, ja ihmisten ajattelutapa kielestä on muuttunut lähemmäs venäjän kieltä. Useimmiten ihmiset kääntävät venäjältä suoraan karjalaksi ajattelematta ollenkaan karjalan kielen normeja. Venäjän kieltä ymmärtämättömiä ja puhumattomia ihmisiä on jäljellä vain muutama.

Venäjän kielen vaikutus on jättänyt huomattavan jälkensä myös livvin rektioon. Yksi parhaista esimerkeistä on verbi *auttua* : *avvuttua* 'auttaa'. Karjalan kielen kielinäytteissä (uskonnollisissa teksteissä) oli käytössä muoto *auttua* (kedä? midä?) *vellie*. Seuraavaksi annan muutamia esimerkkejä siitä, miten verbiä on käytetty karjalan kielen näytteissä sekä nykykirjallisuudessa.

Karjalan kielen näytteitä:

- (1) *Minul oli ižändü armias, ga autoi minuu, d'oga kuudu tüöndi d'engua.* (KKN 1969: 182.)
Minä heidü ainos avvutin. (NKK 1994: 313.)
Armoittomua Sinä avvutat. Ižändü auttau Omua voijeltuu. (Psalmit)

Nykykirjallisuus:

- (2) *Avvuta minuu nügöi, kuldutüttöine. Tämä oksaine avvuttau sinuu.* (Dubinina, Z.)

Venäjän kielen vaikutuksesta livvissä käytetään nykyään *auttua*-verbin ohessa useimmiten allatiivia *autoi* (kelle? kel?) *minule* (помогать кому).

- (3) *Ižändü, avvuta minule!* (Uuzi sana 2003: 25.)
Jumal, avvuta meile! (Uuzi sana 2003: 33.)
- (4) *Maša avvutti hänele piästä kodih. Jumaloini, avvuta jo mamale. Minä avvutan sinule.* (Dubinina, Z.)
- (5) *Vahnemat lapset avvutettih muamalleh pidiä huoldu nuorembis.* (Semonov 2004: 13.)
Romoigi rubieuv avvuttamah muamale. (Semonov 2004: 149.)
Illal huogavuu kodvazen, sit avvuttau buabale. (Semonov 2004: 136.)

Puheessa karjalaiset käyttävät molempia muotoja. Kun psalmit oli käännetty karjalaksi, tulimme (karjalan kielen tutkijat ja opettajat) siihen tulokseen, että kirjakieleen pitäisi ottaa vanha rektiosija *auttua* (kedä?).

Useimmiten rektion yhteydessä on kysymys objektin käytöstä. Tässä yhteydessä syntyy kysymys, missä muodossa substantiivitäydennystä pitäisi verbin ohessa käyttää. Tämäkin on vaikea kysymys livvissä. Seuraavissa sanaliitoissa alisteinen sana on päätteettömässä akkusatiivissa ja verbi I infinitiivin muodossa:

- (6) *Avata uksi* ‘avata ovi’, *kirjuttua kirjaine* ‘kirjoittaa kirje’.

Alisteinen sana on päätteettömässä akkusatiivissa ja verbi monikon 3. persoonassa kaikissa tempuksissa ja moduksissa seuraavasti:

- (7) *Ostetah kodi. Hüö ostetah kodi. Hüö ostettih kodi. Hüö ostettas kodi. Hüö ostetanneh kodi. Hüö ostettahes kodi.*

Seuraavaksi annan esimerkkejä siitä, miten karjalan kielen näytteissä on käytetty substantiivitäydennystä:

- (8) *Siä annettih meile lehmü.* (KKN 1969: 182.)
Otettih izändü armiah. (KKN 1969: 182)
Nahku ezmäzikke kastetah, livotetah vedeh. (KKN 1969: 167.)
Mies pezetettih. (KKN 1969: 45.)
Miehet luajittih pienen mökkizen. (KKN 1969: 173.)
Jordan se luajitah üheksä süldü. (KKN 1969: 207.)
- (9) *Sit viijä viesti joga taloih. Tuohus viritetäh. Andilas istutetah jumaloin ual. Sit tüütöt pannah andilas muate. Kerätäh pühkin da leivät iäre. Druškat lämmitetäh külü. Tütöt pajatetah svuad’bupajon.* (Ahtia, E. 1932.)

Säämäjärvi:

- (10) *Häkütüs spruavittih.* (KKN 1994: 272.)
Miehet azutah tuli. (KKN 1994: 274.)
Löütäh küdžoimätäs. (KKN 1994: 274.)
Palmikkoh pannah rihmu. (NKK 1994: 272.)

Vieljärvi:

- (11) *Enne pandih rieskah maidoh pudron.* (NKK 1994: 286.)
Sit hüvin katetah pada. (NKK 1994: 289)
Sih keskel püstetäh seiväs. (NKK 1994: 296.)

Vitele:

- (12) *Savipada käärittih tuohel.* (NKK 1994: 299.)
Sinne tungietah verkon sellüs. (NKK 1994: 300.)
Tuohi punaldettih nenga. (NKK 1994: 302.)
Naizet luvvah kangas seinäh. (NKK 1994: 304)

Riipuškala:

- (13) *Hüö minule lad’d’attih suuren halgopinon.* (NKK 1994: 316.)
Sih miehet kaivettih ojan. (NKK 1994: 317.)
Vie luajittih kalakurniekku. (NKK 1994: 300.)

Kuten esimerkeistä näkyy, livvin murteista suurimmassa osassa käytetään nominatiivin kaltaista, päätteetöntä akkusatiivia. Nykykirjallisuudessa kirjailijat käyttävät molempia muotoja, mutta useimmiten kuitenkin päätteetöntä akkusatiivia.

A. Volkov:

- (14) *Süväintaudi kaimattih hapainmajjol päčinreunas da külüs.* (Karjalan pagin 2003: 169.)
Talven halgo pandih ühteh n'edälih. (Karjalan pagin 2003: 170.)
Akat loppiettih kangahien kudomine. (Karjalan pagin 2003: 172.)
Sinne nostettih jauhosielikanzi, tuohine suolukomššaine. (Karjalan pagin 2003: 173.)

P. Semonov:

- (15) *Izändät annettih muamale ruavon.* (Karjalan pagin 2003: 177.)
Kerras hiilutettih samvuaru. (Karjalan pagin 2003: 183.)
Tütöt löüttih tuttavu n'okkohoine. Lapset hüvin tiettih matku kodih. (Semonov 2004: 17.)

T. Scerbakova:

- (16) *Mužikat kezäl salvettih kirikön ihan sih kohtah.* (Karjalan pagin 2003: 196.)

N. Nazarov:

- (17) *Ülembi koskie hüö azetettih luja kapronverko rannas randassah.* (Karjalan pagin 2003: 232.)
Hüö muutettih hänen familiien ven'an luaduh Pal'tokse. (Karjalan pagin 2003: 233.)

Z. Dubinina:

- (18) *Meile ozutettih čomaine.* (Karjalan pagin 2003: 131.)

Oma mua -lehti:

- (19) *Pakkaskuun lopul surgutalazet tuodih meile ozuttelun.* (Oma mua 2006: 6.)
Sie küläläzet sanottih oman sanan. (Oma mua 2004: 50.)
Meijän školas kai lapset 11 luokas vallittih karjalan kielen tutkindon. (Oma mua 2006: 4.)
Täh projektah ühtünüöt avattih omien ruadolojn ozuttelun. (Oma mua 2006: 4.)
Mennüt nedälil Rahvahallizien kul'tuuroi keskukses avattih uuzi ozuttelu. (Oma mua 2005: 34.)
Kerähmös luajittih moine piütös. (Oma mua 2005: 25.)

Kuten esimerkeistä näkyy, Oma mua -lehden toimittajat erottavat karjalan kielessä merkitykseltään aktiiviset ja passiiviset lauseet. Jos lauseessa on subjekti, objekti on genetiivin kaltainen. Jos subjektiä ei ole, objekti on nominatiivin kaltainen. Esimerkeistä näkyy myös, että suurimmassa osassa livvin murteista käytetään monikon 3. persoonan verbin yhteydessä substantiiviyhdistelmää päätettömässä akkusatiivissa. Myös kirjakieleen on todennäköisesti otettava tämä muoto.

Lähteet

- Ahtia, E. V. 1936: Karjalan kielen kielioppi: äänne- ja sanaoppi. Karjalan kansalaisseura, Suojärvi.
- Karjalan pagin 2003: Karjalan pagin: kauniskirjituksen antologii (toim. A. I. Mišin ja A. L. Volkov). Periodika, Petroskoi.
- Образцы карельской речи. Говоры ливвиковского диалекта карельского языка. (Сост. Макаров Г. Н.–Рягоев В.Д.) Ленинград.
- ОКР = Образцы карельской речи.
- NKK 1994 = Näytteitä karjalan kielestä (toim. Vladimir Rjagojev ja Matti Jeskanen). – Osa 1. Karjalan tasavallan ja Sisä-Venäjän karjalaismurteet. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Oma mua 2004: Oma mua : Karjalan rahvahan lehti. Karjalan Tasavallan korkein neuvosto ja ministerineuvosto, Karjalan kansan liitto. Kausijulkaisu. Petroskoi.
- 2005: Oma mua : Karjalan rahvahan lehti. Karjalan Tasavallan korkein neuvosto ja ministerineuvosto, Karjalan kansan liitto. Kausijulkaisu. Petroskoi.
- 2006: Oma mua : Karjalan rahvahan lehti. Karjalan Tasavallan korkein neuvosto ja ministerineuvosto, Karjalan kansan liitto. Kausijulkaisu. Petroskoi.
- Semenov, Petr Mihajlovic 2004: Puhtasjärven Maša: romuanu. Periodika, Petroskoi.
- Uuzi sana 2003: Uuzi sana: Biblienkiännänduinstituuttu. Helsinki.

Vepsän murteet ja kirjakielen normit

Nina Zaitseva

Tiivistelmä. *Nina Zaitseva kertoo vepsän kielen standardoinnista ja murteiden vaikutuksesta siihen. Vepsän kirjakielitraditiota ja ortografiasääntöjä alettiin kehittää 1930-luvulla. Välillä kirjakielen käyttö lopetettiin, mutta vuonna 1989 vepsän kieltä ruvettiin taas elvyttämään. Kirjakieltä luotaessa haluttiin ottaa huomioon eri murteet ja painottaa juuri vepsän kielelle ominaisia piirteitä. Käyttöön otettiin tyypillisimmät kielen variantit. Kielen ilmiön ikä huomioitiin, mikäli se tuki variantin valintaa. Yhtenäistä kirjakieltä luotaessa ongelmia ovat aiheuttaneet muun muassa murteiden foneettiset erot sekä sijapäite- ja verbitaivutuksen erilaisuus. Kirjakielen käyttöönottoon ei ole ollut ongelmatonta.*

Asiasanat: *standardointi, ortografia, murteet*

Vepsän kieli kuuluu niihin kieliin, joiden kirjakieltä on kehitetty vasta noin kahdenkymmenen vuoden ajan. Sillä ei ole vanhoja kielimuistomerkkejä; voidaan mainita vain muutamia harvinaisia tekstejä, jotka ovat peräisin 1600-luvulta. Yksi niistä on vanha loitsujen käsikirjoitus, joka on 1650-luvulta. (Ks. Баранцев 1979 ja Пименов 1965: 184–186.) Käsikirjoituksen löysi venäjän kielen tutkija V. I. Sreznevski Äänisjärven takaa. Kielen identifiointiin osallistui myös E. N. Setälä. Kirjoitusta tutkineet päättelivät, että teksti on vepsän kieltä, joka on kirjoitettu venäläisin kirjaimin.

Lyysin tutkija Aleksandr Barantsev löysi vuonna 1975 sanakirjan, jonka tekijänä oli poliisipäällikkö Larionov. Larionov nimitti omaa sanakirjaansa Karjalan kielen sanakirjaksi. Tämä sanakirja on suhteellisen nuori, vasta 1850-luvulta. Kun tutkijat analysoivat sitä, kävi ilmi, että tämä pieni kirjanen on vepsäläisen Kuštjärven kylän murteen sanakirja. Siinä on vain 531 venäläistä sanaa sekä niiden käännökset vepsän kielelle. Sanakirja on mielenkiintoinen murrehistorian kannalta, sillä sen enempää murretta kuin kylääkään ei ole enää olemassa. Sanakirja osoittaa myös sen, että jopa jotkut virkamiehetkin halusivat ymmärtää, mistä vepsäläisissä kylissä puhutaan. Se todistaa myös, että tuolloin vepsäläiset puhuivat vepsää. Tämä tieto on mielenkiintoinen, sillä se poikkeaa E. Lönnrotin aiemmin tekemistä havainnoista. Lönnrot teki matkan vepsäläisten luokse vuonna 1842 ja kirjoitti päiväkirjassaan, miten kipeää oli katsoa, kuinka kansa kuolee, koska kaikki lapset puhuvat jo kahta kieltä – ja moni heistä osasi venäjää paremmin kuin vepsää (Lönnrotin

matkat 1902: 197). Lönnrot päätteli, että sadan vuoden kuluttua kolmas tai neljäs sukupolvi ei enää muistakaan, että heidän esi-isänsä puhuivat vepsää. Vepsäläisiä on kuitenkin vieläkin, ja nykyään puhutaan jo kielen standardoinnista.

Kun edellä mainittujen vanhojen tekstien alkuperää on myöhemmin tutkittu, on tultu siihen tulokseen, että tekstit ovat vepsän ja lyydin sekoitusta. Tekstejä ei ole kirjoitettu minkäänlaista vepsän ortografiaa käyttäen, vaan ne on kaikki kirjoitettu kyrillisin kirjaimin. Myöhemmässä vaiheessa kielimiehet panivat paperille vepsän kieltä latinalaisin kirjaimin transkription avulla. Sekä Venäjällä että Suomessa on julkaistu monia kielinäyttekirjoja ja tutkimuksia pienine kielinäytteineen. (Esim. Lönnrot 1853; Ahlqvist 1861; Ujfalvi 1875; Szinnyi 1881; Basilier 1890; Kettunen 1920 ja 1925; Kettunen ja Siro 1935; Setälä ja Kala 1951 sekä Муллонен ja Зайцева 1969 ja 1972.)

Vepsän kirjakielitraditiota ja ortografiasääntöjä ruvettiin kehittämään 1930-luvulla. Kirjakielen perustaksi otettiin silloin Petsoilan kylän alamurre, joka kuuluu niin sanottuun keskivepsään. Ensimmäisten kielioppien laatijat olivat opettajia, ja useimmat heistä olivat keskivepsän edustajia. Heidän johtajanaan oli vepsäläinen Nikolai Bogdanov, ja ryhmään kuului myös inkeriläinen Matti Hämäläinen, joka ajoi hyvin uskollisesti vepsän kielen asioita. Stalinin aikana hänet sen vuoksi jopa vangittiinkin. Hän on kirjoittanut muutamia mielenkiintoisia artikkeleita vepsän sijamuotosysteemin kehittymisestä. Vepsäläinen älymystö arvostaa suuresti Hämäläistä.

1930-luvulla Venäjällä ei vielä ollut vepsän tutkimustraditiota. Ensimmäisiä tutkimusmatkoja vepsän maalle tehtiin juuri silloin, kun kirjakielen laatiminen aloitettiin. Valitettavasti kirjakielen laatijat eivät tunteneet muita itämerensuomalaisten kieliä eivätkä muita vepsän murteita. Kielioppien laadinnassa pohjana olivat vain tiedot keskimurteista (Petsoil, Pondal, Voilaht ja Šimjärvi). Vepsän luku- ja oppikirjat tehtiin kääntämällä venäjstä, mikä toi vepsän kieleen vieraita aineksia ja sanoja.

1930-luvulla painettiin 30 erityyppistä oppikirjaa, joissa oli hyvin paljon lainoja venäjstä. Ortografian säännöt olivat pintapuolisia, joten esimerkiksi aakkostoon otettiin pehmenysmerkki, mutta sen käyttö ei ollut täysin selvää. Pehmeät konsonantit merkittiin siis etuvokaalien avulla (ks. esim. Andrejev 1934: 18), ja näin syntyi kummallisia sanoja, kuten *vardöičeb* 'varjeele', *oktäbrönok* 'pikkupioneeri', *otrüd* 'joukko', *postuptä* 'mennä' ja *Tanä* 'Tanja'. Tämä vääristi joskus vepsän kielen ääntämistäkin.

Myös diftongit merkittiin siten, että *i*:tä merkittiin sekä *j*-konsonantilla että *i*-vokaalilla, esim. *koiv* 'koivu', mutta *ičemoj* 'oma' sekä *ii tulend* 'ei tullut', mutta *Anatolij* 'Anatoli'. Esimerkkejä huonosti laadituista säännöistä voisi antaa paljonkin. Epäselvyyksistä huolimatta tämä aikakausi oli kuitenkin tärkeä, sillä se herätti vepsäläisten itsetunnon. Vepsäläisten lukumäärä oli tuolloin suurimmillaan. Vuonna 1926 heitä oli 32 773, mutta nykyään heitä on vain 8 000. (Пименов, Строгальщикова 1989: 18.) Tuolloin sepitettiin jonkin verran ortografiasääntöjä ja uutta termistöä, joita kumpiakkin käytetään hyväksi nykyisinkin. Esim. *känd* 'sijamuoto', *kändluz* 'taivutus', *openduzkirj* 'oppikirja', *äikerdoita* 'monikertaistaa', *üks'lugu* 'yksikkö', *äilugu* 'monikko'.

Vuonna 1937 vepsän kirjakielen käyttö lopetettiin ja oppikirjoja poltettiin. Vasta vuonna 1989 vepsän kieltä ruvettiin taas elvyttämään. Siihen mennessä vepsän kieltä oli jo tutkittu. Oli julkaistu tekstikokoelmia, tutkimuksia ja artikkeleita. Karjalan tiedekeskus on kerännyt useita satoja nauhoitteita, joista on ollut paljon apua vepsän kielen tutkimuksessa. Kun alettiin luoda yhteistä vepsän kirjakieltä, monet teoreettiset kysymykset oli jo huomattavassa määrin ratkaistu. Tärkeämpää oli ratkaista, otetaanko jokin tietty murre

kirjakielen pohjaksi vai yhdistetäänkö kolmen murteen tärkeimpiä piirteitä ja samalla yritetään kehittää yhtä kirjakieltä. Koska vepsäläiset asuvat kolmella eri hallintoalueella, päätettiin kirjakielen avulla yhdistää vepsäläiset. Kirjakieltä luotaessa haluttiin

1. ottaa käyttöön tyypillisimmät variantit,
2. käyttää hyväksi eri murteiden ominaisuuksia,
3. painottaa juuri vepsän kielelle ominaisia piirteitä, jotka erottavat sen muista ims. kielistä ja ovat omaperäisiä ja
4. ottaa huomioon kielen ilmiön ikä, mikäli se tukee variantin valintaa.

Vepsän kirjoitusjärjestelmäksi valittiin tuolloin latinalaiset kirjaimet, samoin kuin 1930-luvulla. Vain neljän kirjaimen kirjoitusasu muutettiin: š < ș; z < ž; č < ç; ü < y. Venäläistä ы-kirjainta vastaava ı-kirjain jätettiin kokonaan pois. Se ei ole foneemi vepsässä, vaan asemasta riippuen supistumavokaali, esimerkiksi lidnïd < lidnoid 'kaupunkeja', d'onjïd < jonoid 'jonoja', nitjïd < nituid 'niittyä'.

Ensimmäisissä kieliopissa monet sekä kieliopilliset että sanastolliset erikoisuudet merkittiin rinnakkain, esimerkiksi *pol'v* = *komb* 'polvi', *kožuda* = *sättuda* 'sopia, kelvata', *kanz* = *pereh* 'perhe', *tuleba* = *tuldaz* = *tuldaze* 'tulevat', *mäneba* = *mändas* = *mändaze* 'menevät'. Tämän lisäksi jokaisessa kieliopissa oli sanasto eri variantteineen.

Yleensä ollaan sitä mieltä, että vepsän murteet eivät eroa toisistaan suuresti. Kuitenkin jopa foneettiset erot tulivat kompastuskiveksi, kun ruvettiin luomaan yhteistä kirjakieli-muotoa. Esimerkiksi samassa sanassa käytetään eri murteissa eri konsonantteja *j*, *d'*, *g'*, esimerkiksi *järv*, *g'ärv* ja *d'ärv* 'järvi', *jogi*, *g'ogi* ja *d'ogi* 'joki', *jüged*, *g'üged* ja *d'üged* 'painava, raskas'. Murteissa ovat eri tavalla edustettuna *i*:lliset ja *u*:lliset diftongit: *haug*, *houg* ja *häg* 'halko', *linduine*, *lindjine* ja *lindüne*. Eräissä murteissa on *l* venäjän kielen vaikutuksesta tullut niin sanotuksi "paksuksi" *л*:ksi ja sen jälkeen vokaaliutunut *u*:ksi, mikä teki sanat joskus tuntemattomiksi toisten murteiden puhujille, tästä esimerkkinä *sel'g* ja *süug* 'selkä', *sild* ja *süud* 'silta', *sil'm* ja *süum* 'silmä'. Tämä foneettinen ero ei voinut olla vaikuttamatta muoto-oppiin, kuten adessiivin sijamuotoon: *nitul* ja *nituu* 'niityllä'; *neičukaižel* ja *neičukaižuu* 'tytöllä'. *h*:ta edeltävät vokaalit ovat kadonneet illatiivista ja III infinitiivin illatiivin muodosta, esim. *mec-ha* 'metsään', mutta *meca-s*; *velg-ha* 'velkaan', mutta *velga-s*; *paid-ha* 'paitaan', mutta *paida-s*; *varastam-ha* 'odottamaan', mutta *varastama-s*; *oigendam-ha* 'lähettämään', mutta *oigendama-s*. Tämä pelotti ihmisiä, sillä he eivät voineet löytää tarvitsemaansa sanaa sanakirjasta, koska eivät tienneet, miten se kirjoitetaan.

Vaikeus oli siinäkin, että vepsän kielestä on kadonnut vokaalisointu. Itse sana käyttäytyy nykyäänkin, ikään kuin vokaalisointu olisi säilynyt, esimerkiksi semmoisisissa sanoissa, kuin *sil'man* ja *sil'mid*, *lehm* 'lehmä': *lehman*, *lehmid*, *hein* 'heinä': *heinan*, *heinid*, *leib* 'leipä': *leiban*, *leibid*. Nykykielessä on kaksitavuinen *a*-loppuinen vartalo. Säännön mukaan kaksitavuisissa *a*-vartaloissa syntyi monikkotunnusta *i* liitettäessä diftongi *oi*, jos ensimmäisessä tavussa on *e*, *i* ja *a*, kuten esimerkiksi tapauksissa *sima*: *simoid* 'siima', *rind*: *rindoid* 'rinta', *sild*: *sildoid* 'silta'. Näin ei kuitenkaan aina tapahtunut. Sanassa *sil'm* (ja muissa samantapaisissa sanoissa) on säilynyt historiallinen muisti. Sana taipuu, kuin sanan vartalossa olisi säilynyt *ä*-vokaali, joka *i*:hin liitettäessä häviää. Tällaisiin sanoihin oli pakko palauttaa standardinormiksi vartalon *ä*-vokaali, vaikka se ei olekaan kielessä säilynyt. On ollut hyvä, että liudennus on keskivepsässä säilynyt monissa sem-

moisissa tapauksissa, jotka osoittavat, että siellä oli ennen etuvokaali, kuten *sil'm'as* 'silmässä', *lehm'an* 'lehmän', *hein'ad* 'heinän'. Tämä oli hyvä perusta edellä mainituille säännöille. Eräissä tapauksissa historiallinen muisti on kuitenkin jo sammunut, ja sana käyttäytyy niin kuin *ä*-etuvokaalia ei olisi ollutkaan, esim. *nena: nenoïd* (vrt. suomen *nenä: nenä*), *mec (mecan): mecoïd* (vrt. suomen *metsä: metsiä*), *peza: pezoïd* (vrt. suomen *pesä: pesiä*). Näissä tapauksissa sana siis jätettiin ilman *ä*-vokaalia, ja se tuli näin toisen säännön alaiseksi.

Sijapäätteistä on ollut vaikeaa valita, kumpi sijamuodon variantti tulisi ottaa normiksi. Esimerkki tällaisesta on komitatiivi. Sen sijapäätteenä on toisissa murteissa postpositiosijamuoto, jossa on loppu *nke*, toisissa taas *-dme* ~ *-tme*, esim. *neičukaiženke* ja *neičukaštme* 'tytön kanssa', *vellenke* ja *velledme* 'veljen kanssa'. Tämä ilmiö jakaa kielen kahtia. Lopuksi kirjakieleen kuitenkin otettiin *nke*-pääte, joka oli helpompi selittää loogisesti. Tässä oli subjektiivinenkin motiivi: *nke*-komitatiivia käyttävät pohjoisvepsäläiset. Työryhmä on ollut eniten kosketuksissa juuri heidän kanssaan, ja lisäksi kaikki oppikirjat tehdään Karjalassa, jossa pohjoisvepsäläiset asuvat. Joskus valintaan vaikuttaa siis subjektiivisuuskin.

Suurimmat murre-erot koskevat verbintaivutusta. Annan tässä vain muutaman esimerkin. Monikon 1. ja 2. persoonan päätteitä ovat *-mai*, *-tai*, *-mei*, *-tei*, *-mä*, *-tā* ja myös *-m* ja *-t* (esim. *tulla*-verbi: *tulemai*, *tulemei*, *tulemä*, *tulem*; *tuletai*, *tuletei*, *tuletä* ja *tulet*). Normiksi valittiin yksinäiset *-m* ja *-t*, jotta ei tapahtuisi sekaannusta refleksiivitaivutuksen kanssa. Jos olisimme valinneet niin sanotun pitkän päätteen, syntyisi sulautumista, esim. verbit *pesta* 'pestä' ja *pestas* 'peseytyä': *mö pezemei* ja *minä pezemei*, *tö pezetei* ja *sinä pezetei*. Nykyään on käytössä muodot *pezemoi* ja *pezem*, *pezetoi* ja *pezet*.

Vepsän murteissa verbien aktiivin ja passiivin käyttö on kirjavaa. Molemmat luokat ovat säilyneet vepsässä, mutta samassa murteessa käytetään passiivimuotoja ja aktiivimuotoja samassa merkityksessä, esim. *meiden babad pašttas muga*, *meil pašttas muga* 'meidän mummomme paistavat näin, meillä paistetaan näin'. Toisaalta esim. keskivepsässä preesensissä otetaan puheeseen passiivimuotoja ja imperfektissä aktiivimuotoja, esim. *neičukaižed mündas tedme*, *neičukaižed mäniba tedme* 'tytöt menevät tietä pitkin, tytöt menivät tietä pitkin'. Murteittain tilanne on vieläkin sekavampi. Tässä tapauksessa olemme yrittäneet rajata aktiivin ja passiivin käyttöä suomen kielen mallin mukaan ja pyrkinneet lähemmäksi vepsän kantakieltä.

Hyvin vaikeaa oli valita monikon imperfektin ja perfektin 3. persoonan kieltoverbin muotoa, koska kielessä käytetään neljää eri varianttia, esim. *hö ei tulnugoi*, *ei tuldud*, *ei tuunuhu*, *eba tulend* 'he eivät tulleet'. Etelävepsäläinen muoto on *eba tulend*, joka muistuttaa paljon suomalaista "eivät tule" -muotoa. Pohjoisvepsäläinen passiivimuoto *ei tuldud* ja itävepsäläinen *ei tuunuhu* jäivät standardikielen ulkopuolelle. Normivariantiksi otettiin muoto *ei tulnugoi*, joka on itämerensuomalaisissa kielissä rareetti. Vepsässä negatiivisuus ilmaistaan sekä kielto- että pääverbillä, johon liittyy kieltomorfeemi *-koi*, *-goi*. Tämä antaa kielto- ja pääverbeille jonkinlaisen ilmaisuvoiman. Monivarianttisia ovat myös verbin refleksiivitaivutus ja konditionaali, jossa on neljä aikamuotoa. Varsin erikoinen on *nuiži*-suffiksillinen konditionaalin imperfekti, joka on erittäin suosittu kielessä ja otettu kirjakielen normiksi, esim. *minä tehnuičin*, *da olin läžegandenu* 'minä olisin tehnyt sitä, mutta sairastuin', *minä lugenuižin necen kirjan*, *da en olend löudnu sidä* 'minä lukisin tätä kirjaa, mutta en löytänyt sitä'.

Artikkelissani olen yrittänyt tuoda esiin vain tärkeimmät ongelmat vepsän kirjakieltä luotaessa. Ensin täytyy eri varianteista valita oikea muoto ja sitten sen normatiivinen kirjoitustapa. Kuitenkin vepsän opettajien kursseilla painotamme sitä, että opettajat voivat opetuksessaan käyttää asianomaisen kylän kielimuotoja. Tällä tavalla yritämme ensin totuttaa ihmisiä omaan kielimuotoon, ja vasta sitten opetamme heille standardivepsää. Olisi myös tärkeää, että kirjailijat ottaisivat käyttöönsä ehdottamamme kielinormit, mutta valitettavasti se on monimutkainen prosessi. Jos kirjailijat olisivat kulkeneet edellä ja olisivat luoneet omassa tuotannossaan omia ehdotuksiaan, niin kirjakielen ja standardinormien laatijat voisivat ottaa jotain heiltä. Vepsäläinen kirjallisuus kulkee kuitenkin jäljessä. Se odottaa, miten ongelmat ratkaistaan. Tiedämme sen, että kirja- ja standardikieltä kehittää eniten proosateksti, mutta valitettavasti vepsän kansalla ei ole proosan kirjoittajia. On kuitenkin hyvä, että on tehty raamatunkäännöksiä, ja niitä käytetään yliopistolla ja koulun ylemmillä luokilla oppikirjoina ja lukukirjoina, koska niistä saadaan standardikielen mallia. Toivotaan kuitenkin, että kielen standardisaatio on se oikea tie, jonka avulla saadaan kehittymään yhtenäinen kielimuoto ja samalla yhdistetään vepsän kansain.

Lähteet

- Ahlqvist, A. 1861: Anteckningar i Nord-tschudiskan. Acta Soc. Scient. Fenn. nro 1. Helsinki.
- Andrejev, F. A. 1934: Vepskijan grammatikan openduzkirj. Leningrad.
- Basilier, Hj. 1890: Vepsäläiset Isajevon voolostissa. SUSA 8. Helsinki.
- Kettunen, L. 1920: Näytteitä etelävepsästä I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kettunen, L. 1925: Näytteitä etelävepsästä II. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kettunen, L. ja Siro P. 1935: Näytteitä vepsän murteista. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Lönnrot, E. 1853: Om det Nord-Tschudiska Språket. J. C., Frenckell, Helsinki.
- Lönnrot, E. 1902: Matkat. II osa. Helsinki.
- Setälä, E. N. ja Kala, J. H. 1951: Näytteitä äänis- ja keskivepsän murteista. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia: 100. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Szinnyi, J. 1881: A veps nyelvröl. Nyelvtudományi közlmenyek, nro 16. Budapest.
- Ujfalvi, Ch.E. 1875: Essai de Grammaire vèpse ou tshoude du Nord. Paris.
- Zaiceva, N. 2003: Vepsän kelen grammatik: teoretine openduzkirj 5.–9. klassioile. Periodika, Petroskoi.
- Zaitseva, N. 2005: Vepsän kielestä ja murteista. – Vepsä: maa, kansa, kulttuuri (toim. Lasse Saersalo). 152–162. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tampere.
- Баранцев, А.П. 1979: О взаимодействии языков Южной Карелии в первой половине XVII века. Симпозиум-79 по прибалтийско-финской филологии. 121–122. Петрозаводск.
- Баранцев, А.П. 1975: О рукописном Русско-вепском словаре середины прошлого (19) века. Ученые записки Тартуского государственного университета 344. Тарту.
- Зайцева, М.И. – Муллонен, М.И. 1969: Образцы вепской речи. Ленинград.
- Зайцева, М.И. – Муллонен, М.И. 1972: Словарь вепского языка. Ленинград.
- Зайцева, Н.Г. 1981: Именное словоизменение в вепском языке. – История и функционирование форм слова. Петрозаводск.
- Зайцева, Н.Г. 2002: Вепский глагол. Сравнительно-сопоставительное исследование. Петрозаводск.
- Пименов, В.В. 1965: Вепсы. Москва-Ленинград.

Пименов, В.В.–Строгальщикова, З.И. Вепсы: расселение, история, проблемы этнического развития. Проблемы истории и культуры вепсской народности.

Kainun kielen systematiseeraaminen

Eira Söderholm

***Tiivistelmä.** Eira Söderholm kirjoittaa kveenin kielen standardoinnista kieliopin ja opetusmateriaalin kehittämisen valossa. Kveenin kielen opettamista ja sen aloittamista on hankaloittanut se, ettei kveenillä ole ollut minkäänlaista yhtenäistä kielioppia. Kun Tromssan yliopistossa keväällä 2006 aloitettiin uudet kveenin kielen opinnot, opetus täytyi suunnitella aivan alusta alkaen, sillä myöskään oppikirjoja ja sanakirjoja ei ollut. Artikkelissaan Söderholm kertoo, miten oppimateriaalin kielioppi on laadittu, ja antaa esimerkkejä siitä.*

***Asiasanat:** ortografia, astevaihtelu, monikko*

Tromssan universiteetissa alethiin käväsemesterillä 2006 uudet opinnot. Ensimmäistä kertaa oli mahdollisuus studeerata kainun eli kväänin kieltä vierhaana kielenä. Meininkinä oli, ette semmoisetki ihmiset, jotka ei ollenkhaan saata kainun tahi suomen kieltä, saatet-haisiin sitä oppiit. Suuri probleemi opintoo suunnitellessa oli, ko kainun kielestä ei ollu mithään muuta grammatiikkii ko Johan Beronka -vainajan tutkimukset vuodesta 1921 ja 1922. Sillä ei kans ole sanakirjaa, puhumattakhaan misthään oppikirjasta. Siltä viluthaan kaikki apuneuvot, jotka tarvithaan, ko studentille opetethaan kieltä. Kaikki häytyi sitte tehdä juuri alusta lähtein. Tämä tehtävä tuli minule, ko mie pidin sen opetuksen alkkat.

Freistaan tässä muistela, kunka se kainun kieli, mitä nyt Tromssan universiteetissa studentille opetethaan, on pantu kokhoon, minkälaiasta dialektipohjaa siinä oon käytetty ja minkälaiassii prinsiiippii muutoin. Erillikaisesti muistelen siitä, kunka oppimateriaalin grammatiikki oon syntyny ja esimerkii siitä.

Mistä kieli oon pantu kokhoon?

Kainun kieltä oon tähään asti kirjoitettu hyvin vähän. Ainuat, jotka enämen oon sillä kielelä kirjoittaneet, oon pyssyjokelaiset Alf Børsskog ja Terje Aronsen. Etelävarenkilainen Olav Beddari oon kans kirjoittannu sommii tarinoita hänen omala kielellä, mistä hän kylä meinaa, ette se oon suomen kieltä. Lisäksi meilä oon Agnes Eriksen, joka oon antanu

ulos kainunkielissii lorrui. Vanhoita tekstii meilä oon jo kohta sata vuotta vanhaat Johan Beronkan ja Just Qvigstadin ulosantamat muistelukset, jotka oon kovottu Pohjais-Tromssasta, Porsangista ja Vesisaaresta.

Ko mie olen freistanu panna tätä kieltä kokhoon, se mie olen käyttäny kaikkii niitä prantätyitä tekstii, mikkä oon olemassa. Lisäksi minula oon kans ollu pieni joukko digita-lisoituita transkriptiita Isostavuonosta, Raisista, Alattiosta, Porsangista, Vesisaaresta, Vuoreasta, Tenosta ja Etelä-Varengista. Nämät oon otettu ylös 1960–1980-luvuilla. Kainun dialektiita oon kyllä otettu ylös paljonki, mutta muita ko digitaliseerattuu transkriptiita minula ei ole ollu tillaa käyttää.

Alf Børskogin, Terje Aronsenin, Johan Beronkan ja Just Qvigstadin tekstit minula oon olleet käytössä digitaalisessa haamussa; Beronkan ja tekstit olen saanu Vappu Pyykön redigeeraamista ulosanniista. Niistä ja digitaliseeratuista dialektitekstiistä on ollu helppo tehdä krouvii sanalistoi ja alfabetiseerata niitä etupörin ja takapörin. Niistä listoista mie sitte olen helposti saattanu nähdä, minkälaisii sanoi ja haamui minun kainun materiaa-lissa essiintyy.

Iso apu minule oon ollu siitä kainun kielen sanalistan manuskriptistä, minkä Terje Aronsen oon antunu minule käyttöhön. Sitte mie olen tietysti kattonu niitä tutkimuksii, mitä meilä oon tehty kainun kielen dialektiista, niin ko Anna-Riitta Lindgrenin tohtorin-väitöskirja kainun kielen verbintaivutuksesta. Mutta vielä meilä oon paljon assiita, mitä ei ollenkaan ole tutkittu. Pahhiin assii oon, ette syntaksista oon niin hyvin vähän tutkimus-ta, ja sillä minun oppikirjan grammatiikin syntaksi oon kohta olematon.

Dialektipohjan valitseminen

Kielessä oon aina paljon varianttiita, ja niin oon kainun kielessäki. Se ei ole tyhä yksi kieli vain alusta alkkain monta kieltä. Ko kieltä sitte alkkaa kirjoittamaan ja suunnitte-lemhaan, se häyttyy päättää, ette millä prinsiipillä sitä tehdään. Yksi prinsiippi oon sem-moinen, ette freistathan tehdä kompromissii kaikkiin kielen varianttiitten välilä. Siiheen laihiin oon rakenettu 1800-luvula esimerkiksi suomen kirjakieltä, ko siiheen otethiin myötä kielen haamui ja sanoi sekä öystä- ette vestadialektiista. Pohjaiset murtheet ei kuitenkaan olleet myötä siinäkhään kirjakielen rakenuksessa. – Vähän samhaan laihiin oon tehty, ko ns. uusruida oon 1800-luvula pantu kokhoon.

Toinen kaava tehdä kieltä oon lähteet siitä dialektista, mikä oon eniten käytössä ja mil-lä oon eniten kirjoitettu. Se oon sitte ylheensä ollu kans administratiivinen kieli. Niin oon pantu kokhoon esimerkiksi ruottin kirjakielen ja franskan kirjakielen.

Molemilla strategiilla oon hyvät ja huonot puolet. Ko rakenethaan ns. kompromissi-kielen, se se ei ole enää kenenkhään kieltä. Se näyttää oudolta kaikile. Jos sitte taas ra-kenethaan kielen vain yhden dialektin pohjale, se muitten dialektiitten puhhuujat tykät-hään, ette seki oon väärin.

Mie olen oppimateriaalii tehdessä käyttäny enämpi ruottin strategiita ko suomen stra-tegiita: tässä ehdotettu kainun kieli oon paljossa rakenettu Porsangin dialektin pohjale. Miksikäs niin? Mie freistaan selvittää. Valtaosa tekstiistä oon Porsangista. Sielä sitä oon opetettu kans koulussa ja tehty oppimateriaalii. Se oon minula ollu helppoin lähteet siitä kielestä eriliikaisesti silla, ko minun oma äitinkieli ei ole kainun kieli mutta kokonhansa

muu. Lisäksi se on kohta näyttäny siltä, ette muutoinki ihmisillä on issoin intressi kainun kielen säilyttämiseen ja elästyttämiseen justhiin Porsangissa.

Mutta niinhän se ei tarvitte olla aina. Se saattaa assiintila muuttuut. Meile saattaa tulla vaikka minkälaisii kirjailijoita vaikka minkä kainun dialektin puhhuujista ja oppiijoista. Minun oppimateriaalin ja kiелensuunnittelun meininkinä on olla tyhä ehdotus, ja mie toivon, ette se antaa impulsii muitten kainun dialektiitten puhhuujille kans alkaat kirjoittamhaan ommaa kieltä. Silloin kieli uussiin ihmisten myötä elästyy. Se on minula meininkinäki, ette ko nyt alama kirjoittamhaan tätä kainun kieltä, se heti sama impulsii kans muista paikoista, ja kieli sitte uussiin käyttääjitten myötä muuttuu ja kasvaa. Meilä on kans Ruidassa meininkinä saada oma kainun kielen kieliraati, ja sitte se on kieliraađin tehtävänä funteerata, ette mihiin suunthaan kainun kieltä haluthaan rakenttaat.

Grammatiikin systeemistä

Sen grammatiikin, mikä meilä nyt on käytössä kainun kielen opinoissa, olen mie yksin kirjoittannu, ja kaikki sen heikkoudet on yksin minun vika. Grammatiikin nominiitten taivutuksen ja verbiin taivutuksen prinssiipit on kattonu läpi kans Terje Aronsen ja Irene Andreassen, ja het on minun ehdotuksii komenteeranheet ja kohta kaikki kans hyväksynheet. Muutoin mie en olis koko grammattiikkii uskaltannu ottaatkhaan käyttöön.

Grammatiikissa on valtaprinssiipinä olheet kaksi assiita. Toinen on se, ette se freistaa olla niin systemaattinen ko mahdollista, ja toinen on se, ette se freistaa olla niin yksinkertainen ko mahdollista. Ja nethän oonki yksi ja sama assii: ko kieli on systemaattinen, se tullee kans helpomaksi oppiit. Sillä tässä on välilä häytyne vähän suoristella mukkii. Mie otan tässä muutamppii esimerkii grammatiikin eri osista.

Pukstaavit

Kainun kielen äänisysteemi on kohta samanlainen ko suomen kielenki. Sillä kainun kielessä soppii aivan hyvin käyttää sammoi pukstaaviita ko suomessaki. Ainua erilainen ääni on [δ], joka essiintyy tyhä Porsangissa, ja sieläki vain osassa dialektiita, mutta jonka Alf Børskog ja Terje Aronsen on valinheet ottaat myötä kirjoitussysteemhiin.

Tätä pukstaavii on pruukattu kirjoittaa kahtheen laihiin: niin ko saamen kielessä eli *đ* tahi sitte islanin *ð*-pukstaavilla, niin ko jo vanhaa Beronka kirjoitti.

Mie olen nyt tullu siiheen, ette parempi on kirjoittaa *đ*, sillä ko se saamen kautta jo on aika monen tastatuurissa. Met tiedämä saamen kielestä, ette yksi syy siiheen, ette sen kirjoittaminen ensin alkuun, ko uudesta ortografiista oli päätetty, oli vaikkeeta ja sitä kovasti vastustethiin, ko siinä olthiin niin paljon spesiaalimerkkii, mitä ei löytyny tavaliesta tastatuurista.

Lainasanoissa löytyy kans äänet [š] ja afrikaatat [ts] ja [tš]. Esimerkiksi Alf Børskog kirjoittaa suhuafrikaatan muutamisti *tsj* niin ko *Tsjudđijoki*, muutamisti taas *tš* niin ko *Silmäreikäautsi*. Tässä olis mahdollinen valita saamen jälkhiin *č* tahi sitte *tš*. Mie piđän, ette parempi kohta on *tš*, ko sitte tarvittee spesialimerkiistä oppiit tyhä š:n paikan tastatuurissa. Kirjoitan siis *Tšudđijoki* ja *Silmäreikäautsi*.

Ortografia

Valtaprinsiippinä oon, ette kainun kieltä lujethaan niin ko kirjoitethaan. Tässä ei ole paljon probleemii, mutta joku tappaus oon, missä vähäsen oon systeemin loogisuuden takia ”etymologiseerattu”. Otan tässä pari esimerkkiä.

Yksi tämmöinen tappaus oon kysymys siitä, kunka kirjoitethaan silloin, ko puhheessa oon *ff*, joka on tullu siitä, ko *v* ja metateettinen *h* on joutunheet toinen toisen rinnale, niin ko esimerkiksi *taivas* : *taiffaan*, *kirves* : *kirffeen*. Ette haamu olis läpinäkyvä, mie pidän, ette olis parempi säilyttää rangan *v*:n ja kirjoittaa *taivhaan* ja *kirvheen*.

Toinen kysymys metateettisen *h*:n edessä oon, ette pittääkö semmoisissa kokkoontumarankaisissa sanoissa, missä alusta oon graadivaihettelu *K* : *KK*, *h*:n edessä kirjoittaa kaksi eli yksi konsonanttii. Tässäki mie seuraan etymologista linjaa ja kirjoitan (*rakas* :) *rakkhaan* pro *rakhaan* ja (*opas* :) *oppahaan* pro *opahaan*, ko mie pidän, ette tämä oon läpinäkyvämpi ja paremin seuraa graadivaihettelyn systeemiä. Kuitenki mie pluraalin 3. persoonan passiivin haamuissa aina kirjoitan tyhä yhden *t*:n, niin ko *lujethaan* : *lujethiin*, *hakathaan* : *hakathiin*. Tämä tekkee näitten haamuin haamustamisen studentille helpomaksi, ko ei tarvitte oppiit reekeliitä, ette koska se häytyis olla kaksi ja koska yksi *t*. – Mutta yhtä mahdollinen saattais olla semmoinenki reekeli, ette *h*:n edessä ei koskhaan ole ko tyhä yksi konsonantti, ja sitte kirjoitettais kans *rakhaan* ja *opahaan*.

Sananloppuisilla **k*:lla, **h*:lla ja **t*:llä oon kainun dialektiissa kolme vastausta, *t*, sandhi tahi ei mithään. Parhaiten oon säilyny pluraalin ja singulaarin 2. persoonan *t*, muissa oon hyvin paljon vaihettelluu; sandhii oon kuitenkin vähemmän ko suomen dialektiissa ylheensä. Mie olen grammatiikissa ratkaissu assiiin niin, ette pluraalin nominatiivhiin, singulaarin toiseen persoonhaan, kaksi- ja usseempitavvuisten VV-infinitiivien ja alusta **h*-, **k*- ja **t*-loppuisten nominiitten nominatiivhiin mie kirjoitan loppu-*t*:n, niin ko *opas* : *oppaat*, *kulkeet* : *kuljet*, *peret*, *tervet*, *vantut*. Muihiin mie en kirjoita mithään loppukonsonanttii. Grammatiikissa ehdotethaan, ette studentit kans lujettais nämät haamut niin ko net oon kirjoitettu.

Kainun dialektiissa, niin ko usseimissa suomenki dialektiissa, *t* oon assimileerattu *k*:n ja *p*:n edessä. Tässäki mie läpinäkyvyyden takia olen valinu kirjoittaa *pojatpa* pro *pojappa* ja *tuletko* pro *tulekko* jne. Poikkeeman mie tehen tyhä pronominiitten *joka*, *kuka* ja *mikä* pluraalin kohdala, ja kirjoitan net *jokka*, *kukka* ja *mikkä*, ko niitä ei studentti tarvitte analyseerata oshiin.

Konsonantiitten lyheneminen, piteneminen ja graadivaihettelu

Se oon koko läpikäyvä prinsiippi kainun dialektiissa, niin ko kans suomen pohjaisdialektiissa ja meänkielessä, ette pitkät äänelliset konsonantit *ll*, *rr*, *mm* ja *nn* lyhethään määräpaikoissa. Selviimät tappaukset oon valtapainolisen ensi tavvun jälkhiin: lyhykäisen tavvun jälkhiin pitkä konsonantti pyssyy, pitkän tavvun jälkhiin konsonantti lyhenee, niin ko *purra*, *sillä*, *tälle*, *tänne*, *emmä* mutta *kuula*, *täälä*, *tuole*, *juoma*. Kauvempana sanassa oon isomppaa vaihettelluu, mutta tavalisiin oon kaava, missä konsonantti oon lyhykäinen painottoman tavvun ja semmoisen painolisen tavvun jälkhiin, missä oon pitkä vokaali tahi diftongi, ja muissa tappauksissa konsonantti oon pitkä. Niin ko *kuunela*, *sinula*, *me-*

rele, sanoma, haravoinu mutta *ajatella, ajattellee, lensmanilla, likenemmä, kirjoittannu*.
Mie olen yksinkertaisiimaksi katonu anttaat reekelin:

”Pitkän valtapainolisen ja minkälaisen tahansa painottoman tavvun jälkhiin pitkät *ll, rr, mm* ja *nn* lyhethään.”

Tämä meinaa, ette lyhykäisen valtapainolisen tavvun eli ensitavvun jälkhiin pitkät *ll, rr, mm* ja *nn* pysythään, pitkän ensitavvun jälkhiin net lyhethään. Kauvempana sanassa kirjoittamma tasan painottoman tavvun jälkhiin yhden konsonantin, mutta painolisen tavvun jälkhiin pitkä konsonantti pyssyy.

Mutta niin ko jo esimerkistä *kirjoittannu* näjemä, kysymys ei kuitenkaan ole tyhä semmoisista tappauksista, joissa pitkä konsonantti lyhenee, mutta fenomeenhiin kuuluu kans tappauksii, missä lyhykäinen konsonantti pitenee. Sillä reekelin loppuosa saataiski olla:

”Kauvempana sanassa kirjoittamma tasan painottoman tavvun jälkhiin yhden konsonantin, painolisen jälkhiin kaksi konsonantti.”

Tämäkhään reekeli ei kuitenkaan passaa semmoishiin tappaukshiin ko vaihetteluun *ajattella, ajattellee*, mutta *ajattelen*. Tätä saatethaan tietenki selittää graadivaihtelulla, mutta sitte tullee kysymys: Kumpi on primäärimpi, graadivaihtelu tahi likvidan, tremulantin ja nasaaliitten lyheneminen. Sanahaamupari *ajelee* vs. *ajattellee* pannee ajattelemhaan, ette lyhenemisreekeli olis primäärimpi, sanahaamupari *ajattellee* : *ajattelen* taas, ette graadivaihtelu on primäärimpi.

Yksinkertaisin ratkaisu olis unheetaat koko konsonantiitten lyheneminen, niin ko esim. suomen kielessä on tehty ja – ko vaihtelu eniten vaikuttaa justhiin suffiksiitten haamhuun – päättää suffiksiille vaihettelemattoman haamun. Tämä kuitenki ottais kainun kielestä paljon pois sen omasta karaktääristä, ja sillä ei sekhään tunnu hyvältä.

Kainun dialektiissa on vielä kaks muuta konsonantiitten vaihetteluassii, mikkä hengathaan yhtheen edelisen kans ja mistä mie olen häytynty tehdä reekelin, näjet vasittu graadivaihtelu ja se, mistä suomen dialektiitten tutkimisessa tradittiinaalisesti on käytetty nimmee *geminaatio*.

Kainun kielen vasittu graadivaihtelu on prinsiipiltä kohta samanlainen ko suomen astevaihtelu. Mutta geminaattiissa on paljon vaihettelluu eri dialektiitten välilä ja samanki dialektialan sisälä. Jonkulainen geminaattii kuitenki löytyy kaikista kainun dialektiista. Jos assiita haluthaan yksinkertaistaat, se saattaa sannoot, ette öystässä geminaattii on ko suomen yleisgeminaatio (niin ko *mennee, tullee, kuljettaajjaa*), vestassa on enämen sekageminaattiita, ja juuri suomen öystädialektiitten kans samanlaista erikoisgeminaattiitaki essiintyy, niin ko *semmassii, valkkee, kärssii*, ja kans *vahttii, heinnää, lehmää, laulluu, arvva*. Erikoisgeminaattii ei kuitenkaan mishään realiseeraanu aivan reekelin jälkhiin. Porsangin dialektiissa on tavalinen ja Alf Börsskogin kirjoittamassa kielessä aivan reekelin jälkhiin semmoinen sekageminaattii, ette konsonantit *k, p, t* ja *s* gemineerathaan kaikissa tavvupaikoissa ja minkälaisen tavvun jälkhiin tahansa, muut konsonantit gemineerathaan tyhä lyhykäisen painolisen tavvun jälkhiin. Mie olen katonu, ette tämä representeeraa hyvin kainun vestadialektiitten ylheistä linjaa, ja sillä mie olen valinu sen grammattiikkhiin.

Geminaattii ei kuitenkaan mene niin reekelin jälkhiin, ko helppoin reekeliitten saami-seksi saattais toivoot. Minkälainen reekeli selittää esimerkiksi sen, ette sanothaan *jalka* :

jalkkaa : jalkkoi : jalkkoin : jalkoina : jaloiksi? Geminaattiita sen paremin ko graadivaihetteluukhaan ei saata nykykielessä selvittää tavvun umpisuuden tahi aukkeuden kautta; fenomeenit muistutethaan hyvin toinen toista ja molemat oon kohta epäreekelinmukaiset ja häydythään selittää haamukohtaisesti. Mie olenki tullu siiheen, ette selvitän molemat fenomeenit yhdessä ja käsken niitä yhteisesti graadivaihetteluksi.

Tästä ratkaisusta seuraa, ette minun grammatiikissa kainun kielen graadivaihettelu oon kolmeporthainen: siinä oon 1. ylimäinen graadi, missä oon kaksi samanlaista konsonanttii, eli II-graadi, 2. keskimäinen graadi, missä oon samanlainen konsonantti ko ylimäisessä graadissa, mutta tyhä yksi, eli I-graadi, ja 3. siinä oon alimainen graadi, missä oon konhansa erilainen konsonantti eli kato, eli O-graadi. Mie panen tähään pienen tabelin, mistä vähän nääkkee, kunka systeemi funkeeraa.

Tabeli 1. Graadivaihettelu.

II graadi	I graadi	O-graadi
kk	k	Ø, j, v, g
<i>jalkkaa, jalkkoin</i>	<i>jalka, jalkoina</i>	<i>jalat, jaloiksi</i>
<i>akka, akkaa, akkoin</i>	<i>akat</i>	
<i>rikkhaat</i>	<i>rikas</i>	
	<i>rukhiit</i>	<i>ruvis</i>
<i>aurinkoo</i>	<i>aurinko</i>	<i>auringon</i>
<i>parkkuut</i>	<i>parkui, parkuis</i>	<i>parun</i>
tt	t	d
<i>katto</i>	<i>katot</i>	
<i>kattoo, kattois (kond.)</i>	<i>katois (pret.)</i>	<i>kadota</i>
<i>ranttaa</i>	<i>ranta, rantoi</i>	<i>rannan</i>
<i>hurttu, hurttuu, hurttii</i>	<i>hurtan</i>	
	<i>lähteet</i>	<i>lähden</i>
pp	p	v
<i>appuu, appui, appuin</i>	<i>apu</i>	<i>avut</i>
<i>pappi, pappii, pappiin</i>	<i>papin</i>	
<i>leppää, leppäis (kond.)</i>	<i>lepäis (pret.)</i>	<i>levätä</i>
<i>amppuut</i>	<i>ampui, ampuis, ampunu</i>	<i>ammun</i>
	<i>turpheet</i>	<i>turvet</i>
	<i>varphaat</i>	<i>varvas</i>
<i>helppo</i>	<i>helpot</i>	
hh, jj, ll, mm, nn, rr, ss, vv	h, j, l, m, n, r, s, v	
<i>puhhuut</i>	<i>puhun, puhui, puhuis</i>	
<i>lihhaa, lihhoi, lihhoin</i>	<i>lihhaa</i>	
<i>rajjaa, rajjoi, rajjoin</i>	<i>raja</i>	
<i>vajoo, vajjois (kond.)</i>	<i>vajota, vajois (pret.)</i>	
<i>kallaa, kalloi, kalloin</i>	<i>kala</i>	
<i>sullaa, sullais (kond.)</i>	<i>sulata, sulais (pret.)</i>	
<i>rummaa, rummii, rummiin</i>	<i>ruma</i>	
<i>kummoo, kummois (kond.)</i>	<i>kumota, kumois (pret.)</i>	
<i>sannoot</i>	<i>sanoi</i>	
<i>sannaa, sanna, sannoin</i>	<i>sana</i>	
<i>kirroo, kirrois (kond.)</i>	<i>kirota, kirois (pret.)</i>	
<i>kiussaa, kiussais (kond.)</i>	<i>kiusata, kiusais (pret.)</i>	
<i>ossaa, ossii, ossiin</i>	<i>osa</i>	
<i>hyvvää, hyvvii, hyvviin</i>	<i>hyvä</i>	
<i>levvii, levviis (kond.)</i>	<i>levitä, leviis (pret.)</i>	

Graadivaihettelussa on se probleemi, ette siitä ei ole helppo tehdä yksinkertaista reekeliä. Grammatiikissa mie olen antanu tyhä ylheisen reekelin:

”Ko rangan konsonantii seuraa pitkä vokaali (kaksi samanlaista vokaalii V_1V_1 eli kaksi erilaista vokaalii V_1V_2), se usseimissa tappauksissa sen edelä on II-graadi. II-

graadi on kohta aina, ko konsonantiitten jälkhiin oon V_1V_1 .”

Välilä näyttäis olleevan helpompi selittää graadivaihtelua, jos käyttäis kans termiappa-raattii ylipitkä, pitkä ja lyhykäinen graadi, niin ko saamen kielessä, ko kuvathaan sen kolmeporthaista systeemiä. Silloin saattais sannoot esimerkiksi vaihtelularjasta *jalkkaa* : *jalka* : *jalan*, ette partitiivissa esiintyy ylipitkä graadi, ja ylipittuus olis de facto sama assii ko geminaattii – niin ko se oon saamen kielessäki, vaikkei sitä niin pruukatakhaan käskeet. Mutta koko fenomeeni oon paljon vanhempi saamen kielessä ko kainun kielessä, ja ko lisäksi vielä kaikki konsonantit ja konsonanttikombinasioit oon passattu graadivaihteluhuun, se ei saamen kaava kuvata assiita aivan sovi kainun kielen kuvaamisheen.

Morfologiita

Morfologiista mie otan tässä tyhä pari esimerkii, näjet pluraalin genetiivin haamustuksen ja pluraalin 3. persoonan persoonataivutuksen.

Pluraalin genetiivilä oon kolmenlaista suffiksii kainun dialektiissa: *n*, *tten*, *ten* ja *nen*. Viiminen liitethään tyhä yksitavvuishiin rankhoin, ja minula ei ole tiettoo, ette sitä löytötyis muvvalta ko Porsangista. Sitä mie en ole sitte käyttäny ollenkhaan, mutta kaikkii muita kyllä.

Yksi distribuuttii oon semmoinen, ette *n* liitethään kaksitavvuishiin rankhoin, *tten* muihiin vokaalirankhoin ja joskus kans konsonanttirankhoin (*kielten*, *mertten*) ja *ten*-variantti käytethään niin ko suomessaki tyhä konsonanttirankkaisissa sanoissa. Kattoma ensin varianttiita *n* ja *tten*.

Kainun dialektiissa *n* pluraalin genetiivin suffiksina näyttää olleevan hävviivä fenomeeni. Se oon kuitenkin säilyny paremin vesta- ko öystädialektiissa. Alf Børsskog käyttää sitä aivan systemaattisesti kaikista kaksitavvaisista rangoista, ja mie olen tässä kohdassa grammatiikkhiin valinu saman systeemin ko Børsskog. Sen edelä oon tasan II-graadi (jos keskikonsonantilla semmoinen on), ja se liitethään sanan pluraalirankhaan, tahi jos pluraalirangassa oon tyhä *i*, se loppuvokaali pitenee. Niin ko *kala* : *kalloin*, *pappi* : *pappiin*, *joki* : *jokkiin*, *saita* : *saittoin*, *halpa* : *halppoin*, *seppä* : *seppiin*. Pitemphiin vokaalirankhoin ja yksitavvuishiin rankhoin lisäthään *tten*, minkä edessä kans oon pluraaliranka tahi pidetty vokaaliranka. Niin ko *tunturiitten*, *ystäviitten*, *kulkijoiitten*, *maitten*, *yöitten*, *tieitten*.

Nyt saattaa tietenki kyssyyt, ette olisko kuitenkin ollu parempi valita *tten*-variantti kans kaksitavvuishiin rankhoin, eriliikaisesti ko se oon dialektiissa tavalisempi ko *n*. Sen lisäksi ette Alf Børsskog käyttää *n*-varianttii, minula oon kans ollu toinen argumentti *n*-variantin puolesta. Mie olen kattonu sitä yhteen pluraalin partitiivin haamustuksen kans. Kaksitavvaisissa sanoissa partitiivin pluraali oon joko identtinen sanan II-graadisen pluraalirangan kans tahi jos se loppuu tyhä yhteen vokaalhiin (*i*), siinä oon vokaalimpi-tenemä, samhaan laihiin ko genetiivin *n*:nki edessä. Usseempitavvaisissa sanoissa taas partitiivissa oon *tA*-suffiksi. Näin minun mielestä systeemistä tullee helpompi oppiit, ko genetiivin ja partitiivin haamustuksen välissä oon koheessii. Tähään laihiin:

Tabeli 2. Pluraalin genetiivi ja partitiivi I.

Genetiivi	Partitiivi
n	i/ø
<i>aikkoin</i>	<i>aikkoi</i>
<i>mettiin</i>	<i>mettii</i>
<i>jokkiin</i>	<i>jokkii</i>
<i>pappiin</i>	<i>pappii</i>
<i>joukkoin</i>	<i>joukkoi</i>
tten	tA
<i>meiningiitten</i>	<i>meininkkiitä</i>
<i>tunturiitten</i>	<i>tunturiita</i>
<i>paivukoitten</i>	<i>paivukoita</i>
<i>soppiiviitten</i>	<i>soppiiviita</i>
<i>kulkkiijoitten</i>	<i>kulkkiijoita</i>

Kaksitavvuiset sanat, minkä yksikön nominatiivi – ja samala ranka – loputhaan pitkään vokaalhiin, saadhaan kaikki genetiivissä suffiksien *tten* ja partitiivissa *tA*, mikkä lisäthään suorhaan pluraalin rankhaan näin:

Tabeli 3. Pluraalin genetiivi ja partitiivi II.

Genetiivi	Partitiivi
tten	tA
<i>valkkeitten</i>	<i>valkkeita</i>
<i>kauheitten</i>	<i>kauheita</i>
<i>kurkkiitten</i>	<i>kurkkiita</i>
<i>assiitten</i>	<i>assiita</i>

Sitte on vielä kysymys konsonanttirankaisista sanoista eli sanoista, minkä singulaarin partitiivin haamustuksessa käytethään konsonanttirankkaa. Kainun dialektiissa on, niin ko suomenki dialektiissa, selvä tendenssi konsonanttirankaisuudesta vokaalirankaisuuteen, ja dialektiissa ja eri ikäjoukkojen välissä on paljon variaattiita. Aivan eriliikaisesti variaattiita on kaksitavvuisissa *e*-rangoissa, ja näissä olis piian mahdollista käyttää tyhä vokaalirankkaa. Variaattiita on kans Alf Børsskogin kielessä, mutta tavalisesti hänellä on singulaarin partitiivissa konsonanttiranka käytössä samoista sanoista ko nykysuomessa. Mie olen sitte valinu käyttää näistäki sanoista singulaarin partitiivissa konsonanttirankkaa.

Vielä enämen variaattiita on siinä, kunka pluraalin genetiivissä käytethään konsonanttirankkaa, ja se on Alf Børsskoginki kielessä selvästi harvinaisempi tässä ko partitiivissa. Ylheisesti se haamustethaan samhaan laihiin ko tyhä vokaalirankaisistaki kaksitavvuisista sanoista eli *pieniin* ~ *pienitten*, *lapsiin* ~ *lapsitten*, *uussiin* ~ *uusitten* jne. Mie olenki tullu siiheen, ette helpoin on, ko tässä käytämä sammaa haamustuskaavaa ko vokaalirankaisten kaksitavvuisien sannon kohdala.

Usseempitavvuisienki konsonanttirankaisten sannon pluraalin genetiivissä on paljon variaattiita, ja vokaalirangan pohjalta haamustaminen on hyvin tavalista. Selviimin konsonanttirankaisuus on säilyny rankatyypiissä *s* : *kse*, niin ko veres : *vereksen* : *verestä* :

veresten ja *inen*-nominiissa, niin ko *hevoinen* : *hevoisen* : *hevoista* : *hevoisten*. Tässä mie olen tullu semmoisheen ratkaishuun, ette nämät kaksi ”ekstrakonsonanttirankaista” taivutustyyppiä saadhaan konsonanttirangan pluraalin genetiivissäki, kaikki muut konsonanttirangat taivutethaan samhaan laihiin ko tyhä vokaalirankaisetki usseempitavvuiset sanat. Tähään laihiin:

Tabeli 4. Konsonanttirankaisten pluraalin genetiivi, singulaarin partitiivi ja pluraalin genetiivi.

Pl. genetiivi	Sg. partitiivi	Pl. partitiivi
<i>n</i>	<i>tA</i>	<i>i</i>
<i>pieniin</i>	<i>pienä</i>	<i>pieniä</i>
<i>kässiin</i>	<i>kättä</i>	<i>kässä</i>
<i>hirssiin</i>	<i>hirttä</i>	<i>hirssiä</i>
<i>lapsiin</i>	<i>lasta</i>	<i>lapsiä</i>
<i>miehiin</i>	<i>miestä</i>	<i>miehiä</i>
<i>tten</i>	<i>tA</i>	<i>tA</i>
<i>tyttäriitten</i>	<i>tytärtä</i>	<i>tyttäriitä</i>
<i>elläimiitten</i>	<i>elläintä</i>	<i>elläimiitä</i>
<i>rakkhauksiitten</i>	<i>rakkhautta</i>	<i>rakkhauksiitä</i>
<i>neljenssiitten</i>	<i>neljettä</i>	<i>neljenssiitä</i>
<i>opphaitten</i>	<i>opasta</i>	<i>opphaitta</i>
<i>rukhiitten</i>	<i>ruvista</i>	<i>rukhiitä</i>
<i>siikattheitten</i>	<i>siikatetta</i>	<i>siikattheitä</i>
<i>ten</i>	<i>tA</i>	<i>i</i>
<i>veresten</i>	<i>verestä</i>	<i>vereksiä</i>
<i>kokkousten</i>	<i>kokkousta</i>	<i>kokkouksiä</i>
<i>vihristen</i>	<i>vihristä</i>	<i>vihrissiä</i>
<i>kainulaisten</i>	<i>kainulaista</i>	<i>kainulaissiä</i>

Tabelistä näjemä, ette ”ekstrakonsonanttirankaiset” on siinäki erikoissii, ette niitten pluraalin partitiivin suffiksina on tyhä *i*. Pluraalin partitiivin haamustuksessaki on tietenki dialektiissa variaattiita siinä, ette onko usseempitavvuisissa *tA*-suffiksi eli ei. Mie olen nyt kuitenkin freistanu kattoot genetiivii ja partitiivii yhtheen, niin ette niitten haamustuksessa on koheessii, mikä tekkee haamuin muistamisen helpomaksi. Vieläki se kyllä minun mielestä on liian kompleksinen. Yksi keino olis, jos viskais pois koko konsonanttirankaisuuden ja käyttäis tyhä *tten* haamui läpi kaikkiin rankatyypiiin. Pluraalin partitiivista saattais viskata pois *tA*-suffiksin; pitkävokaalirankaisista niitä kyllä ei kielen struktuurii rikkomatta helposti saata jättää pois.

Tabeli 5. Kunka konsonanttirankaisten pluralin genetiivi, singulaarin partitiivi ja pluraalin partitiivi kans saattais olla.

Pl. genetiivi	Sg. partitiivi	Pl. partitiivi
n	tA	i
<i>pienitten</i>	<i>pienä</i>	<i>pienii</i>
<i>käsitten</i>	<i>kättä</i>	<i>kässii</i>
<i>hirsitten</i>	<i>hirttä</i>	<i>hirssii</i>
<i>lapsitten</i>	<i>lasta</i>	<i>lapsii</i>
<i>miehitten</i>	<i>miestä</i>	<i>miehii</i>
tten	tA	tA
<i>tyttäriitten</i>	<i>tytärtä</i>	<i>tyttärii</i>
<i>elläimiitten</i>	<i>elläintä</i>	<i>elläimii</i>
<i>rakkhauksiitten</i>	<i>rakkhauhta</i>	<i>rakkhauksii</i>
<i>neljensiitten</i>	<i>neljettä</i>	<i>neljensii</i>
<i>vereksiitten</i>	<i>verestä</i>	<i>vereksii</i>
<i>kokkouksiitten</i>	<i>kokkousta</i>	<i>kokkouksii</i>
<i>vihriksiitten</i>	<i>vihristä</i>	<i>vihriksii</i>
<i>kainulaisiitten</i>	<i>kainulaista</i>	<i>kainulaissii</i>
tten	tA	tA
<i>opphaiitten</i>	<i>opasta</i>	<i>opphaita</i>
<i>rukhiitten</i>	<i>ruvista</i>	<i>rukhiita</i>
<i>siikattheitten</i>	<i>siikatetta</i>	<i>siikattheita</i>

Toiseksi morfologiaan esimerkiksi mie otan tässä pluraalin 3. persoonan haamustuksen. Dialektiissa on kahdenlaista tappaa haamustaat tätä: vasituisila pluraalin 3. persoonan omila suffiksiilla eli sitte passiivin suffiksiilla. Pluraalin omat suffiksit on kainun kielessä samat ko suomen kielessäki. Vasittu poikkeema on preteritin haamustus, missä suffiksi on tyhjä *t* – mikä kyllä seki löytyy usseela suomen dialektialala, niin ko pohjaisdialektiissa ja etelävestaisissa dialektiissa.

Misthään kainun dialektialalta ei löydy ”puhdasta” haamustuskaavaa, mutta kaavat sekkaanuthaan toinen toiseen erigraadisesti ja eri tavoilla. Taas saattaa sannoot semmoisen valtareekelin, ette öystädialektiissa on enämen pluraalin omiin suffiksiin pohjaa-va haamustusta, vestassa taas haamustethaan enämen passiivin kaavan jälkhiin.

Alla olleeva tabeli näyttää frekventiivimppiin taivutuskategoriitten esiintymisen toiselta puolen Annijoven (AJ), Pyssyjoen (PJ) ja Raisin (Rai) dialektiissa (tiedot on on kovottu Anna-Riitta Lindgrenin väitöskirjasta) ja toiselta puolen, kunka Alf Børsskog on hänen kirjoituksessa käyttäny eri taivutuskaavoi, ja vielä sen, kunka mie olen net pannu minun grammatiikkhiin.

Tabeli 6. Pluraalin 3. persoona Grammatiikissa, Alf Børsskogilla ja dialektiissa.

Pluraalin 3. persoona	Grammatiikki	Alf Børsskog	Passiivihaamuin esiintyminen pluraalin 3. persoonan funktiissa dialektiissa
Indikatiivin preesens	<i>annethaan</i> <i>juosthaan</i>	<i>anttavat</i> <i>juosthaan</i>	Rai ja PJ paljon AJ ei ole
Kielttävä	<i>ei anna</i> <i>ei juokse</i>	<i>ei anneta</i> <i>ei juosta</i>	Rai on, PJ paljon AJ ei ole
Indikatiivin preteriti	<i>annethiin</i> <i>juosthiin</i>	<i>annethiin</i> <i>juosthiin</i>	Rai ja PJ paljon AJ on
Kielttävä	<i>ei antanheet</i> <i>ei juosheet</i>	<i>ei antanheet</i> <i>ei juosheet</i>	Lindgrenillä ei tietoo passiivihaamusta, mutta PJ:ssa kyllä kuuluu kohta tavalisena sitäki.

Alf Børsskogillaki on sitte kaksi varianttii preesensin haamustamisessa, mutta hänelä on hyvin tarkka systeemi, ette koska pittää olla *vAt* ja koska passiivihaamu. Preteritin haamu taas on tasan identtinen passiivin haamun kans. Sekä preesensin ette preteritin kielttävän haamun Børsskog tekkee aina aktiivisen partisiipin avula. Tabelista näjemä, minkälaisila rangoila Børsskogilla on preesensissä käytössä passiivin kans identtinen haamu.

Tabeli 7. Alf Børsskogin pluraalin 3. persoonan haamustus rankatyyppeihin jälkhiin.

Preesens	Passiivi
<i>saavat</i>	<i>saathiin</i>
<i>vievät</i>	<i>viethiin</i>
<i>kulkevat</i>	<i>kuljethiin</i>
<i>lukkevat</i>	<i>lujethiin</i>
<i>soppivat</i>	<i>sovithiin</i>
<i>tohtivat</i>	<i>tohdithiin</i>
<i>aikkovat</i>	<i>aijothiin</i>
<i>näkkyvät</i>	<i>nävythiin</i>
<i>luottavat</i>	<i>luotethiin</i>
<i>näytästävät</i>	<i>näytästethiin</i>
<i>juosthaan</i>	<i>juosthiin</i>
<i>nähdhään</i>	<i>näthiin</i>
<i>kävelhään</i>	<i>kävelthiin</i>
<i>ajatelhaan</i>	<i>ajatethiin</i>
<i>aukaisthaan</i>	<i>aukaisthiin</i>
<i>kyytihään</i>	<i>kyytithiin</i>
<i>likenevät</i>	<i>lijethiin</i>
<i>pakenevat</i>	<i>pajethiin</i>
<i>jatkaavat</i>	<i>jatkathiin</i>
<i>pölkäävät</i>	<i>pöläthiin</i>

Näjemä, ette Børsskog liittää passiivin myötäisen suffiksin tyhä konsonanttirankhoin ja *ise-* ja *itte-*verbhiin, kaikissa muissa oon *vAt*.

Nyt mie meinaisin, ette mie häydyn preesensin kohdala valita joko semmoisen systeemin, missä oon tyhä pluraalin 3. persoonan ommii haamui, tahi sitte systeemin, jossa se oon identtinen passiivin kans. Pluraalin *vAt* olis ollu hyvä valinta sillä, ette öystässä ei muunlaisii haamui preesensissä olekhaan. Mutta mie kans ajattelen, ette preesensissä ja preteritissä oon hyvä olla samanlainen systeemi, ette se oon helpompi muistaa. Sillä mie sitte tehin grammattiikkiin semmoisen systeemin, ette sekä myönttäävä preesens ette preteriti haamustethaan passiivin kaavan jälkhiin.

Toinen mahdollisuus olis ollu, ette kaikki pluraalin 3. persoonan haamut olis tehty pluraalin omila suffiksiilla. Mutta niin ko mie alussa olen sanonu, se mie olen ottanu alkukohdaksi Porsangin dialektin ja jo olemassa olevan kirjoitetun kielen, ja se olis viny haamustuksen kohta liian kauvas siitä dialektista.

Semmoissii 3. persoonan haamui, mitä haamustethaan passiivin haamun jälkhiin, saattaa puolustaat kans sillä, ette sitte tullee vähän vähemmän erilaissii haamui, mikkä häyttyy oppiit. Se ei kuitenkaan ole hyvä argumentti, ko partisiipin preesens haamut kuitenkin häyttyy oppiit, ja pluraalin 3. persoonan haamut oon identtiset partisiipin preesensin pluraalin nominatiivin kans.

Oonko se nokko yhden kainun kielen kans?

Niin ko mie olen tässä koko aijan sanonu, se se kainun kielen systeemi, mikä mie nyt studentille opetan, oon rakenettu vtsadialektiitten pohjale ja niistä enimän sen Porsangin variantin pohjale, mitä tähään asti oon kirjoitettu ja annettu ulos.

Nyt meilä oon jo ollu ensimmäinen kurssi, jossa met olema käyttänieheet tätä minun ehdottammaa systeemiä. Se näyttää, ette se mennee koko hyvin ja studentit oon hyvin oppineet kirjoittamhaan sen avula. Moni kyllä sannoo, ette se oon vaikkee, ja koko opinosa grammatiikki oon se vaikkein assii.

Mutta ko tämä minun systeemi oon tyhä ehdotus, eikä sillä ole mithään sen enemppää legitimiteettiä, se mie olen tietenki sanonu studentille, ette net joila oon jo kieli, jotka oon sitä kotona oppineet, het saatethaan tietenki käyttäät heidän oman dialektin haamui ja syntaktistruktuuriita. Sehän oon niin, ette monet studentit saatethaan kainun kieltä paremin ko mie, ko heilä oon sitä suulista kompetanssii. Mutta näyttää, ette systeemi kuitenkin oon auttanu niitaki studenttiita kirjoittamhaan heidän äitinkielelä. Ja minusta näyttää, ette se oon kohta auttanu kaikkiiki studenttiit, ko het oon pitänieheet kirjoittaa ommaa kieltä, vaikka het tultaishiin mistä dialektialasta.

Mie kuitenkin näjen, ette niilä, jotka tulhaan Öystä-Finmarkusta ja jotka siis puhuthaan eli oon lapsena kuulheet øystädialektiita, kovasti monet sanat ja haamut oon vierhaat ja kohta oudotki. Mie luulen, ette issoimat assiit oon *t:n* graadivaihtelupari *d*, kainun erikoisgemaattii kombineerattuna vokaaliitten suoristummiitten kans ja sitte piian kans se, ette mie käytän passiivihaamui läpi koko 3. persoonan myönttäävän taivutuksen.

Kieli oon hyvin tärkee ja vahva identiteetin markkööri. Ja kielessä saatethaan juuri, niin ko näyttää, pienetki assiit olla tärkeitä sille, ette ihminen oikhein saattaa ittensä identifiseerata kielheen. Sitä saattais tietenki ajatella, ette tämä probleemi hävvii, ko kiel-

tä alethaan aina enämen ja enämen käyttämhään, ja ihmiset harjaanuthaan lukemhaan uutta kirjakieltä. Mie kuitenkin tunnen, ette se oon jotaki väärin, ko mie opetan öystä-dialektiitten alalta tulleeville ihmisille, ette näin ja näin se oon kainun kielessä, ja sitte se ei heidän eikä heidän materivanheemiitten kielessä olekhaan ollu niin. Eikä siinä ole tyhä se, ette kieli oon erilainen. Siinä oon selvä historiillinen erotus vestakainulaisten ja öystä-kainulaisten välilä. Issoin osa öystan ihmisistä tulee suvuista, jokka oon siirtynheet Ruidhaan sen jälkhiin, ko Suomesta oli tullu autonoominen osa Ryssän riikkii ja tämän päivän Pohjais-Suomiki oli liitettu tähään uutheen Suomheen. Vestan ihmisten sukujuuret taas oon sillä alala, mitä vanhaasheen aikaan käskethiin Kainun maaksi, ja sillä heidän juuret oon erilaiset ko öystäfinmarkkulaisten.

Minusta näyttääki, ette kuitenkin alussa olis piian hyvä, jos öystä-dialektiille ja vesta-dialektiille rakenettaishiin ja systematiseerattaishiin vähäsen erilaiset kirjakielet. Tämä oon kaikki prosessii, ja mihiin lopulta tulhaan, sitä emmä vielä saata nähdä.

Kalttiita ja pohjaa

Aaroninjussan Terje / Terje Aronsen 1998–2000: Sanalista kainhuun kielelä enimitten Porsangin variantista. Manuskripti.

Aronsen, Terje: Alkukyrsi (30 tiimaa) kväänin kielelä. Manuskripti.

——— Käänöksii: Uskonollissii tekstii: Vår herre sende sine kjærtegn over deg og bevare deg, Siunaus, Salmenes bok, Saarna Pyssyjoen kirkossa kainu, Preken i Børselv kirke, 8.des, Pikku Raamattu, Lesetekster Tromsø Domkirke, Kyrie eleison, Jouluevankeeliumi, Jesaja, Isä meidän, Herra Jeesus Kristus kainh, Alkurukkous ja loppurukkous, Aaronin siunaus 4 Mos 61 Kor 12. (tässä oon kirjoitettuna tyhä fiiliin nimet); täknäseeriekäänöksii: Kapteinin joulut 2002–2005.

Beddari, Olav 1987: Niin saapi sanoa: pieni ruijansuomalainen lukukirja. Lokalsamfunnet i skolen. Emnehefte. Årg. 23. Skoldirektøren i Finnmark.

Beronka, Johan 1921: Iagttagelser fra orddannelses- og formlæren i de finske dialekter i Vadsø og Porsanger. Skrifter Det norske videnskaps-akademi i Oslo. II, Hist.-filos. klass. Videnskaps-akademi.

——— 1922: Syntaktiske iagttagelser fra de finske dialekter i Vadsø og Porsanger. Videnskaps-selskapets skrifter. II, Hist.-filos. klasse. Videnskaps-selskapet.

Børsskog, Alf 2004: Kuosuvaaran takana. Idut.

Eriksen, Agnes 2003: Piu pau paukkuu : kvenske rim og regler m.m. Porsanger kommune, Oppvekstavdelinga.

Kvenske fortellinger og eventyr for barn og ungdom. Nedtegnet av J. Beronka og J. Quigstad; utvalgt og kommentert av Vappu Inkeri Pyykkö. HIF-undervisning. Høgskolen i Finnmark, Avdeling for pedagogiske og humanistiske fag.

Lindgren, Anna-Riitta 1990: Miten muodot muuttuvat. Ruijan murteiden verbintaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveenyhteisöissä. Kielten ja kirjallisuuden laitos, Tromssan yliopisto.

Qvigstad, Just 1925: Finske fortællinger fra Kvænangen og Nord-Reisa. Tromsø museums årshæfter. Tromsø museum.

Suomen kielen nauhoitearkisto (SKNA). Pienii palloi transkripeerattuna ja digitaliseerattuna seuraavista sishäänPELLAAMISISTA: Alattio SKNA 10669 Ingvald Virkola, Alattio SKNA 10673 Jenny Johanssen, Etelä-Varanki SKNA 9670 Sofie Petari, Etelä-Varanki SKNA 9671 Ida Danielsen, Etelä-Varanki SKNA 9671 Nils Vesmajärvi, Etelä-Varanki SKNA 9674 Gylli Nilsen, Etelä-Varanki SKNA 9675 Nils Johansen, Kallijoki SKNA 9440 Hans Pietilä, Kallijoki SKNA 9442 Elise Eriksen, Raisi SKNA 133 Erling Arnesen, Raisi SKNA 7872 Kaupin Anttoni, Raisi SKNA 9229 Hjørdis Johansen, Raisi SKNA 9755 Hjørdis Johansen, Raisi SKNA 9755 Pirrin Sanna, Teno SKNA 9692 Johan Johansen, Teno SKNA 9693 Johan Johansen, Vesisaari SKNA 4125 Zahl Sofia, Vuorea SKNA 9433 Olof Olofsen, Yykeänperä SKNA 7867 Hans Oppdahl.

Võron kirjakielen standardointi ja ortografian muutokset

Sulev Iva

Tiivistelmä. *Sulev Iva keskittyy artikkelissaan võron ortografian uusimpiin kehityssuuntiin ja viimeisiin muutoksiin. Võron kirjoitusjärjestelmän kaksi päävarianttia ovat 1995 sovittu uusi kirjoitusjärjestelmä sekä Uma Leht -sanomalehden kirjoitustapa. Kummassakin näistä on omat ongelmansa, vaikka sinänsä jo se on ongelma, ettei võron kielellä ole yhtä yhtenäistä kirjoitusjärjestelmää. Ivan mukaan kirjoitusjärjestelmän päävariantit olisi analysoitava kriittisesti ja sitä kautta pitäisi löytää võron kielelle yhtenäinen kirjoitusjärjestelmä.*

Asiasanat: *liudennus, laryngaaliklusiili, kirjoitusjärjestelmät*

Johdanto

Nykyisen võron kirjakielen kehittämisen suurimpia haasteita on ollut ja on edelleenkin yhteisen kirjoitusjärjestelmän luominen. Prosessiin on koko ajan liittynyt suuria ristiriitoja, joihin on yritetty löytää kompromisseja (võron standardiortografian kehittämisen alkuvaiheista ks. Iva 2001). Tässä artikkelissa keskityn võron ortografian uusimpiin kehityssuuntiin ja viimeisiin muutoksiin.

Ortografian kaksi päävarianttia

Vuodesta 1995 on Võron Instituutin ja Võron Seuran VKKF julkaisuissa käytetty Võron Instituutin perustamisen jälkeen sovittua uutta kirjoitusjärjestelmää (*vahsõnõ kiräviiš*). Sen pääerot viron ortografiasta ovat

- q eli laryngaaliklusiili, esim. sanoissa *kalaq* ja *tetäq*,
- y eli suppea õ-äänne, esim. sanoissa *nyna* ja *sysar* ja
- ´ eli liudennusmerkki, esim. sanoissa *ášaq* ja *pall´o*.

Muut julkaisut ovat joskus käyttäneet paitsi uutta kirjoitusjärjestelmää myös muita kirjoitustapoja, eniten tavallista viron ortografiaa lisämerkkeineen tai ilman. Viime vuosina on myös Võron Instituutin ja Võron seuran julkaisussa ollut aktiivissa käytössä ainakin kaksi kirjoitusjärjestelmän varianttia. Nämä ovat

1. 1995 sovittu uusi kirjoitusjärjestelmä, kuten Võro–eesti-sanakirjassa on esitetty (Iva 2002) ja
2. Uma Leht -sanomalehden kirjoitustapa vuodesta 2003 lähtien (uusi kirjoitusjärjestelmä ilman kirjaimia y ja q).

Tavallisesti eri julkaisuissa käytetään eri kirjoitusjärjestelmiä, mutta joskus saatetaan samassa julkaisussa käyttää molempia. Tämän lisäksi voi huomata suurta variaatiota kummankin variantin sisällä. Eroavuuksia on eniten laryngaaliklusiilin, liudennuksen ja suppean δ -n merkinnässä.

Ortogrfian ongelmia

Kummallakin nykyisin eniten käytetyllä kirjoitustavalla on omat ongelmansa. Uuden kirjoitusjärjestelmän ongelma on muun muassa se, että ihmiset (pääasiassa vanhempi sukupolvi) eivät yleensä pidä q- ja y-kirjaimista võronkielisessä tekstissä. Nämä kirjaimet oudoksuttavat ihmisiä, ja tästä syystä tekstien lukeminen on heistä epämiellyttävää. Uudessa kirjoitusjärjestelmässä ortografia on kielitieteellisesti suhteellisen tarkka, joten kirjoitusjärjestelmän oppiminen ja käyttämisen on tavalliselle kielenpuhujalle vaikeaa. Teksti on myös mutkikkaan näköistä.

Uma Leht -sanomalehden kirjoitusjärjestelmän pääongelma on se, että sitä ei ole alkuaankaan ajateltu parhaaksi mahdolliseksi võron kielen kirjoitustavaksi. Se on luotu vain hätäratkaisuksi ortografiaongelmiin. Siinä on jätetty kokonaan pois uuden kirjoitusjärjestelmän kaksi monille epämiellyttävää komponenttia (q ja y) ilman, että niiden tilalle olisi tarjottu muita merkkejä. Tästä on seurannut lisää ongelmia. Kun võron kielen tärkeää foneemia, laryngaaliklusiilia, ei merkitä ollenkaan, teksti ei ole selkeää, ja tämä vaikeuttaa kielen opettamista, oppimista ja kirjoittamista. Tämän lisäksi ongelmana on myös se, että erilaisten võron kielen ominaispiirteiden merkitseminen ei ole tällöin tasapainossa: konsonanttien liudennus useimmiten merkitään, mutta paljon tärkeämpi foneemi, laryngaaliklusiili, jätetään kokonaan merkitsemättä.

Edellä mainittujen ongelmien lisäksi on sinänsä huono asia se, että kielellä ei ole yhteistä kirjoitusjärjestelmää. Se on todellinen riitakysymys võron kielen kirjoittajien ja kustantajien sekä muiden võron kielen käyttäjien kesken. Tämä vaikeuttaa erittäin paljon myös kielen opettamista, oppimista ja oppimateriaalien julkaisemista.

Mitä olisi tehtävä asian parantamiseksi?

Jotta ortografiaongelmat saataisiin ratkaistua, kirjoitusjärjestelmän kaksi päävarianttia olisi analysoitava kriittisesti. Niitä olisi parannettava ja yritettävä saada lähemmäs toisiinsa. Lopuksi olisi yritettävä sopia taas yhteisestä kirjoitusjärjestelmästä.

Tilanteen parantamiseksi käsiteltiin Võron Instituutin sanakirjan työryhmässä seuraavia kysymyksiä: Miten uudessa kirjoitusjärjestelmässä voitaisiin vähentää laryngaaliklusiilin ja liudennuksen merkitsemistä niin, että ne olisivat merkittynä vain kaikkein tärkeimmissä tapauksissa? Tulisiko edelleenkin merkitä suppeata *õ*-ta, joka ei ole foneemi vaan *õ*-n ääntämisvariantti eli allofoni? Miten voitaisiin parantaa Uma Leht - sanomalehden kirjoitustapaa ja miten lähentää sitä uuteen kirjoitusjärjestelmään?

Kirjoitusjärjestelmien parannuksista

Uuden kirjoitusjärjestelmän parannukset on käsitelty ja hyväksytty Võron Instituutin sanakirjan työryhmän kokouksissa 12. syyskuuta ja 7. marraskuuta 2005 (ks. Iva 2005a). Parannusten ydin on, että laryngaaliklusiilia (*q*) ja liudennusta (*'*) merkitään vähemmän kuin ennen, vain kaikkein tärkeimmissä paikoissa. Laryngaaliklusiilia ja liudennusta merkitään pääasiassa vain silloin, kun niistä riippuu sanan merkitys. Suppeata *õ*-äännettä (*y*) merkitään tavallisella *õ*-kirjaimella, koska sanan merkitys ei koskaan riipu siitä.

Laryngaaliklusiili merkitään tavallisesti vain

- monikon nominatiivissa: *puuq, mõtsaq, suurõq majaan, vahtõq saapaq, verevõq vabarnaq*
- indikatiivin monikon 3. persoonan lopussa sekä preesensissä että imperfektissä: *saa-vaq, kirotasõq, võtvaq, ommaq; saiq, kirodiq, võtiq, olliq*
- 2. infinitiivissä: *kaijaq, tetõq, ollaq, tiiniq, võttaq, herõdõq, kirotaq, häbendellõq*
- imperatiivin 2. persoonan lopussa: *kaeq, küsõq, võtaq, puhkaq, kirodaq*
- preesensin ja imperfektin kieltomuodossa (jos kieltosana on ennen verbiä): *ei tiiq, ei käseq, ei võtaq, ei kirodaq, ei häbendelleq; ei tetõq, ei võetaq, ei kästõq, ei kirotõdaq, ei häbendeldõq*
- kaksitavuisissa *e/õ*- tai *u/ü*-loppuisissa nomineissa: *kastõq, paisõq, lõunõq (lõunaq); imeq, hoonõq; seemeq, asõq; pehmeq, kahrõq; oluq, ohuq, lühõq*
- joissakin adverbeissa ja pronomineissa: *siiõq, sinnõq, eelõq, toonaq, ammuq, veidiõq, kinniõq; esiq.*

Laryngaaliklusiili voi esiintyä myös monessa muussakin paikassa (ks. Iva 2005b), mutta sitä ei tavallisesti merkitä kuin edellä mainituissa kohdissa.

Konsonanttien liudennus merkitään vain silloin, kun se on

- imperfektin tunnus: *võtt', pand', käänd', murd', mass', laul', pill', oll', tull', karas', tapõl', kergüt'*
- takavokaalin edellä: *mar'õaq, var'õaq, lag'a, lakk'a, pall'o, kah'o, tsura, tsauk, nõugma.*

Suppea *õ* merkitään tavallisella *õ*:lla, kuten sanoissa *mõõk*, *mõõtma*, *nõna*, *sõna*, *mõni*, *sõs*, *õks*, *sõsar*, *kõik* ja *sõa*.

Uma Leht -sanomalehden kirjoitustavassa on vähennetty konsonanttien liudennuksen merkitsemistä samalla tavalla kuin uudessa kirjoitusjärjestelmässäkin. Muutos on tehty siis siten, että nykyisin liudennus merkitään vain imperfektin tunnuksena ja takavokaalin edellä (esimerkki Uma Leht -sanomalehden nykyisestä kirjoitustavasta ks. UL 2006).

Yhteenvedo

Võron kielen uusi kirjoitusjärjestelmä on kompromissina tehtyjen parannusten jälkeen ottanut askeleen taaksepäin kohti viron kirjakielen ortografiaa. Siinä on kuitenkin säilytetty yksi viron ortografiasta poikkeava kirjain (q), jolla merkitään laryngaaliklusiilia, joka on hyvin olennainen võron kielen piirre äänne- ja muoto-opin sekä kielihistorian ja kielellisen identiteetin kannalta. Myös liudennusta merkitään vieläkin erillisellä diakriittisellä merkillä (akuutilla). Sekä liudennuksen että laryngaaliklusiilin merkitsemistä on kuitenkin huomattavasti vähennetty.

Ainoan võronkielisen sanomalehden (Uma Leht) ortografiassa on menty vielä enemmän kohti viron kirjakielen ortografiaa: siinä ei ole sallittu mitään muuta viron kirjoitusjärjestelmästä poikkeavaa elementtiä kuin liudennusmerkki.

Viime vuosina kehittynyt ristiriita kahden kilpailevan ortografian välillä säilyy edelleen, mutta sekä võron ortografiavarianttien keskenäinen ero että võron ja viron ortografian eroavuus ovat uuden kirjoitusjärjestelmän viimeisten parannuksien jälkeen niin vähäisiä (vain yhden kirjaimen käyttö), ettei enää itse asiassa voikaan puhua erillisistä võron kirjoitusjärjestelmistä. Voidaan sanoa, että võron kieli käyttää nykyisin suurin piirtein yhtenäistä kirjoitustapaa, viron ortografiaa, joka varioidaan eri julkaisuissa vain yhden tärkeän erikoispiirren (laryngaaliklusiilin) erillisellä (q-)kirjaimella kirjoittamisen osalta.

Lähteet

Kirjallisuus

Iva, Sulev 2001: Võron standardiortografian luominen. – Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti III (toim. Niina Määttä ja Helena Sulkala). Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja. 137–142. Oulun yliopisto, Oulu.

Jüvä, Sullõv (Iva, Sulev) 2002: Võro-eesti synaraamat. Võro Instituudi Toimõndusõq nr 12. Võro Instituut, Tartu-Võro.

Muut lähteet

- Iva, Sulev 2005a: Võro kiraviis. Saanti: http://fiu-vro.wikipedia.org/wiki/Võro_kiraviis.
- _____ 2005b: Kakkõhelü ettetulõmisõ tävvelik nimekiri. Saanti: http://fiu-vro.wikipedia.org/wiki/Kakkõhelü_ettetulõmisõ_tävvelik_nimekiri
- UL 2006: Uma Leht nro. 100. Saanti: <http://www.umaleht.ee/new/index.php?leht=1492&keel=50>

Võron standardointi ja sen toteuttajien kielenkäyttö

Triin Iva

***Tiivistelmä.** Triin Iva kirjoittaa võron kielen standardoinnista ja sen toteuttajien kielenkäytöstä. Kielen standardoinnilla pitäisi hänen mielestään yhdistää niin sanottu võron ideaalikieli ja nykyinen spontaani puhekieli. Kielen standardoijilla on tärkeä rooli näiden kahden kielen abstraktion yhdistämisessä, ja siksi heidän tulisikin olla hyvin tietoisia kielenkäytöstään. Triin Ivan mukaan standardoidun kielen tulisi olla toimiva kommunikaatioväline, ja sen pitäisi yhdistää võron kielen puhujien identiteettejä.*

***Asiasanat:** kielenkäyttö, identiteetti, kirjakieli*

Olen tutkinut võron kielen edistäjien kieltä (Iva 2002) ja haluaisin ottaa esille muutamia tutkimukseni pohjalta nousseita ajatuksia. Käsittelen aluksi ehkä liiankin triviaaleja asioita, mutta on tärkeää, ettei niitä unohdeta kielten standardoitaessa. Artikkelin tarkoitus on käsitellä ongelmaa, joka on mielestäni ansainnut luvattoman vähän huomiota, vaikka siitä on tullut huomattava este võron kielen edistämiseksi.

Kun võrolaiset keskustelevät kielestään, he sanovat usein, ettei nykyaikana kukaan osaa enää puhua hyvää, puhdasta võron kieltä. Tällöin võron kieli on tietysti jokin yleinen, abstrakti ja idealistinen kielinäkemyksenä, jonka olemusta tavallinen kielenkäyttäjä ei täsmällisesti ymmärrä. Olettakaamme kuitenkin, että meillä olisi tällainen ideaalikieli, niin sanottu ”hyvä võron kieli” (abstrakti käsite). Tämä olisi vanha, systemaattinen ja staattinen kieli, joka ei muutu eikä kehity enää. Vastakohtana olisi nykyaikainen puhekieli, yleiskieli (common language), joka on spontaani ja altistuu toisten kielten ja sosiokulttuuristen tekijöiden vaikutteille. Edistäjien kielen pitäisi sijaita jossakin näiden kahden kielimuodon välillä. Sen pitäisi olla tärkeä rengas ketjussa, joka yhdistää niin sanotun alkuperäisen, hyvän võron kielen ja nykyisen, todellisen kielenkäytön. Kun kyseessä on kielen standardointi, olisi erityisen tärkeää, että meillä olisi selvä kuva siitä, minkälainen on ideaali kieli ja millaista on todellinen kielenkäyttö.

Hyvin monimutkainen kysymys on se, millainen standardikielen pitäisi olla. Nykyinen võron standardi on kallistunut enemmän vanhaan, idealistiseen kieleen päin, kun taas todellinen kielenkäyttö on viron kielen vaikutuksesta epäsuunnostunut. Jos standardikieli on liikaa kallellaan puhekieleen päin, se tarkoittaa, että kieli ei enää toimi

systeminä. Muoto-oppi on toisaalta yksinkertaistunut, toisaalta epäsäännöllistynyt. Tämä taas vaikuttaa kielen opetukseen. Võron kieli on tällöin lähempänä viron kieltä, eikä näiden kahden kielen raja siten ole enää riittävän selvä. Tämä puolestaan vaikuttaa identiteettiin. Jos standardikieli on liikaa kallellaan ideaalikielen päin, puhujat eivät enää hyväksy sitä, sillä kieli ei näytä enää luonnolliselta, vaan tekemällä tehdyiltä. (Ks. Hint 1999).

Võrolaiset (ja myös setot) ovat hyvin usein standardoimista vastaan. He ajattelevat, että standardi pakottaa kaikki puhumaan sen mukaisesti ja että se hävittää paikalliset kielelliset erikoispiirteet. Tämä lienee Viron puristisen kielipolitiikan tulosta: ajatellaan, että täytyy puhua niin kuin kirjoitetaan. Standardoimisprosessissa pitäisi kuitenkin ottaa huomioon, että vain kirjakieltä voidaan standardoida ja että kirjakieli ja puhekieli ovat kaksi eri asiaa. Tätä tulisi tavallisille kielen puhujille (ja myös edistäjille) ehdottomasti korostaa.

Kirjakieli on yleistys, abstraktio, ja sen tarkoitus on osoittaa kieliyhteisön rajat. Kirjakieli on kuin katto osakielille, ja sillä on yhdistävä funktio (mihin minä kuulun). Puhekielen avulla kielenkäyttäjät identifioi oman individuaalisen statuksensa ja panee näin painoa erilaisuudelleen kielikollektiivissa. Sillä on erottava funktio (kuka minä olen). Ideaalissa kirjakielen ja puhekielen ei pitäisi olla sama. Sen tulisi näyttää, että kieli on elävä murteiden ja muiden osakielten suhteen. On itsestään selvää, että nämä kaksi diskurssia vaikuttavat toisiinsa. Mitä enemmän kielenkäyttäjät tulevat tietoisiksi tästä erosta, sitä vähemmän on pelkoa standardoimista kohtaan. Toisaalta, jos kielitaitotaso on heikko, alussa tuntuu vaikealta omaksua kaksi eri diskurssia.

Yksi olennaisimpia argumentteja standardoimista vastaan on, että sillä häviävät paikalliset erikoispiirteet. Võron kielessä puhujan syntyperää osoittavista tunnuksista ovat tärkeimpiä seuraavat:

- *n-* ja *h-*inessiivi (länsivõro: *mõtsan, liinan* 'metsässä, kaupunkissa', itävõro: *mõtsah, liinah*)
- *o* tai *u* jälkitaivassa (länsivõro: *kodu, elu* 'koti, elämä', itävõro: *kodo, elo*). (Keem 1997.)

Võron puhujille on ominaista, että vain pari kolme piirrettä on säilynyt, ja identiteetti perustuu niihin. Kieli on kaikkialla Võromaalla muuttumassa samanlaiseksi. Kielen erilaisia piirteitä on säilynyt hyvin vähän. Võron edistäjien kielestä löytyi tutkimuksessani seuraavanlaisia säilyneitä murre-eroja:

- (1) *üldäq* : *üteldäq* 'sanoa'
pedämä : *pidämä* 'täytyä'
põra : *para* : *parhillaq* 'nyt'
(timä) kynõlõs : *kynõlas* '(hän) puhuu'
parõmb : *parõmp* 'parempi'

Võron eri murteiden yhdyntymisen tuntomerkinä voidaan pitää sitä, että kielessä käytetään samanaikaisesti eri murteiden piirteitä, mutta toisaalta kaikki ideolekit poikkeavat toisistaan (Pajusalu 1987: 540). Tämä on ominaista nykyvõron kielelle ja valitettavasti myös edistäjien kielelle.

Sanojen muodostaminen ei ole säännönmukaista, vaan se perustuu opittuihin muotoihin ja viron muoto-opin malleihin. Toisaalta jokin osa kielestä on säännönmukaistunut, mutta aktiivisessa sanojen muodostamisprosessissa kaikkien muotojen täytyy käydä läpi myös viron kielen muotomallit. Jos säännönmukainen võron

muoto poikkeaa liikaa viron mallista, niin useimmiten suositaan viron mallin mukaista muotoa, kuten seuraavanlaisissa tapauksissa:

- (2) võro: *ma jagasi, tä valisi* pro *ma jai, tä valõ*
viro: *mina jagasin* 'minä jaoin', *tema valis* 'hän valitsi'
- (3) võro: *helüsit, lugusit, murõsit* pro *helle, lukõ, murrit*
viro: *helisid* 'ääniä', *lugusid* 'tarinoita', *muresid* 'huolia'
- (4) võro: *tegudõgaq* pro *tekegaq ~ tekagaq*
viro: *tegudega* 'teoilla'
- (5) võro: *imädepäiv, esädepäiv* pro *immipäiv, essipäiv*
viro: *emadepäev* 'äitienpäivä', *isadepäev* 'isäinpäivä'

Kyse on tavallisesta perussanastosta. Kaksi viimeistä esimerkkiä on peräisin Uma Leht – sanomalehdestä. Teksti on kirjoitettua ja toimitettua (UL 2006: 2). Toisaalta on kuitenkin olemassa samantapaisia sanoja, joissa võron muoto on suositumpi. Tällaisia ovat esimerkiksi seuraavat tapaukset:

- (6) võro: *ma loi, nimäq elli(q)*
viro: *ma lugesin* 'minä luin', *nad elasid* 'he elivät'
- (7) võro: *pinne, kanno*
viro: *penisid* 'koiria', *kanasid* 'kanoja'

Nämä ovat esimerkkejä siitä, että võron kielen edistäjien kieli on vaihtelevaa ja epävarmaa. Nykyaikaisen, standardoidun võron kielen ideaalin pitäisi olla variantti, joka on ottanut maksimaalisesti mallia vanhasta kielestä, mutta samalla ei olisi ristiriidassa kielen käyttäjien kielitiedon kanssa.

Toisin sanoen edistäjien kieli on kantava rengas ketjussa, joka yhdistää kahta kielenabstraktiota: alkuperäistä ideaalikieltä ja nykyaikaista puhekieltä, ns. yleiskieltä. Tämän renkaan pitäisi olla mahdollisimman vankka ja vahva, ja siksi standardoinnin edistäjien pitäisi olla hyvin tietoisia kielenkäytöstään. Entistä enemmän siitä syystä, että he on sellainen kieliyhteisön osa, joka on kaikkein helpommin opetettavissa. Tämä on pieni, aika selvärajainen, sivistyneiden ja toivottavasti motivoitujen ihmisten joukko. Jatkuva, systemaattisen koulutuksen ja tietojen täydentämisen pitäisi olla tälle ryhmälle itsestään selvä asia. Valitettavasti tähän mennessä on ollut hyvin vähän võron kielen kursseja.

Määrä on hyvä asia, mutta tällä hetkellä laatu kärsii siitä kovin. Uusia tekstejä julkaistaan paljon, mutta niiden kieli parantuu hitaasti. Hyvänlaatuisia tekstejä ja oppimateriaaleja luovien, kompetenttien ihmisten piiri laajenee vieläkin hitaammin. Mieluummin ollaan valmiita järjestämään kielikursseja kuin oppimaan itse kieltä. On välttämätöntä, että vanhaa, ideaalikieltä ei enää tuoda takaisin. Se olisikin luultavasti turha työ, sillä elävän kielen olennaisena tavoitteena ei voi olla vanhan säilyttäminen. Kielen pitäisi olla toimiva, puhujien identiteettejä yhdistävä kommunikaatioväline.

Lähteet

- Hint, Mati 1999: Läänemeresoome perifeeria kõrgkultuuri valikud ja võimalused (võru näitel). – Ödagumeresoomõ veeremaaq. Võro Instituudi Toimõitiseq 6. 21–34. Võro Instituudi, Võro.
- Iva, Triin 2002: Haritlaste võru keel. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Keem, Hella 1997: Võru Keel. Emakeele Selts, Tallinn.
- Org jt 1994 = Org, Ervin, Nele Reimann, Katrin Uind, Eva Velsker, Karl Pajusalu. Vastseliina Sute küla elanike murdepruugist ja keelehoiakutest. – Keel ja Kirjandus. 203–209.
- Pajusalu, Karl 1987: Nivelleeruv murre: Karksi verb. – Keel ja Kirjandus. 529–543. Tallinn.
- UL 2006 = Uma Leht nro 76., 10. toukokuuta.

Standardoinnin tarve

Liiviläiset 1920- ja 1930-luvuilla

Marja Pajula

***Tiivistelmä.** Marja Pajula kertoo artikkelissaan liivin kansan ja kielen vaiheista 1920- ja 1930-luvuilla. Maailmansotien välinen aika oli liiviläisten itsetunnon nousun, kielellisen tietoisuuden ja kulttuurisen eteenpäinmenon aikakautta. Kielen häviäminen oli ennen kansallisen nousun kautta kuitenkin edennyt jo niin pitkälle, että prosessin katkaiseminen olisi vaatinut lähes täydellistä onnistumista kaikissa sen säilyttämisen pyrkimyksissä. Neuvostomiehitys näytti sinetöivän lopullisesti liivin kohtalon, mutta kuolinisku jäi kuitenkin saamatta.*

***Asiasanat:** liiviläisyhteisö, sukukansatyö, kirjakieli*

Liiviläiset ovat itämerensuomalainen kansa, jonka asuinalue on aikoinaan ulottunut suureen osaan nykyistä Latviaa. Tässä kirjoituksessa tarkasteltavana ajanjaksona heitä asui enää seuraavissa Kuurinmaan pohjoisrannikon kylissä (suluissa latviankielinen nimi)¹: Lūž (Lūžņa), Pizā (Miķeļtorņis), Īra (Lielirbe), Ūžkilā (Jaunciems), Sīkrōg (Sīkrags), Irē (Mazirbe), Kuoštrōg (Košrags), Pitrōg (Pitrags), Slnag (Saunags), Vaid (Vaide), Kūolka (Kolka) ja Mustānum (Melnšils). (Šuvcāne 2002: 23, 26.) Alueen ulkopuolella liiviläisiä asui jonkin verran mm. läheisessä Kuurinmaan rannikkokaupungissa Ventspilsissä (mm. Šuvcāne 2002: 366) sekä pääkaupungissa Riiassa.

1920-luvun alussa liiviläiset ja heidän kielensä alkoivat nousta laajemman ulkopuolisen kiinnostuksen kohteiksi kuin todennäköisesti koskaan ennen. Liiviläisyhteisön ja ulkopuolisten sympatisoijien välille syntyi vuorovaikutus, ja juuri tästä syystä maailmansotien välisestä ajasta kehkeytyi liiviläisten itsetunnon nousun, kielellisen tietoisuuden ja kulttuurisen eteenpäinmenon kausi. Sen alkusysäyksenä voi pitää Tarton yliopiston itämerensuomalaisten kielten professorin Lauri Kettusen ja hänen tuolloisen apulaisensa Oskar Looritsin ensimmäistä käyntiä Liivinrannassa vuonna 1920. Kontaktit sinne jäivät molemmilla pysyviksi. Liivin sanakirjaa valmisteleva Kettunen muun muassa teki 1930-luvun lopulle saakka yhteensä 11 tutkimusmatkaa liiviläiskyliin. Kettunen ja Loorits eivät tyytyneet pelkkään tarkkailijan ja kirjaajan rooliin, vaan kumpikin pyrki ja myös onnistui edistämään liiviläisten asiaa. Looritsin innostus sai jopa melko dramaattisia seurauksia,

¹ Tästä eteenpäin paikannimet on kirjoitettu latviankielisessä, liiviläiset henkilönnimet liivinkielisessä asussa.

joista jäljempänä tulee puhe. Tärkeänä tekijänä taustalla oli sekä Suomessa että Virossa suosiossa ollut heimoaate, joka nostatti solidaarisuutta liiviläisiä kohtaan.

Kun Tarton yliopiston tutkijat saapuivat rannikon kyliin, olot olivat vasta normalisoidussa maailmansodan ja Latvian itsenäistymiseen johtaneen vapaussodan jälkeen. Ensimmäinen maailmansota oli merkinnyt liiviläisille pakkoevakuointia. Osa heistä oli päätenyt sisämaahan, jotkut Venäjälle saakka tai Viroom, kuten Edgar Vaalgamaa kuvaa muun muassa omia kokemuksiaan (Vaalgamaa 2001: 120–121). Kaksikymmenluku oli alueella rakentamisen aikaa, eikä tämä johtunut vain siitä, että kylät olivat sodan aikana kokeneet hävitystä. Latviassa oli itsenäistymisen jälkeen pantu toimeen mittava maareformi, joka merkitsi suurtilojen pilkkomista ja jakamista. Näille maatiloille nousi nyt uudisrakennuksia myös Liivinrannassa. (Šuvcāne 1994: 133; Alenius 2000; 218.)

Vaikka tutkijoiden yhteydet liiviläisiin olivat sotien luoman sekasorron takia katkenneet, liivistä oli ehtinyt jo tulla melko hyvin tutkittu kieli suomalais-ugrialaisten kielten joukossa (Vääri 1995: 134, 137). Ansio tästä lankeaa A. J. Sjögrenille (1794–1855) ja F. J. Wiedemannille (1805–87), joista edellinen teki kaksi tutkimusmatkaa liiviläisten luo. Näistä ensimmäinen (1846) ulottui Kuurinmaan lisäksi Liivinmaalle Salatsiin, jossa Sjögren vielä tapasi 22 liivin puhujaa. Jälkimmäisellä matkalla (1852) Sjögren kartoitti tilannetta vain Kuurinmaalla, missä hän muun muassa laski alueen liivin taitajien lukumääräksi 2324. Sjögrenin kuoltua hänen aineistonsa toimittaminen tuli F. J. Wiedemannin tehtäväksi. Tämä täydensi materiaalia omalla keruumatkallaan, ja tuloksena julkaistiin vuonna 1861 liivin kielen kielioppi ja sanakirja. Sittemmin liiviä tutki mm. E. N. Setälä, jonka tutkimusretket Kuurinmaalle ajoittuvat vuosiin 1888 ja 1912. Jälkimmäisellä matkalla tallennetut tekstit ilmestyivät toimitettuina vasta 1953. (Vääri 1995: 133, 136.) Valokuvaajana 1912 mukana olleen Vilho Setälän otokset ovat arvokkaita tallenteita liiviläiskulttuurista.

Liiviläisten elinkeinona oli merikalastus. Talojen maa-alat olivat vähäisiä, eivätkä rannan lähistön hiekkaiset pellot tarjonneet suotuisia oloja viljelyyn. Niukat elinolot tulevat kylissä vierailleiden kertomuksissa järjestään esille. Kalastuksen merkitystä kuvastaa mm. Lauri Kettusen ensimmäisen Kolkan-matkan huomio: ”Tämä Kuurinmaan kärjessä sijaitseva kylä toipui sodasta muuta rannikkoa nopeammin”. Syynä ei ollut vähiten se, että kolkalaiset saattoivat ”ison meren” eli Itämeren myrskytessä kalastaa ”pienellä merellä” eli Riianlahdella, ja toisinpäin. (Kettunen 1920: 116.)

Liiviläisyhteisön toimintaa

Liiviläisten yhdistystoiminnan alku sijoittuu vuoteen 1923, jolloin perustettiin *Līvõd ūt* eli Liiviläisten liitto. Yhdistyksen tavoitteet olivat liivin kielen säilyttäminen, tiedon ja opin jakaminen liiviläisten keskuuteen sekä heidän taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvointinsa parantaminen. Perustamiskokouksessa oli läsnä 53 henkilöä, ja ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Kõrli Stalte. Muista seuran 1920- ja 30-luvun vaikuttajista on mainittava Mart Lepste sekä Didrik Vālgamõ (Volganski), Suomessa opiskelleen ja pappina toimineen Edgar Vaalgamaan isä. (Šuvcāne 2002: 365–366.)

Menestyksekkäimmin yhdistys toimi kulttuurin saralla, mistä esimerkkejä ovat kuoro-toiminta sekä erilaisten kokoontumisten ja juhlien järjestäminen. Myös liivin opettaminen

kouluissa pantiin alulle. Seuran merkittävin saavutus lienee kuitenkin Liiviläisten talo. Tätä projektia kuvataan tuonnempana. Sen sijaan liivin kielen säilyttäminen oli tavoitteista vaikein saavuttaa. Kylien latvialaistuminen jatkui. Tilannetta kuvaa hyvin se, että jopa Liiviläisten liiton kokouksissa käytettiin liivin sijasta latviaa. Yhdistyksen merkitystä sotien välisen ajan liiviläiskulttuurille ei kuitenkaan ole syytä väheksyä. (Šuvcāne 2002: 366–368.)

Riiassa toimi erillinen liiviläisten tukiyhdistys, joka perustettiin 1932. Enimmät sen aktiivijäsenistä olivat latvialaisia. Seura harjoitti jonkin verran julkaisutoimintaa ja piti yllä yhteyksiä rannikon liiviläisiin. Se julkaisi myös kaksi liivinkielistä kalenteria. (Šuvcāne 2002: 371–373.) Toiminnasta nousee kiinnostavana yksittäisenä tapahtumana esiin liivinkielinen jumalanpalvelus, jonka suomalainen pastori Helle Erviö piti riikalaisessa kirkossa alkuvuodesta 1938. Paikalla oli seuran kutsumana noin sata liiviläistä ja heidän tukijaansa. (Šuvcāne 1994: 134.) Liiviläisyys teki näin hetkeksi suhteellisen näkyvän paluun ikivanhoille tyssijoilleen.

Vieraskielinen koululaitos oli omiaan etäännyttämään liiviläisiä äidinkielestään. Oma-kielistä opetusta heille ei tiettävästi koskaan ole ollut tarjolla (Vääri 1995: 138). Liiviläisten liitto esittikin opetusministeriölle liivin opetuksen aloittamista koskevan pyynnön, mihin saatiin suostumus. Vuonna 1923 tunnit aloitettiin osassa rantakyläiden kouluista. Opettajaksi ryhtyi Mart Lepste, silloinen pientilallinen ja entinen – kylläkin opinkäynyt – merimies. Liivi oli vapaaehtoinen aine ja sitä oli lukujärjestyksessä kerran viikossa. Opiskelu ei näin ollen voinut olla kovin tehokasta, etenkin kun oppikirjaa tai muuta valmista materiaalia ei ollut. Yhtä kaikki Lepste jatkoi työssä vuoden 1938 loppuun saakka. (Šuvcāne 2002: 330, 363–364.)

Liiviläisten kariutunut hanke, jonka tavoitteena oli muodostaa oma kunta, mainitaan usein takaiskuna heidän itsesäilytyspyrkimyksilleen. Liiviläiskylät sijaitsivat kahden laajan pitäjän alueella siten, että raja erotti nauhamaisen vyöhykkeen kolme läntisintä kylää hallinnollisesti muista. Hanketta yhden rantapitäjän luomiseksi alettiin ajaa 1920-luvun alussa. Taustalla oli liiviläisten kansallisten tavoitteiden lisäksi myös taloudellisia ja käytännöllisiä tekijöitä, jotka koskettivat mahdollisen tulevan kunnan muutakin asujaimistoa, siis latvialaisia. (Šuvcāne 1996: 30–32.)

Kuntahankkeesta on lähteissä hieman eriäviä tietoja. Suunnitelmaa oltiin ilmeisesti hyväksymässä sillä ehdolla, että enemmistö tulevan kunnan veronmaksajista tukisi sitä kansanäänestyksessä. Näin tapahtuikin, kun äänestys 1923 järjestettiin. Maan sisäministeri oli kuitenkin ehtinyt vaihtua, ja uusi ministeri torjui suunnitelman. Kansanäänestyksen tulos ei kuitenkaan ollut kovin vakuuttava, päinvastoin kuin esimerkiksi Kettunen (1948: 203) oli, ilmeisesti liiviläisten edustajilta, saanut tietoonsa. Äänestäneistä noin 60 prosenttia kannatti hanketta, mutta olennaisempaa on, että äänestysaktiivisuus ylsi hädintuskin 50 prosenttiin. (Šuvcāne 1996: 32–34.) Hankkeen epäämiseen saattoi vaikuttaa myös hallituksen pelko liiviläisten suvereniteettipyrkimyksistä, kuten Vääri (1994: 241) esittää.

Kansalliset symbolit

Liiviläisten oma lippu vihittiin ja nostettiin ensi kertaa salkoon Latvian kansallispäivänä 18.11.1923. Lipun värit (alhaalta lukien sininen, valkoinen ja vihreä) symboloivat kalastajaveneestä kotirantaan avautuvaa näkymää: merta, hiekkaa ja puita. Lippu oli valmistettu Tartossa ja sen lahjoitti Akadeemiline Emakeele Selts. Edgar Vaalgamaa kertoo tilaisuuden olleen ensimmäinen liiviläisten juhla, jossa he esittivät puheensa ja laulunsa omalla kielellään². (Vaalgamaa 2001: 133–134; Šuvcāne 2002: 368.) Toiseen tärkeään kansalliseen symboliin taas liittyy seuraava tapaus. Käydessään vuodenvaihteessa 1924–25³ Liivinrannassa Kettunen oli majoittunut Stalten luo. Matkan alkajaisiksi Kettuselle oli valmisteltu yllätys. Liiviläisten kuoro saapui aamuvarhaisella esiintymään, eikä kohokokhtana ollut vähempää kuin liiviläisten kansallislaulu – Stalte oli tehnyt Suomen ja Viron kansallishymnin melodiaan omakieliset sanat. (Kettunen 1960: 33.)

Sukukansojen apu

Liiviläisille suunnatusta avusta on Suomen osalta tehnyt melko perusteellisesti selkoa Väinö Kyrölä (1979). Heimomielisyys, joka oli niin Suomessa kuin Virossakin tuohon aikaan vahvaa, lisäsi kiinnostusta kuolemaisillaan olevaa sukukieltä ja sen puhujia kohtaan. Tämä epäilemättä kohotti liiviläisten itsetuntoa, mutta vaikutti suotuisasti myös konkreettisella tasolla. Ilman rahallista apua moni hanke olisi jäänyt toteutumatta.

Koska liiviläisten joukossa ei vielä ollut varsinaista sivistyneistöä, oli luotava mahdollisuuksia koulututtua. Kaikki yritykset eivät luonnollisesti johtaneet toivottuun tulokseen. Oppia saaneista ei eri syistä aina tullut yhteisönsä palvelijoita siinä mielessä kuin oli kaavailtu. Esimerkiksi kolme liiviläisten keskuudesta 1934 valmistunutta kansakoulunopettajaa eivät saaneet opintojensa päätyttyä paikkaa liiviläisalueelta. Yksi heistä, Pētõr Damberg, pääsi ennen neuvostoajan alkua kuitenkin vielä työskentelemään omiensa parissa. (Šuvcāne 2002: 364.) Papin kouluttaminen liiviläisille kuului myös tavoitteisiin, mutta kun Edgar Vaalgamaa Helsingissä opiskeltuaan oli 1939 valmis tähän virkaan, hänen oli tuolloisissa poliittisissa oloissa jääminen Suomeen (mm. Väiri 1995: 139).

Liiviläisten parissa tapahtunut hengellinen työ kietoutui sekin heimoaatteeseen. Heimolähetyksellä oli keskeinen sija Herättäjä-yhdistyksen toiminnassa. Yhdistys otti 1930 palvelukseensa suomalaisen papin Helle Erviön, jonka varsinaiseksi asemapaikaksi tuli Viron Inkeri, mutta jonka työhön kuuluisivat myös matkat Liivinrannalle (Pesonen 1930: 107). Erviö kävikin liiviläisten luona 3–4 kertaa vuodessa pitämässä jumalanpalveluksia ja hartaushetkiä. Toiminta Virossa kohtasi kuitenkin vaikeuksia, ja Erviö joutui 1937 palaamaan Suomeen (Pesonen 1937a: 184), mistä käsin hän vieraili liiviläisten luona vielä joitakin kertoja (Pesonen 1940: 204).

² Tähän tapahtumaan liittyy P. Mustapään eli Martti Haavion runo ”Kansallislippu eli Iren kylässä marraskuun 18. päivänä 1923” kokoelmassa Tuuli Airistolta (1969). Runo on toistaiseksi ainoa suomalaisesta kaunokirjallisuudesta tapaamani maininta liiviläisistä.

³ Kettusen muistelmissa (1960) tämän hänen neljännen liiviläismatkansa kerrotaan tapahtuneen vuodenvaihteessa 1925–26. Arkisto- ja muiden lähdetietojen perusteella Renāte Blumberga (2006: 200) toteaa ajankohdaksi vuodenvaihteen 1924–25.

Erviön Hengelliseen Kuukauslehteen lähettämät matkakirjeet ja raportit luovat suppeudestaan huolimatta ajankuvaa kolmekymmenluvun liiviläisrannikolta. Itsekin heimoaateen läpäisemä Erviö joutuu panemaan merkille kielen väistymisen ja etenkin nuorten kyvyttömyyden enää käyttäviä sitä. Latvialaistumista edistivät hänen havaintojensa mukaan varsinkin avioliitot pääväestöön kuuluvien kanssa. Vaikeuksista huolimatta kansallistuntokin oli paikoin alkanut herätä. (Erviö 1930: 165–166.) Rannan itä- ja länsikylien välisen eron kirjoittaja mainitsee pariin otteeseen: kansallinen elämä oli hänestä itäkyliissä kuolleempaa. (Esim. Erviö 1932: 83.) Erviö oli ei-kielentutkijana harvinaisuus sikäli, että hän opeteli jo osaamansa viron pohjalta puhumaan liiviä ja saattoi ennen pitkää käyttää sitä työssään.

Liivinkieliset julkaisut

Ennen 1920-lukua liivinkielisiä painotuotteita ei juuri ollut. Vuonna 1863 olivat ilmestyneet Matteuksen evankeliumin käännökset latviasta sekä länsi- että itäliivin murteelle. Työt oli saattanut liikkeelle F. J. Wiedemann, ja tekstit olivat ilmestyneet 250 kappaleen painoksina Lontoossa. (Šuvcāne 1994: 137; Vääri 1995: 133.) Vuonna 1880 samainen evankeliumi oli Pietarissa julkaistu vielä saksalaistyyppisellä latvialaisella kirjoitustavalla. Ilmeisesti painokseltaan edellisiä suurempana se oli pysynyt käytössä 40 vuotta, ainoana liivinkielisenä kirjana. (Vääri 1995: 134.)

Kettusen ja Looritsin 1920 tekemän matkan peruina tarttolainen Akadeemiline Emakeele Selts otti ohjelmaansa liiviläisten henkisen ja aineellisen avustamisen, mikä merkitsi mm. liivinkielisen julkaisutoiminnan herättämistä henkiin. Suomesta hankittiin lahjaksi kirjoitus- ja monistuskone, jolla vastakerättyjä liivin näytteitä työstettiin lukemistoksi. Jo seuraavana kesänä Loorits saattoi jakaa uutta kirjallista tuotetta liiviläiskylyissä. Myöhemminä vuosina vastaavia tekstikokoelmia, tosin painettuina ja monipuolisempina, ilmestyi lisää saman seuran kustantamina. (Kettunen 1948: 144–145, 153.)

Liiviläisiä runoja ilmestyi tarkasteltavana ajanjaksona yksi teos, Kōrli Stalten vuonna 1924 Tallinnassa julkaistu kokoelma *Līvõ lōlōd* (Šuvcāne 2002: 380). Laulukirjoja, tai paremminkin -vihkosia, painettiin kaksi, ja ne ilmestyivät Helsingissä 1929 ja 1933. Molemmissa kirjoissa oli myös nuotit. (Kyrölä 1979: 35–36.) Musiikki olikin olennainen osa liiviläiskulttuuria. Säännöllinen kuorotoiminta oli lähtenyt liikkeelle jo kaksikymmenluvun alussa (Šuvcāne 2002: 414).

Liivin opetukseen kaivattiin käyttökelpoista lukukirjaa. Opettajaksi opiskeleva Pētōr Damberg kutsuttiin Suomeen sitä laatimaan, ja käsikirjoitus valmistui lyhyen vierailun ja ripeän työn päätteeksi 1933. Kirja ilmestyi kaksi vuotta myöhemmin. Aineistoa oli poimittu niin Suomesta kuin Virostakin, mutta etupäässä se oli kuitenkin liiviläistä. Tuoreen oppikirjan kohtaamat vaikeudet kuvastavat aikansa oloja. Kirjaa ei sisältönsä tai paremminkin siinä nähtyjen puutteiden takia hyväksytty sellaisenaan käyttöön. Jo painettuun kirjaan lisättiin nyt suppea liite, joka sisälsi mm. Latvian kansallislaulun ja muuta Latviasta käsittelevää ainesta, mutta vasta vuonna 1938 kirja hyväksyttiin käytettäväksi liivin opetuksessa. Damberg ehti Väinö Kyrölälle antamansa tiedon mukaan itse käyttää kirjaa työssään kahtena lukuvuotena. (Kyrölä 1979: 36–38.)

Liiviksi julkaistun kirjallisuuden keskeisin ja samalla laajin teos on Uusi testamentti (*Ūz testament*), jonka kääntäminen tuli itseoikeutetusti Kōrli Stalten tehtäväksi. Herättäjä-yhdistys otti hoitaakseen varojen keräämisen, ja hankkeen tueksi saatiin mm. lupa kerätä kirkoissa kolehteja (Kyrölä 1979: 38–39). Myös yksityiset tekivät lahjoituksia. Niiden tulon tosin mainitaan jossain vaiheessa pysähtyneen, mihin varojen kerääjä aavistaa syynkin. Julkisuudessa liikkuneiden huhujen mukaan viimeisetkin liiviläiset ehtisivät kuolla ennen kaivatun teoksen ilmestymistä. (Pesonen 1936: 229.) Stalten käännös päättyi huolellisen tarkastelun kohteeksi. Ensiksi sitä kävi läpi pastori Erviö, ja myöhemmin sitä viimeistelivät yhdessä Lauri Kettunen, Suomessa teologiaa opiskellut liiviläinen Edgar Vaalgamaa sekä Väinö Kyrölä (1979: 39). Viimeksi mainittu oli harjaantunut liiviin toimiessaan Kettusen apulaisena rannassa.

Rahoitusvaikeuksien takia koko käännöksen julkaisu sai odottaa, ja vuonna 1937 ilmestyivät yhtenä niteenä evankeliumit sekä Apostolien teot. Tämä supistettu laitos tavoitti myös liiviläiset, toisin kuin koko Uusi testamentti, jonka ilmestyminen lykkääntyi vuoteen 1942. (Kyrölä 1979: 39–41.)

Vuoden 1937 julkaisun esipuheessa Matti Pesonen (1937b: 107–110) kertoo kääntäjän käyttäneen työn pohjana kreikkalaista alkutekstiiä sekä apuna Lutherin version lisäksi latvialaista, virolaista ja suomalaista käännöstä. Kyrölä on lähtökielen suhteen hieman skeptinen. Stalte oli tosin suorittanut klassillisessa lyseossa lukio-opinnot lähes loppuun, mutta koulun antama taito ei ehkä kuitenkaan riittänyt tälle tasolle. (Kyrölä 1979: 39.) Sen sijaan saksan erinomainen hallinta tulee Stalten kohdalla lähteissä usein ilmi.

Hengellinen kirjallisuus oli täydentynyt jo vuonna 1936 Edgar Vaalgamaan kääntämälä katekismuksella (*Piški katkismus*). 1939 ilmestyi Helsingissä myös virsikirjaksi tai hengelliseksi laulukirjaksi luokiteltava kokoelma. (Šuvcāne 2002: 383.)

Liivinkielinen kuukausijulkaisu *Līvli* (suom. Liiviläiset) alkoi ilmestyä joulukuussa 1931 (Šuvcāne 2002: 380). Varsinaiseksi sanomalehdeksi sitä ei sisällön ja ilmestymistehyden perusteella voi nimittää, mutta omakielisen julkaisuutoiminnan kannalta se toki oli saavutus. Tärkeänä tukijana oli Helsingin Akateeminen Heimoklubi (Kyrölä 1979: 32). Lehteä tehtiin ja painettiin aluksi liiviläisalueen ulkopuolella Jelgavassa. Merkittävä osuus työssä oli kolmella tuolloin Jelgavassa opettajaksi opiskelleella liiviläisellä. (Šuvcāne 2002: 380.) Lokakuussa 1933 toimistustyö siirtyi Mazirbeen, missä se oli Kōrli Stalten vastuulla. Julkaisijaksi nimettiin hänen tyttärensä Margarete. *Līvli* jatkoi ilmestymistään vuoden 1939 elokuuhun saakka. (Šuvcāne 2002: 380.)

Līvliä julkaistiin yhteensä 69 numeroa (Blumberga 2006: 287). Lehti oli jonkin verran A4-kokoa suurempi ja yleensä nelisivuinen (Šuvcāne 2002: 380). Sisällössä keskeisiä olivat paikallisyhteisön tapahtumat ja sen elämänpiiriin liittyvät kysymykset. Runoja ja tarinoita julkaistiin, samoin runsaasti uskonnollisaiheisia kirjoituksia. (Šuvcāne 1994: 138–139.) *Līvli* kiinnosti jopa viranomaisia. Alkuaikoina sen sisällöstä tuli antaa latviankielinen selostus, ja pari kertaa koko lehti oli käännettävä. Sittenmin kesällä 1934 julkaiseminen alkoi kangerrella ja siihen tuli liki vuoden mittainen tauko. Taustalla lienee Ulmanisin toukokuussa 1934 tekemä vallankaappaus. Ilmestyminen pääsi kuitenkin taas käyntiin, ja talvella 1937 toimituksella oli uutta aihetta huojennukseen: *Līvliä* ei poliisin luvalla enää vastedes tarvitsisi kääntää latviaksi. (Kyrölä 1979: 33.) *Līvli* on ilmestynyt uudelleen vuodesta 1992, tätä nykyä latviankielisenä.

Nykyajan näkökulmasta herää kysymys, harjoitettiinko julkaisuutoiminnan yhteydessä jonkinasteista kielensuunnittelua, johon olisi kuulunut uuden sanaston tietoinen kehittä-

minen. On selvää, että arkikielen sanavarat osoittautuivat kirjallisessa työssä riittämättömiksi. Todennäköisesti sanastotyö rajoittui uudissanojen spontaaniin luomiseen kirjoittamisen ja kääntämisen yhteydessä, ennen kaikkea Uutta testamenttia liivinnettäessä. Esimerkiksi Kettunen (1960: 196) mainitsee painotuotteissa esiintyvät ”tehdyt” sanat, joiden hän soi jäävän sanakirjansa ulkopuolelle. UT:sta hän kertoo tätä silmällä pitäen tehneensä poimintoja ”varovasti”. On selvää, että painopiste oli vanhan, jo olemassa olevan tallentamisessa ja säilyttämisessä. Kieli kattoi sen, mihin yhteisö sitä pääasiassa tarvitsi, ja päämäärätietoinen sanaston kartuttaminen olisi lisäksi vaatinut resursseja, joita ei liennyt muulta toiminnalta.

Liivin kirjakieli vakiintui 20- ja 30-luvuilla samalla kun liivinkielisiä tekstejä julkaistiin. Ortografian muovaajina keskeinen rooli oli ollut Kettusella ja Oskar Looritsilla, mutta kirjakieli kehittyi myös omaa tahtiaan. Esimerkiksi Līvliin jokainen sai kirjoittaa omalla murteellaan, mutta koska valtaosassa kylistä puhuttiin liivin itämurretta, siitä tuli kirjakielen luonnollinen pohja. (Karma 1995: 3.)

Liiviläisten talo

Suomalaisuuden liiton sukukansaosasto käsitteli 1928 Liiviläisten liiton toimittamaa kirjettä, jossa pyydettiin heimokansojen apua kansallistaloa koskevalle suunnitelmalle. Kulttuurityö sekä kaikkalainen muu yhteinen toiminta luonnollisesti kärsi, kun kokoontumispaikkaa ei ollut. Osasto ryhtyikin hankkimaan varoja. Niitä saatiin keräyksillä ja erilaisilla aktiviteeteilla, mutta ilman valtioiden panosta tavoitteesta olisi jääty kauas. Kun Viros-ta oli luvattu 10 000 kruunua sillä ehdolla, että Suomesta saataisiin vastaava summa, tilanne kääntyi lupaavaksi. Eduskunta hyväksyi taloa varten 350 000 markan summan budjettiin vuonna 1937. Rakennustyötä edeltäneet byrokraattiset käänteet kohdemaassa vaativat heimoaktiiveilta sinnikästä työtä – liiviläisten omia ponnistuksia väheksymättä – mutta vaivannäkö johti tulokseen. Lokakuussa 1938 näet muurattiin rakennuksen peruskivi. (Vesterinen – Heporauta 1939: 42–49.) Tukijan rooliin asetui sukulaiskansa Unkarin lisäksi vielä myös Latvian valtio. Muotopuhdasta 1930-luvun arkkitehtuuria edustava talo on Mazirbessa yhä paikoillaan. Talon julkisivun graniittikilpien teksti kertoo lyhyesti sen historian: ”Tämän talon ovat liiviläiset pystyttäneet isänmaansa Latvian sekä heimo-laistensa Suomen, Eestin ja Unkarin kansan avulla”.

Talo vihittiin käyttöön 6. elokuuta 1939. Avajaiset olivat vaikuttava tapahtuma, johon otti osaa arvovieraita kaikista lahjoittajamaista. Puheiden – niitä mainitaan kuullun 28 – ja musiikin sävyttämää tilaisuutta seurasi juhlapäivällisten päätyttyä vielä iltajuhla, jonka ohjelmassa oli mm. Aleksis Kiven näytelmä *Yö ja päivä* liiviksi esitettynä. Käännös oli Edgar Vaalgamaan. (Musikka 1940: 43–48.) Itsekin näytelmässä esiintynyt Valda Šuvcāne (2002: 117) arvelee, että kyseessä oli kautta aikojen ainoa liivinkielinen teatteriesitys.

Sodanuhka oli elokuussa 1939 jo kiistämätön. Liiviläistenkin kohtaloihin vaikuttava, suurvaltojen etupiirit rajannut, Molotovin–Ribbentropin sopimus solmittiin pari viikkoa sen jälkeen, kun Mazirben talossa oli vietetty avajaisia. Seuraavan kerran liiviläiset pääsivät viettämään talossa kansallista juhlaansa vasta puoli vuosisataa myöhemmin eli 1989, kun poliittiset suhdanteet taas kerran olivat muuttuneet. 50 vuoden takaisista suomalaisvieraista paikalle saapui ainakin yksi, nimittäin Väinö Kyrölä, joka vuonna 1939

oli tuonut avajaisiin Lauri Kettusen terveiset. Liiviläiset kokoontuvat juhlaansa edelleenkin vuosittain elokuun alussa.

Neuvostomiehitys merkitsi kylien perinteisen elämänmuodon häviämistä ja monien kylien suoranaista rappeutumista. Kalastus tarkoin vartioidulla Kuurinmaan rannikolla keskitettiin kolhooseihin. Väestöstä osa oli sodan päätyessä emigroitunut ulkomaille, ja yhä useampi muutti elinolojen kaventuessa kylistä pois. (Šuvčanė 2001: 164–166.) Jäljelle jääneisiin pyrittiin kuitenkin ulkopuolelta pitämään yhteyksiä. Tarton yliopiston suomalais-ugrilaiselta laitokselta päästiin 1948 tekemään aineistonkeruumatka liiviläisten luo, ja tästä kontaktista onnistuttiin saamaan pysyvä (Vääri 1995: 142). Liiviläisten järjestäytynyt kansallinen toiminta tuli mahdolliseksi vasta Neuvostoliiton suurten poliittisten muutosten myötä. Esimerkiksi Liiviläisten liitto aloitti toimintansa uudelleen vuonna 1988, tosin aluksi eri nimellä (Šuvčanė 2002: 374).

Liiviläisten määrä

Liiviläisistä on väestölaskentoihin perustuvaa tietoa 1800-luvulta lähtien. Vuonna 1881 Venäjän valtakunnassa asui virallisen selvityksen mukaan 3 562 liiviläistä, jotka on asiakirjoissa merkitty myös liivin kieltä osaaviksi. Vuonna 1920 liiviläisiä oli itsenäisen Latvian ensimmäisen väestölaskennan mukaan 831. Seuraavassa laskennassa 1925 heitä oli 1 238 ja viisi vuotta myöhemmin selvästi vähemmän (962). Viimeinen tasavallan aikainen väestölaskenta suoritettiin 1935, ja liiviläisten lukumääräksi saatiin tuolloin 944. Liiviläiset näkyvät myös neuvostoajan kansallisuustilastoissa. Vuonna 1959 heitä oli 185, joista liiviä osasi 87. Alimmillaan määrä oli 1970, jolloin heitä oli virallisen tiedon mukaan 70. Vuoden 1989 tilasto antaa liiviläisten luvuksi 135. (Šuvčanė 2002: 181.) On korostettava, että liiviläisellä viitataan edellä kansallisuuteen eikä kielitaitoon, ellei toisin mainita.

Vuosien 1920 ja 1925 väestölaskennat antavat melko eriävät luvut, joista voisi päätellä, että 1920-luvun alkupuoliskolla kansallinen herääminen sai entistä useamman liivistä ja liiviläisyydestä jo erkaantuneen ilmoittamaan kansallisuutensa syntyperänsä mukaisesti. Todennäköisemmin kyse on siitä, että vuonna 1920 monet kotiseudultaan sodan takia evakuoituidut eivät olleet vielä palanneet.

Vuoden 1935 väestölaskenta kertoo, että vain 32 % Liivinrannan kylien asukkaista oli enää liiviläisiä. Lukumääräisesti eniten heitä asui Lielirbessä (208) ja Kolkassa (145). Mazirbessa, joka oli rannan suurin kylä ja liiviläistenkin keskus, heitä asui 66. Tämä merkitsi vain 15:ttä prosenttia kylän kaikista asukkaista. Tilastoista käy myös ilmi, että Liivinrannan ulkopuolella liiviläisiä oli vähän. Rantakylissä heitä asui yhteensä 892 (Mežs 2000: 77, 81), kun yhteismäärä oli jo mainittu 944.

Läheskään kaikki liiviläiseksi itsensä identifioineet eivät osanneet kieltä. Liivinrannan 2 746 asukkaasta sen ilmoitti hallitsevansa 790 henkeä (29 %). Lukuun sisältyy myös 61 ei-liiviläistä. Erityistä huomiota on syytä kiinnittää liivin rooliin perheessä. Vuonna 1935 alueen kaikista asukkaista vain 215 (24 %) käytti liiviä kotikielenä. (Mežs 2000: 81.) Varsinkin kaksikielisissä perheissä liivi oli epäilemättä väistynyt kieli, mikä luonnollisesti korreloi ympäröivän yhteiskunnan latviankielisyyden kanssa. Tilannetta kuvaa tarkemmin Liiviläisten liiton samoihin aikoihin teettämä selvitys rantakyläliiviläisistä. Tämä Ed-

gar Vaalgamaan laatima ja hänen itsensä suorittamaan kyselyyn pohjaava luettelo on säilynyt ja nyttemmin myös painettu (ks. Blumberga 2006: 303–352). Lista sisältää pitäjittäin ja perhekunnittain tietoja mm. siinä mainittujen henkilöiden liivin taidosta ja vanhempien kansallisuudesta. Kuten luettelon julkaissut Renäte Blumberga (2006: 302) huomauttaa, muistiin merkityt tiedot ovat monessa kohtaa puutteelliset. Niidenkin perusteella voi kuitenkin havaita esimerkiksi lasten ja nuorten vähäisen liivin osaamisen, samoin sen, että perheessä hyvin usein toinen vanhemmista oli liiviläinen, toinen latvialainen. Toisaalta edes se, että molemmat vanhemmat olivat liiviläisiä, ei näytä olleen vahva taie sille, että myös perheen jälkikasvu olisi osannut liiviä.

30-luvulla sulautuminen latvialaisiin näyttää jatkuneen, vaikka niin sanottu kansallinen herääminen toisaalta oli käynnissä. Syntyy vaikutelma, että todellisen tilanteen ja liiviläisyyttä kohtaan tunnetun entusiasmin – niin sisäisen kuin ulkoisen – välillä vallitsi jonkinasteinen epäsuhta. Ilmeisesti myös liiviläisyhteisön sisällä oli suuria eroja tässä kysymyksessä, mikä toki on luonnollista. Esimerkiksi Kettunen (1960: 175) mainitsee, että rannassa vierailulla ollut Andrus Saareste oli tarjonnut liiviläisille ideaa lastentarhan perustamisesta. Tällainen kielikylypyajattelu oli Kettusestakin kannatettavaa, mutta kaikilla liiviläisillä vanhemmilla ei ollut samanlaista intoa kuin ”vain muutamilla”. On itsestään selvää, että reaali maailma asetti rajansa ihanteiden seuraamiselle, etenkin oloissa, jotka eivät tuonkaan ajan näkökulmasta olleet helpot.

Ensimmäinen maailmansota lienee ollut melko ratkaiseva taitekohta liivin säilymisen suhteen. Kuten mm. Renäte Blumberga (2006: 10) on todennut, sodanaikaisen evakuoinnin takia nuorempi ikäpolvi oli osin unohtanut äidinkielensä. Kontaktit pienenevän liiviläisyhteisön ulkopuolelle edistivät edelleen vääjäämättä kaksikielistymistä ja latvialaistumista, mihin vaikutti ilman muuta myös koululaitos. Liiviläisten, etenkin nuorempien, ”kahdesta äidinkielestä” on havaintoja ainakin Kettusella (1960: 303). Tällaisella kaksikielisyydellä on luonnollisesti taipumus johtaa siihen, että alemman statuksen ja pienemmän käyttöalan omaavan kielen käyttö supistuu ja lakkaa lopulta kokonaan. Liivin osalta kohtalokasta oli se, että sen käyttö kaventui myös kodeissa.

Ristiriitoja

Liiviläisyhteisön keskinäinen eripura ei jää lähteissä näkymättömiin. Riitaisuudet heijastuivat yhdistystoimintaan ja saivat niistä edelleen uutta pontta. Kettunen (1960: 33–34) kuvaa muistelmissaan erästä Liiviläisten liiton vuosikokouspäivää ironisesti ”merkkipäiväksi” liiviläisyyden historiassa. Liivinrannassa tuolloin ollutta Kettusta pyydettiin osallistumaan kokoukseen, jossa mm. valittiin yhdistykselle puheenjohtaja. Tehtävään esitettiin Stalten tilalle Mart Lepsteä. Kettunen käytti tilanteessa puheenvuoron, jossa ilmaisi pitävänsä Stalte sopivimpana, mutta pitävänsä valintaa toki tyystin seuran omana asiana. Lepste valittiin, Stalte loukkaantui, ja Kettusen mukaan ”siitä pitäen oli kiila lyöty liiviläisten muutenkin epäluuloisen ja riitaisen kansaperheen elämään”.

Voi kysyä, tulehduttiko Kettunen kannanotollaan tilannetta entisestään. Ratkaisevaa merkitystä sillä tuskin oli, sillä Stalte ei nähtävästi muutenkaan nauttinut varauksetonta suosiota. Syyt tähän ulottuvat ainakin Kettusen (1948: 140–141) mukaan liiviläisyhdistyksen toimintaa kauemmas.

Liiviläisten sisäisiä ristiriitoja ei ole aihetta korostaa, mutta ne eivät olleet merkityksellisiä. Tämä tulee näkyviin esimerkiksi heimotyössä aktiivisesti vaikuttaneen Matti Pesosen kuvauksesta omalta Liivin-matkaltaan. Ranta ei jättänyt vieraille pelkästään hyviä muistoja, mihin syynä oli juuri isäntien, lähinnä johtomiesten, vahva eripura. Pesonen huomaa toki asian valoisan puolen: riitaisuus on jälleen yksi todiste sukulaisuudesta suomalaisiin. Lepsten ja Stalten suhteet olivat joka tapauksessa niin huonot, että he ”hätinä voivat tavatakaan toisiaan”. Molemmilla oli kannattajansa, ja puoluejako oli jyrkkä. Koska suomalaiset vieraat asuivat Stalteilla, toinen ryhmäkunta jäi heille melko vieraaksi. (Pesonen 1952: 290.)

Yksittäiset henkilöt ja heidän roolinsa yhteisössä nousevat ajanjaksoa tarkastellessa esiin myös aivan vastakkaisessa mielessä. Useasti mainitulla Staltella oli yksilönä ilmeisiä luovia tarpeita, jotka hän kanavoiki käännös- ja muuhun kirjalliseen työhön. Tämä puolestaan kerrytti koko yhteisön aluksi vähäistä kulttuurista pääomaa. Tämän lisäksi sotien välisen ajan julkaisuilla on luonnollisesti huomattava tutkimus- ja dokumenttiarvo, mihin nähden esimerkiksi teosten alkuperäisen kohderyhmän pienuus on epäolennainen seikka.

Mikä oli Latvian valtion ja latvialaisten asenne liiviläiskysymykseen ja miten suuri merkitys sillä oli? Vastaus vaatisi systemaattisen perehtymisen tasavallan ajan arkistomateriaaliin ja lehtiin. Renāte Blumberga tarkastelee Oskar Looritsia käsittelevässä artikkelissaan myös tätä kysymystä, ja hän pitää kritiikkiä Latvian piittaamattomuudesta liiviläisiä kohtaan perusteltuna. Lisäksi esimerkiksi Liivinrannan ja Viron kontaktit nähtiin toisinaan jopa yhdistymispyrkimyksinä Viron suuntaan. (Blumberga 2006: 11.) Eräänlainen kulminaatio tässä epäluuloisuudessa oli se, että Oskar Loorits julistettiin Latviassa ei-toivotuksi henkilöksi, mistä syystä hänet määrättiin poistumaan maasta kongressimatalla Riiassa 1937 (Blumberga 2006: 14–15). Loorits oli jo kaksikymmenluvun alussa siirtynyt kielitieteestä folkloristiikkaan, julkaissut tohtorinväitöskirjan liiviläisten kansanuskosta sekä muutoinkin koennut ja tutkinut liiviläistä kansanperinnettä laajalti. Akateemisen työnsä lisäksi hän oli erittäin aktiivinen liiviläisten tukija ja puolestapuhuja, ja hänen kannanottonsa koettiin naapurimaassa liian kärjekkäiksi.

Toukokuussa 1934 Latvian poliittisessa elämässä tapahtui käänne, joka on tässäkin yhteydessä syytä panna merkille. Maltillista oikeistoa edustanut Kārlis Ulmanis kaappasi tuolloin armeijan tukemana vallan. Ulmanis hallitsi vuoteen 1940 saakka käytännössä autoritaarisesti, vaikka esimerkiksi perustuslaki pysytettiinkin voimassa. (Alenius 2000: 215.) Aatteelliselta kannalta Ulmanisin kaappaus oli askel kansallismielisempään suuntaan, vaikka suoranaista äärioikeistoa – toisin kuin joskus näkee esitettävän – olivat Latviassa edustaneet muut, niin ikään lakkautetut tahot. Mitä tulee liiviläisiin ja Ulmanisin hallinnon vaikutukseen heidän tilanteeseensa, on jälleen todettava, ettei lähteisiin pohjautuvaa selvitystä siitä toistaiseksi ole. Vuoden 1934 tapahtumat luultavasti olivat syynä ainakin Līvlin sisällön joksikin aikaa tiukentuneeseen kontrolliin. Liivinrannassa papin tehtävissä vieraillut Helle Erviö (1936: 81) kertoo toiminnan liiviläisten keskuudessa olleen vuonna 1935 suurissa vaikeuksissa, vaikka nimenomaan uskonnollista työtä ei mitenkään ollut rajoitettu. Valitettavasti hän ei yksilöi näitä vaikeuksia tarkemmin.

Latvian valtion asennetta ja toimintaa liiviläiskysymyksessä ei tule suhteuttaa tämän hetken vaan oman aikansa mielipideilmastoon ja arvoihin. Vähemmistöjen ja pienten kielten ongelmat sijoittuivat 1920- ja 30-luvun Euroopan poliittisessa keskustelussa aivan eri asemaan kuin nykyään. Asenteisiin vaikutti epäilemättä myös se, että maan asukkaiden valtaenemmistön kieli, latvia, oli saksaan nähden ollut aiemmin lapsipuolen asemas-

sa. Kun väestösuhteiden mukaiseen asemaan lopulta oli päästy, tuloksena oli jopa kohuttomia ylilyöntejä.

Lopuksi

Liiviläisten vaiheet herättävät väkisinä hedelmättömiä entä jos -kysymyksiä. Olisiko esimerkiksi varakas ja vaikutusvaltainen mesenaatti voinut vaikuttaa kehitykseen ainakin hidastavasti? Liiviläisten kansallista toimintaa leimaa ainainen niukkuus, varojen ja muiden resurssien kärsivällisyyttä koetteleva tavoittelu eri tahoilta. Tämän seurauksena hankkeet olivat epävarmoja ja viivästyivät. Jälkikäteen ajatellen liivin säilyttämiseen tähtäävät toimet eivät myöskään olleet järin koordinoituja, vaikka tuolloisissa oloissa muuhun tuskin oli mahdollisuutta. Vaikka liiviläisillä itsellään ja heidän tukijoillaan oli selkeitä tavoitteita, kuten esimerkiksi liivinkielisten kirjojen julkaiseminen, mitään yhtenäistä snellmanilaista kansallisuusohjelmaa ei ollut, saati sen systemaattista saattamista käytäntöön.

Maailmansotien välisenä aikana vallitseva tilanne oli liivin ja liiviläisyyden säilyttämisen kannalta toisaalta hyvin suotuisa. Liivi oli päätyntä entusiastisten tiedemiesten tutkimuskohteeksi, ja kiinnostus sukukansoihin ja -kieliin oli juuri tuolloin voimissaan. Ennen muuta myös liiviläisten itsensä keskuudesta löytyi kykeneviä ja idealistisia toimijoita. Kielen häviäminen oli ennen 20- ja 30-lukujen kansallisen nousun kautta kuitenkin jo edennyt niin pitkälle, että prosessin katkaiseminen olisi vaatinut kutakuinkin täydellistä onnistumista kaikissa sen säilyttämisen pyrkimyksissä. Lopullisesti liivin kohtalon näytti sinetöivän neuvostomiehitys. Kuolinisku jäi siltäkin antamatta.

Lähteet

- Alenius, Kari 2000: Viron, Latvian ja Liettuan historia. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Blumberga, Renāte: Oskar Loorits ja liivlased.
<http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr24/blumberga.pdf>. Luettu 3.1.2006.
- 2006: Lībieši dokumentos un vēstulēs. Somijas zinātnieku ekspedīcijas pie lībiešiem. Latvijas vēstures institūta apgāds, Rīga.
- Erviö, H. K. 1930: Liiviläisiä tervehtimässä. – Hengellinen Kuukauslehti 9. 165–167.
- 1932: Toiminnasta Liiviläisten keskuudessa. – Hengellinen Kuukauslehti 5. 82–83.
- 1936: Liiviläisten keskuudessa vuonna 1935. – Hengellinen Kuukauslehti 4. 80–81.
- Karma, Tõnu 1995: Vai lībiešu valoda jau ir gatava? – Līvli 3. 3.
- Kettunen, Lauri 1920: Liiviläis-matkalta. – Virittäjä 24. 111–119.
- 1948: Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. WSOY, Porvoo.
- 1960: Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925–1960. Helsinki.
- Kyrölä, Väinö 1979: Suomalaiset liiviläisten asialla. Heimotyön historiaa. Suomalais-ugrilaisen kulttuurirahaston säätiö, Helsinki.
- Mežs, Ilmārs 2000: Lībiešu jūrmalas ciemu iedzīvotāji 1935. gada tautas skaitīšanas uzskaites lapās. – Līvlist āgāstrontōz = Lībiešu gadagrāmata. 76–85.
- Musikka, Väinö 1940: Liiviläisten kansallistalon vihkimisjuhla. – Heimotyö III. 43–48. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osasto, Helsinki.

- Pesonen, Matti 1930: Liiviläisten ja Eestin inkeriläisten luona. – Hengellinen Kuukauslehti 6. 102–108.
- 1936: Kuulumisia. – Hengellinen Kuukauslehti 10. 229–230.
- 1937a: Kuulumisia. – Hengellinen Kuukauslehti 8. 182–184.
- 1937b: Liiviläinen Uusi Testamentti. Evankeliumit ja Apostolien Teot. Hengellinen Kuukauslehti 5. 107–110.
- 1940: Mikä on oleva heimolähetysemme kohtalo? Hengellinen Kuukauslehti 9. 203–204.
- 1952: Ystävien parissa. Herättäjä-yhdistys, Lapua.
- Šuvcāne, Valda 1994: Lībiešu kultūras dzīve 20. gadsimta 20. un 30. gados. – Lībieši (toim. K. Boiko). 133–141. Zinātne, Rīga.
- 1996: Mazirbes pagasta projekts 1923. gadā. – Līvlist āigastrontōz = Lībiešu gadagrāmata. Līvōd rānda. 30–34.
- 2001: Liiviläiset toisen maailmansodan jälkeen. – Jälkisanat teoksessa Vaalgamaa, Edgar, Valkoisen hiekan kansa. Liiviläisten historiaa ja kulttuuria. 160–183. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- 2002. Lībiešu ciems, kura vairs nav. Jumava, Rīga.
- Vaalgamaa, Edgar 2001: Valkoisen hiekan kansa. Liiviläisten historiaa ja kulttuuria. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Vesterinen, Leeni – F. A. Heporauta 1939: Liiviläisten kansallistalon syntyvaiheet. – Heimotyö II. 42–49. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osasto, Helsinki.
- Vääri, Eduard (Vēri, Eduards) 1994: Par lībiešiem un lībiešu valodu. – Lībieši (toim. K. Boiko). 227–248. Zinātne, Rīga.
- 1995: Liiviläiset ja liivin kieli. Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita (toim. Mauno Jokipii). Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

The Livonian language today

Valts Ernštreits

Tiivistelmä. *Valts Ernštreits kirjoittaa liivin kielen nykytilanteesta. Tätä nykyä liivin kielellä osaa kommunikoida ainoastaan kolmekymmentä ihmistä, ja heistäkin vain viidelle se on äidinkielenä. Liivin kieli on menettänyt käyttöalansa, mutta sitä on kuitenkin mahdollista opiskella alkeistasolta korkeakoulusteele asti. Nykynäköaloista katsoen liivin kielen standardointi olisi tärkeää. Työtä sen eteen on tehtävä paljon, mutta liivin tulevaisuuden kannalta se on välttämätöntä.*

Asiasanat: *kielenkäyttö, äidinkieli, vähemmistökielet*

It is easy for us to find out the number of companies or employees in state institutions in Latvia. It is also easy to find out how much money Latvian people earned last year, or how many bank loans were taken by each household on an average. However, nobody really knows how many Livonians live in Latvia. And it is even less well known how many people in Latvia or worldwide know the Livonian language, and what is happening to this language now that the most precise word to describe the unknown number of Livonian speakers would be “few” or “very few”.

Although many people are not aware of the fact, the Livonian language has never spread outside the Latvian territory, which means that, from the point of view of Livonian, the status of the language in its only indigenous area – Latvia – is particularly important.

Users of Livonian

To judge the situation of the Livonian language, it is important to understand who its users are, and for what purposes it is used today. Looking back to the near past, it can be concluded that the Livonian community has already been totally bilingual since World War I. The origins of such overall bilingualism date back to 1860, when the Livonian riot

broke out, followed by the placement of Latvian settlers in the Livonian coastal villages in North Kurzeme, or even further back in history.

There were certainly some exceptions in the 1920s–30s, such as the Žonaki household in Vaide village. It was a family where the children's first and only language at their pre-school age was Livonian. However, those were only exceptions, and these children soon became fully bilingual, too.

Bilingualism was so widely spread due to the fact that the Livonian language has never been in official, educational or ecclesiastic use. It was used only by families at home. It was a language of socialising, which found reflection in different culture processes.

Provided a Livonian administrative and territorial unit had been established in the 1920s–30s, with Livonian in official and informal use in daily communication alongside with the Latvian language, the situation today would be much more favourable, although the disappearance of Livonian would still be a matter of time. In other words, the Livonian language today would be the same or even more endangered than the majority of the world's small languages.

After World War II, when the Livonian people were dispersed all over Latvia and the whole world, passing of the language on to the next generation was almost completely interrupted. Consequently, the bilingual Livonian community gradually turned into a Latvian-speaking community, and the Livonian language used in families was replaced by Latvian. Besides, only the older inter-war generation preserved their Livonian language skills. Therefore, the small group of Livonian language speakers – around 500-600 people after WWII – kept the language alive as long as they were alive themselves. Only a few cases have been reported to show that the older generation transferred their native language to their offspring, e.g. Elfrīda Žagare's family, where three generations of people spoke Livonian, Oskars Stalte and Pēteris Damberg's families, where the older generation, skipping the next, partly transferred the language to their grandchildren. However, these are exceptions rather than the rule.

From the modern objective point of view, it must be admitted that the Livonian language has lost almost all of its functions. It is not used by families in everyday life, it is scarcely used at all in communication. However, the language *de iure* still continues to be the native language of at least five people – four in Latvia and one in Canada (half of them with language skills below the average). Besides, along with the native Livonian language speakers, there are people who know Livonian. Who are they?

Firstly, they are young Livonian people who have learned Livonian from their great-grandparents, in language courses or through self-study and have an ability to communicate in it. There are about ten such Livonian language users. Unfortunately, the acquired language skills are gradually disappearing, as the language is not used in active communication. As a result, the language of communication among Livonian-speaking people is Latvian. Secondly, there are scientists who have done and are doing research on Livonians and their language. For them, the language is a tool, but they are very often more deeply interested and willing to participate in different events related to the Livonian language. The number of such scientists is also around ten. Thirdly, there are people actively interested in the Livonian language. They are neither Livonian descendants nor scientists, but have learned the language for very individual reasons. There are about five such Livonian language users in Latvia, Estonia and Finland.

Besides, there are a number of people who have learned some Livonian in language courses, summer camps or universities, but their language skills are elementary and do not enable them to communicate in Livonian. To sum up, it can be said that about thirty people in the whole world can communicate in Livonian, of whom only half are Livonian descendants, and only five have Livonian as their native language. (All of the five native speakers are over 70 years old).

The status of the Livonian language in the Republic of Latvia

The first and only time the Livonian language was mentioned in only one law of the Republic of Latvia, i.e. “Law on the State Language”, was on 9 December 1999. Altogether four paragraphs deal with the Livonian issue: paragraph 4 – the state enforces the preservation, protection and development of Livonian as the language of its indigenous people; paragraph 5 – any other language used in the Republic of Latvia, except Livonian, shall be considered a foreign language under this law; and paragraph 18 (4) – in the territory of the Livonian coast, place names, names of offices, public organizations, business companies as well as announcements of events arranged in this territory shall be made and used in Livonian. The latter refers rather to the local municipalities once inhabited by Livonians, but (sic!) none of them has ever used the possibilities envisaged by this law, and judging by the level of current interest, they are not likely to do so even in the future.

Certainly, from the language aspect, the most important statement is paragraph 4 of the Law on State Language, which declares the status of Livonian as an autonomous language in the territory of Latvia and the responsibility of the state to preserve, protect and develop it. However, the only mechanism to implement the responsibilities defined in this law is “The State Long-term Program ‘Livonians in Latvia’”, adopted by the Cabinet of Ministers on 14 December 1999. The Livonian Issues Department under the Secretariat of the Special Assignments Minister for Society Integration was set up to coordinate the implementation of the program. As to the work done in the field of the Livonian language, the main attention in language teaching has been given to camps, language classes, preparation of the necessary teaching aids, i.e. education. Moreover, the process basically involves non-governmental organizations – the Livonian Union and *Līvõ kultūr sidām*”, whose submitted projects have been financed from the above-mentioned target program.

This model, although uncomplicated from the viewpoint of state administration, is quite insecure from the viewpoint of the Livonian language. Legislatively, the state’s responsibility to preserve, protect and develop the Livonian language is passed on to mainly non-governmental organizations, i.e. to Livonian people themselves, while the state provides only financing. This, in turn, means that if the interest and initiative shown by NGOs diminishes for some reason, it is highly possible that the state’s protective attitude towards the Livonian language may automatically come to an end, too.

Analyses of the structure of the events carried out show that the current implementation of the target program in the field of the Livonian language is based on some traditional or related ideas rather than a complex of closely interrelated events, which means

that the organized events are often inefficient, notwithstanding the impressive involvement.

No doubt, the lack of scientific, financial and other resources is an important disadvantage, but the active involvement of different state institutions to preserve, protect and develop the Livonian language is currently insufficient. The Livonian Issues Department alone is not able to implement the tasks set by the program and envisaged by the law, nor has it been granted the respective authority.

Currently, work on the target program “Livonians in Latvia – Topicalities for 2008 – 2020” is being specified. From the official viewpoint to the status of Livonian language, it is important what the role of the Livonian language in the updated version of the program will be, and what the basic approach to its status is going to be like – will it still be part of the Latvian historical and cultural heritage and protected as a cultural and historical value, as implied in the current version of the program, or will the Livonian language be given the status of a non-existing language of communication within the Livonian community?

Livonian language teaching

We can distinguish between three levels of teaching Livonian today: 1) optional learning at the elementary level; 2) advanced learning or conversation groups; 3) higher level studies at universities.

Elementary level

Elementary Livonian can be acquired in Riga, Staicele, Ventspils, Dundaga and Kolka. There is no generally accepted language learning program, and the regularity of classes, the teaching aids used and attendance differ. The classes in Riga are held most regularly – once a week in the premises of the Livonian Issues Department. Livonian is taught in two groups: students without or with elementary knowledge of the language. About 10 people attend the classes, though none of them consider themselves Livonian. This is a very interesting fact, and it actually reflects how much Livonian people themselves care about the language of their ancestors.

Along with the language courses, there are annual summer camps for children where they can get an idea about the Livonian language. Last year, the camp organized by the Livonian Issues Department hosted about 50 children. In terms of Livonian language teaching, the most serious problems were the large number of participants, which made teaching difficult, the different levels of knowledge, the quality of the participants (i.e. a large number of them were not seriously interested in Livonian language studies). Besides, the majority of participants only learn the language while at the camps and tend to forget their skills in the time between them. To improve the quality of participants, participation in the 2006 summer camp will be made competitive, which is a good idea. This summer, the camp will have two parts – one for the children and the other for children and their parents.

The acquisition of elementary Livonian involves several problems caused by the current situation. Firstly, there is a lack of appropriate teaching material. The available material is either too complicated to be used or inadequate for elementary level learning, which means that the teachers themselves often prepare their own teaching material. Modern teaching materials should include audio elements, as none of the Livonian language learners have actually had exposure to a Livonian-speaking environment or a chance to listen to authentic language use. Therefore, when pronunciation is taught, the teacher just has to explain instead of offering recorded language samples. The different levels of language skills in the different groups is a particular problem, making the hard learning process even harder. The lack of clearly defined grammatic rules is another problem.

Advanced language studies

To maintain the language level of the people able to communicate in Livonian, a conversation group was set up in the autumn 2005 initiated by *Līvõ Kultūr Sidām*. People meet once a month, not exactly to study Livonian, but to keep the spoken language alive and to try to fill in the gap in the use of Livonian. An average of ten people attend the classes, and they speak Livonian, read, listen and translate texts. Actually, these classes are the only place where Livonian is used for communication today.

Along with these classes, the second Livonian language speakers' camp in a run and the third overall will be held this summer. Last year, there were 12 participants, among them professor Tiit-Rein Viitso and professor Karl Pajusalu from Estonia. During the four days of active communication, everybody tried to speak as much Livonian as possible, and the conversation group was formed as a result of this effort.

Livonian language studies at universities

For more than 70 years, Livonian has been taught at the university level – in Finland (Universities of Helsinki and Turku), in Estonia (Tartu University, which has the longest history of teaching Livonian), in Hungary (Budapest University) and in Latvia (University of Latvia).

Currently, the Livonian language is being regularly taught only at two universities – Tartu (Estonian and Finno-Ugric Languages Department, Faculty of Philosophy), professor T.-R. Viitso, and at the University of Latvia (Finno-Ugric Study Program, Modern Languages Faculty, MA Valts Ernštreits). Several years ago, when professor Seppo Suhoonen retired, Livonian language studies were interrupted at the University of Helsinki.

At universities, Livonian is mainly taught as a secondary subject for research on the Uralic family of languages and particularly the Baltic-Finnic languages, but it has never been a major subject, i.e. it has never been possible to take a full course in Livonian within the university curricula. Students are provided a possibility to gain insight into the language, its grammar and history. Thus, the students who get acquainted with the

Livonian language in higher education preserve their knowledge and develop it only in case their career is closely linked with scientific research on the Livonian language.

However, higher education, or to be more precise, the scientists working in universities, have been the most significant proponents of the research and development of Livonian. Without their active commitment, most knowledge about Livonian would never have survived until the present. Moreover, thanks to their direct or indirect involvement, we can speak about the origins of Livonian literary language and its development as well as a widely documented Livonian language (publications, manuscripts, recordings). As there is still a lot to be done in the field of Livonian language research, higher education and advanced Livonian language instruction have an important role in preparing new Livonian language researchers.

In Latvia, as mentioned above, Livonian can be acquired in the Finno-Ugric studies program, Faculty of Modern Languages, University of Latvia. The students' main specialization is Finnish or Estonian. Thus, here too, Livonian has a secondary role, and no new researchers specializing in Livonian have emerged ever since the program started. It would probably be useful to promote and offer Livonian as an optional subject to all students of the University of Latvia, so that researchers working in other fields (e.g. historians, philologists) and Livonian descendants studying in other faculties could use it.

Taking into account the process of Latvian language development and the major impact of Livonian on it, it would be important to have a possibility also to study Livonian in the Department of the Baltic Languages, Faculty of Philology, University of Latvia. Livonian, along with the Lithuanian language, would enable the future Baltic philologists to improve the quality of research on the Latvian language and also help to define the culture-historical position of the Livonian language in Latvia.

Standardization of language

If we think about the Livonian language as a language having lost its communicative function, a question arises. Why would standardization be important in such a situation? At the first glance, it might seem that everything has already been done, and any further work on the standardization of the nearly extinct language would be senseless. But this is wrong.

Firstly, we should be aware that many manuscripts in Livonian can be still found and, if published, will notably add to the culture and history of the country. But in order to publish them or to establish any sort of Livonian language deposit, a unified standard is needed – the development of the Livonian literary language was started back in the 1920s, but, as with any other emerging literary language, its formation continued with the publication of every piece of writing in Livonian.

At the present, the Livonian language standard is most often related to publications in Livonian, as the preparation process always involves many questions. Nevertheless, there are also parallel phenomena. In May 2005, initiated by Tartu University and *Līvõ Kultūr Sidām*, the 2nd conference on the Livonian literary language was held in Tartu, the aim of which was to standardize the principles of orthography. This summer, the conference materials will become available at the Livonian language and culture portal *livones.lv*.

The designers of the portal also come across many issues related to the standardization of the language as well as problems connected with the online use of Livonian. Although the Livonian fonts are available in almost all computers, the Livonian special characters still cannot be found in the most popular fonts, and Livonian therefore cannot be used appropriately on the Internet. Besides, computer tools (keyboard drivers) for convenient Livonian typography are not available, either. Up till now, the problem has been solved privately and with the support of *Līvõ Kultūr Sidām*, but the situation is serious, and we would expect better cooperation between the state, computer software companies and Livonian language users.

Secondly, language standardization is currently needed in order to have clear rules of orthography and grammar for teaching and learning Livonian at different levels. So far, the rules have been insufficient or refer to completely unknown linguistic fields, e.g. Livonian syntax. As a result, there are situations where the lecturer presents either an approximate or even erroneous explanation of a topic, which detracts from the quality of the studies.

It often happens that erroneous or unprofessional interpretations of scientific literature concerning the Livonian grammar are used to back up erroneous and even absurd statements, e.g. in a Livonian diphthong both the first and the second letter can be either short or long. There are also statements about six noun declinations similar to Latvian, etc. The problem is due to the lack of practically applicable grammar learning aids and also to the fact that the scientific literature dealing with Livonian language issues has mostly been published in foreign languages: German, Estonian, Finnish. Sometimes, interpreters can be blamed for their superficiality, as many of their statements would not appear if only the authors had gone deeper into the issues.

The standardization of a language and the publication of its standards are also important from another viewpoint. Recently, the interest in Livonians and everything related to them, including their language, has been increasing, although it is still often superficial and the quantity exceeds the quality. Now and then, people or organizations in Latvia try to use elements of the Livonian language, but they do it in such a careless manner that the effort often results in Livonian language samples that are not understandable to those proficient in the language. The most upsetting thing is that the quality could often be improved by a five-minute telephone enquiry or by looking up a relevant source.

Unfortunately, situations like this are more frequent than we would care to presume. The recently published brochure about the Livonian museum *Pivāland* (Staicele) has a distorted version of the word on its cover – *Pivāland*; the web site *Eraksti*, with the Latvian – Livonian – English Phrase Book, is full of spelling errors, while one of the most popular pop groups in Latvia *Re:public* sings a song *Pūga Pūga Jenga Jenga*, the lyrics of which leave a strong impression of their incompetent transformation from Cyrillic into Latvian and cannot be understood at all when performed. We could go on with similar examples.

The strangest thing about this all is that, if so much distorted Latvian appeared in the works of the same people, the authors, readers or the public would be absolutely infuriated. They would probably laugh at the errors and appeal to the State Language Commission or send them to the humour page of a newspaper. However, distortion of the Livonian language somehow seems to go completely unnoticed.

The Livonian language – preservation prospects

The users of Livonian do not constitute a homogenous group. They are different in age, place of living, language skills and purpose of language use. It is therefore impossible to set up one group of people using Livonian as means of communication. Consequently, it is more than hard to maintain the language in active used and to develop it by ensuring all functions of a normally functioning language. Besides, the total number of Livonian language users for such purpose is far too small. Thus, the status of the Livonian language today, whether we like it or not, is similar to that of Latin – it is a language of written sources and history, a monument of culture and history.

As to the language preservation possibilities, it must be concluded that, back in the early 1990s, we predicted a renewal of the Livonian language users' community, as there were many native Livonian language speakers and the dominant public was attitudes were positive and very much in favour of the revitalization of the language. Unfortunately, fifteen years later, the situation is different. Only a few people claim to be native speakers of Livonian. The number of people who just know Livonian is not any larger, their language skills are deteriorating, and during the last fifteen years the number of such people has not grown, but rather decreased. Many Livonian descendants have changed their attitude towards their language and its use – once very enthusiastic, inspired and willing to learn their forefathers' language, they now demonstrate denial, and the language is considered to cause certain inconvenience. For some people, it is a chance to show off or knowledge that has nothing to do with any economic motivation.

In fact, the restoration of the Livonian language and even its preservation are currently impossible without an artificial rise of its prestige supported by moral or economic instruments and by providing elementary language usage possibilities. Nobody knows whether such instruments and possibilities would be efficient enough.

However, there are many things to be done in the field of the Livonian language. The language has neither been investigated yet, nor is it ready. It cannot be transferred to the coming generations yet, as the language samples and recordings are scattered in different countries. Every year, a manuscript is found of which we had been quite unaware. That means there is work to be done in the field of the Livonian language. Work is still very important.

Standardoinnin tukeminen

Matarenkilaisten lukiolaisten mielipiteitä ja asenteita meänkieltä kohtaan

Birgitta Tamminen

***Tiivistelmä.** Birgitta Tamminen käsittelee artikkelissaan matarenkilaisten lukiolaisten mielipiteitä ja asenteita meänkieltä kohtaan. Tutkielman aineisto koostuu informanttien kirjoittamista aineista ja heidän täyttämistään taustalomakkeista. Tamminen erittelee myönteiset ja kielteiset asenteet erikseen ja jaottelee molemmat osiot vielä neljään eri kategoriaan. Lukiolaisten asenteiden ja mielipiteiden pohjalta nousee esiin Tornionlaakson alueellisen identiteetin merkitys meänkielelle, meänkielen vähemmistökieli-asema sekä sen suhde valtakieleen. Informantit pohjivat meänkielen merkitystä myös hyödyllisyyden ja esteettisyyden näkökulmasta.*

***Asiasanat:** identiteetti, vähemmistökielet, kaksikielisyys*

Johdanto

Artikkelissani käsittelem kahden lukioluokan mielipiteitä ja asenteita Ruotsin Tornionlaakson vähemmistökieltä, meänkieltä, kohtaan. Ruotsin Tornionlaaksoissa sijaitseva Matarenki (ruotsiksi Övertorneå) on noin 1 300 asukkaan kylä. Koko kunnassa asukkaita on noin 5 300 (Övertorneån kunnan kotisivut). Aineistoni on kerätty vuoden 2005 lopussa, ja se koostuu sekä informanttien kirjoittamista aineista että heidän täyttämistään taustalomakkeista. Aineisto on osa tulevaa väitöskirjaani.

Aluksi esittelen informanttini, ja sen jälkeen käsittelem heidän tuotostensa pohjalta tulkitsemi tulokset. Käsittelem ensin myönteiset asenteet ja mielipiteet (pro) ja sen jälkeen kielteiset (con). Molempien osioiden yhteistulokset (pro ja con) jaottelen neljään eri ryhmään. Etsin vastauksia muun muassa siihen, mitä mieltä nykynuoret ovat meänkielestä. Yhteenvedossa teen katsauksen käsittelemiini osioihin ja pohdin meänkielen tulevaisuutta nuorten keskuudessa heidän omien asenteidensa ja mielipiteidensä kautta.

Informantit

Tapasin kahden lukioluokan informantit ensimmäistä kertaa jo syksyllä 2004, ja kokonaisuudessaan tapaamiskertoja on kahden vuoden sisällä ollut neljä. Informantteja on yhteensä 40, ja he ovat näinä eri tapaamiskertoina kirjoittaneet minulle kolme ainetta ja täyttäneet yhden taustalomakkeen. (Eri keräilymetodeista asenteisiin liittyen ks. esim. Garrett ym. 2003: 39–42, 51–57.)

Kaikki informantit eivät ole olleet läsnä jokaisella tapaamiskerralla. Tässä artikkelissa käsittelen ainoastaan niiden informanttien tuloksia, jotka ovat täyttäneet sekä taustalomakkeen että kirjoittaneet kolmannen aineen. Näiden lukiolaisten joukossa on sellaisia, jotka opiskelevat suomen kieltä lukiossa, ja sellaisia, jotka eivät osaa suomea tai meänkieltä ollenkaan. Tarkoitukseni on selvittää myös niiden asenteita ja mielipiteitä, jotka eivät puhu suomea tai meänkieltä. Taustalomakkeessani en ole selvittänyt tarkemmin vanhempien taustaa, sillä tarkoitukseni oli ensin perehtyä vain informantteihin. Tästä syystä lomakkeessa kysytään ainoastaan, mitä kieltä informantti puhuu vanhempiensa kanssa kotona. Myös vanhempien taustojen perinpohjaisesta selvittämisestä olisi kuitenkin hyötyä (ks. esim. Arola 2005: 17–22), joten tarkoitukseni on huomioida tämä asia seuraavalla tapaamiskerralla.

Taustalomakkeista käy ilmi, että 30 informantista 26:lla on ruotsi äidinkielenä ja neljä heistä on kaksikielisiä. Nämä kaksikieliset ovat maininneet toiseksi kielekseen suomen, eivät meänkieltä.

Kun informanteilta kysytään, osaavatko he suomea tai meänkieltä, neljä ilmoittaa osaavansa suomea ja seitsemän kertoo osaavansa suomea vähän (*lite*). Kahdeksan väittää, että ei osaa kumpaakaan kieltä. Kolme sanoo osaavansa molemmat kielet jotenkuten (*någorlunda*), ja kolme informanttia on vastannut kysymykseen ainoastaan *kyllä*. He eivät ole spesifioineet kummasta variantista on kyse, joten oletan, että asia koskee molempia kieliä. Neljä informanttia kertoo ymmärtävänsä jompaakumpaa tai molempaa varianttia, mutta he eivät osaa käyttää kieliä aktiivisesti. Yksi kertoo osaavansa molempaa varianttia vähän sekaisin (*lite blandat*). Kukaan ei ilmoittanut osaavansa ainoastaan meänkieltä. Oletettavasti kuitenkin ne, jotka osaavat suomea, osaavat tai ainakin ymmärtävät myös meänkieltä.

Taulukko 1. Suomen tai meänkielen taito (n=30).

	Suomi	Meänkieli	Ei kumpaakaan	Molemmat
osaa kieltä	4		8	3
osaa vähän (<i>lite</i>)	7			
osaa jotenkuten (<i>någorlunda</i>)				3
ymmärtää, mutta ei puhu				4
vähän sekaisin (<i>lite blandat</i>)				1

Informanteilta kysyttiin muun muassa sitä, kumman kielen he valitsisivat, jos he osaisivat suomea ja meänkieltä ja heidän pitäisi valita kielistä jompikumpi. Informanteista jopa 26 vastaa, että valitsisi suomen. Useasti kommentit ovat muotoa *finska, eftersom finska är ett språk* ('suomi, koska suomi on kieli'). Joskus informantit vetoavat siihen, että meänkieltä ymmärretään ainoastaan rajalla. Kolme informanttia valitsee meänkielen ja yksi

kommentoi kysymystä seuraavasti: *Det beror på. Här vid gränsen skulle jag välja meänkieli – –. Då förstår fler människor och det är lättare.* (‘Hieman riippuu. Täällä rajalla valitsisin meänkielen – –. Silloin useampi ymmärtää kieltä ja se on helpompi kieli.’) Yksi informantti antaa epäselvän vastauksen: *bra att använda, eftersom att vi befinner oss vid gränsen.* Hänen mielestään rajalla on hyvä osata muuta kuin ruotsin kieltä, mutta hän ei täsmennä sitä, kumman variantin hän itse valitsisi. Tulkitsen kuitenkin hänen vastauksensa myönteiseksi molempien varianttien suhteen.

Taulukko 2. Kielivalintana suomi/meänkieli (n=30).

Suomi	Meänkieli	Molemmat
26	3	1

Viimeiset taustalomakkeen 20 kysymyksestä koskevat vanhempien kanssa käytettyä kieltä. Pyysin informantteja erittelemään, mitä kieliä he puhuvat vanhempiensa kanssa. Informanteista 21 kertoo puhuvansa äitinsä kanssa pelkästään ruotsia, ja lähes yhtä moni (20) kertoo puhuvansa isänsä kanssa ainoastaan ruotsia. Kahdeksan informanttia puhuu äitinsä kanssa eniten ruotsia mutta hieman myös suomea, ja isän kanssa vastaavasti puhuu seitsemän. On mielenkiintoista, että yksi informantti väittää aikaisemman kysymyksen kohdalla, ettei osaa suomea eikä meänkieltä ollenkaan, mutta ilmoittaa tässä puhuvansa molempien vanhempiensa kanssa ruotsin lisäksi hieman myös suomea. Ehkä hän ei arvosta omaa kielitaitoaan tarpeeksi, jotta väittäisi osaavansa kieltä, tai sitten hän kuuluu siihen ryhmään, jossa meänkieltä käytetään ainoastaan kotikielenä ja ruotsia muualla (ks. esim. Winsa 1998: 23). Näiden yllä mainittujen lisäksi yksi informanteista puhuu isänsä kanssa yhtä paljon ruotsia kuin suomea, yksi eniten suomea mutta hieman myös ruotsia ja yksi ainoastaan suomea. Yksi informantti sanoo puhuvansa äitinsä kanssa yhtä paljon sekä meänkieltä että ruotsia.

Taulukko 3. Kielivalinta vanhempien kanssa (n=30).

	Ruotsi	Eniten ruotsia, hieman suomea	Ruotsia ja suomea yhtä paljon	Eniten suomea, hieman ruotsia	Ainoastaan suomea	Muut (tässä meänkieltä ja ruotsia)
Äiti	21	8				1
Isä	20	7	1	1	1	

Pro meänkieli

Kukin informantti on kirjoittanut eri tapaamiskerroilla yhteensä kolme ainetta. Kaikkien aineiden aiheet liittyvät jollain tavalla kaksikielisyyteen, identiteettiin tai asenteisiin ja mielipiteisiin. Valitsin tätä artikkelia varten kolmannen aineen, jossa lukionuoret kertovat vapaasti omista asenteistaan ja mielipiteistään meänkieltä kohtaan. Ensimmäisenä selitän myönteiset seikat ja erottelen ne oman näkemykseni mukaisesti neljään eri kategoriaan. Olen poiminut aineistosta lausekkeita ja lausekatkelmia, jotka sijoitan näihin kategorioihin.

Kysyin informanteilta, miksi heidän mielestään meänkieltä tulisi osata. He vastasivat kysymykseen eri tavoin. Alla olen erotellut eri ryhmät ja antanut muutaman esimerkin jokaisesta kategoriasta. On kuitenkin mainittava, että jokin esimerkki voi liittyä useampaankin ryhmään. Yritän tässä kuitenkin selvittää jaottelua siten, että asetan kunkin ainoastaan yhteen kategoriaan.

Taulukko 4. Pro meänkieli -kategoriat (n=34).

	Tornionlaakson alue	Vähemmistökielen tärkeys	Vähemmistökielen suhde valtakieleen	Muu syy
Yhteensä	16	3	7	8

Ensimmäinen kategoria on alueeseen liittyvä. Tornionlaakso koettiin jo sinällään alueena hyvin tärkeäksi argumentiksi sille, että meänkieltä tulisi osata. Poimin aineista muun muassa seuraavanlaisia kommentteja:

- (1) -- *ett slags skyddsspråk = hemligt och respektingivande, som bara en riktig tornedaling kan --*. 'Tietynlainen suojakieli = salainen ja kunnioitusta herättävä, jota ainoastaan oikea tornionlaaksolainen osaa.'
- (2) -- *är en del av vår kulturhistoria --*. 'On osa meidän kulttuurihistoriaamme.'
- (3) -- *en fördel i Tornedalen --*. 'Etu Tornionlaaksossa.'
- (4) -- *"alla" pratar det i Tornedalen --*. 'Kaikki puhuvat sitä Tornionlaaksossa.'
- (5) -- *ett måste att kunna i vår kommun --*. 'Pakko osata meidän kunnassamme.'

Lukiolaiset kokevat meänkielen ja Tornionlaakson alueellisen identiteetin hyvin vahvasti osaksi paikkakuntaa. Tässä vaiheessa olisikin kiinnostavaa tietää, kuinka moni heistä aikoo jäädä kotikuntaan tai lähistölle. Nuoret ovat toki vasta lukioiässä, ja heidän tulevaisuudensuunnitelmansa voivat muuttua moneenkin kertaan. Lähin yliopisto on kuitenkin Luulajassa (Luleå Tekniska universitet), joten mikäli he haluavat jatkaa opintojaan, heidän on pakko ainakin väliaikaisesti muuttaa pois paikkakunnalta. Tärkeämpi kysymys olisikin ehkä se, aikovatko he palata opintojensa jälkeen paikkakunnalle. Miten paluu kotipaikkakunnalle vaikuttaa heidän kielivalintaansa vai vaikuttaako ollenkaan? Seuraavat esimerkit liittyvät vähemmistökieleen itseensä. Nuoret ovat miettineet asiaa siitä näkökulmasta, millainen arvo kielellä itsessään on.

- (6) -- *viktigt att bevara eget minoritetsspråk --*. 'On tärkeää säilyttää oma vähemmistökieli.'
- (7) -- *minoritetsspråk ska man kanske försöka bevara --*. 'Vähemmistökieltä tulisi ehkä yrittää säilyttää.'
- (8) -- *säger ja till bevarande av språk, men behöver det inte själv --*. 'Sanon kyllä kielen säilyttämiselle, mutta en tarvitse sitä itse.'

Näistä kolmesta kommentista huomaa, että nuoret eivät ole aivan selvillä siitä, mitä vähemmistökieli heille itselleen tai yleisestikään tarkoittaa. Kommenteista esiin nousevaa vaikutelmaa vähemmistökielen tärkeydestä heikentävät jotkut kommenttien yhteydessä olevat sanat, kuten *kanske* ja *behöver inte*. Tämä vähemmistökielen tärkeys -kategoria on

kaikista näistä neljästä ryhmästä pienin. Tämän perusteella voi päätellä ainakin sen, ettei vähemmistökieli itsessään ole tarpeeksi tärkeä kriteeri kielen säilyttämiselle. Kahdeksannesta kommentista käy ilmi, ettei vähemmistökieliasema ole ainakaan nuorten maailmassa riittävä syy kielen käyttämiselle. Kiinnostavia ovat myös näkökulmat *kielen säilyttämisestä* (bevarande av språk) ja *kielen ylläpitämisestä* (underhåll av språk). Nuoret puhuvat ainoastaan kielen säilyttämisestä, mutta mitään konkreettisia ehdotuksia kielen ylläpitoon he eivät anna. Kieltä ei kuitenkaan voida säilyttää ilman ylläpitoa.

Kaksi viimeistä kategoriata ovat aika tasaisia. Vähemmistökielen suhde valtakieleen - kategoriassa on seitsemän kommenttia, ja Muu syy -kategoriassa kahdeksan. Näistä ensimmäisessä halusin selvittää vähemmistökielenä olevan meänkielen asemaa suhteessa suomen kieleen.

- (9) -- *lättare att förstå (än standardfinska), kan gissa ord* --. 'Helpompi ymmärtää (verrattuna standardisuomeen), pystyy arvaamaan sanoja.'
- (10) -- *förenar oss med Finland* --. 'Yhdistää meidät Suomeen.'
- (11) -- *förenklar gränssamarbetet, men inte nödvändigt att kunna i resten av Finland eller Sverige* --. 'Helpottaa rajayhteistyötä, mutta ei ole tarpeellista osata muualla Suomessa tai Ruotsissa.'
- (12) -- *folk slipper lära sig det finska språket* --. 'Kenenkään ei tarvitse opetella suomen kieltä.'

Edellä olevista esimerkeistä huomaa, että meänkieltä pidetään suomea tärkeämpänä muun muassa siksi, että sitä on helpompi ymmärtää ja sitä tarvitaan rajalla. Tällöin ei tarvitse opetella suomea, jonka moni kokee vaikeaksi kieleksi. Kaikesta tästä huolimatta herää kuitenkin epäily, ovatko nämä kommentit todella vain myönteisiä.

Viimeisen kategorian tulokset ovat hajanaisempia. Niille ei välttämättä löytynyt yhtä ainoaa selitystä, joten kokosin ne muu syy -kategoriaan.

- (13) -- *skulle vara kul att lära sig* --. 'Olisi hauska oppia.'
- (14) -- *skadar inte att lära sig det* --. 'Ei haittaa, vaikka kielen oppisikin.'
- (15) -- *bra för gamla som inte lärt sig engelska i skolan* --. 'Hyvä vanhuksille, jotka eivät ole oppineet englantia koulussa.'
- (16) -- *bra som turistattraktion* --. 'Hyvä vetonaula turisteille.'
- (17) -- *vore bra att kunna meänkieli eller finska eftersom man måste läsa ca 100 poäng språk* --. 'Olisi hyvä oppia joko meänkielen tai suomen kielen, sillä (lukiossa) täytyy lukea n. 100 pisteen edestä kieliä.'

Tietyissä kommentteissa, kuten esimerkiksi 17:nnessä, kielet nähdään yleishyödyllisinä. Tarkoitin tällä sitä, että oppilas näkee sekä meänkielen että suomen hyödyllisiksi muiden kielten joukossa, sillä lukiossa on kuitenkin luettava kieliä. Joku informanteista ajattelee vanhempaa väestöä, joka ei ehkä ole niin kielitaitoinen kuin nuoret itse ovat. Tässä herää kuitenkin kysymys, kuka vanhuksien kanssa puhuu meänkieltä, jos nuoret eivät itse osaa sitä. Erään informantin mielestä meänkieli olisi hyvä vetonaula turisteille. Voisin ehkä

olla informantin kanssa samaa mieltä, jos täysin ymmärtäisin, mitä hän kommentillaan tarkoittaa. Millä tavalla kieltä voitaisiin myydä turisteille?

Con meänkieli

Toinen puoli informanttien kirjoittamista aineista liittyy niihin kielteisiin asenteisiin ja mielipiteisiin, joita lukiolaisilla on meänkieltä kohtaan. Olen jakanut nämäkin asenteet ja mielipiteet neljään eri kategoriaan. Kysyin informanteilta, miksi heidän mielestään meänkieltä ei tarvitsisi osata. Tässä joukossa on kolme tasavahvaa ryhmää, eikä muu syy -ryhmään kertynyt montakaan kommenttia. Yhteensä näitä negatiivisia kommentteja (33 kpl) on lähestulkoon sama määrä kuin positiivisiakin (34 kpl). Tietyt kommentit voi tässäkin tapauksessa asettaa useampaan eri ryhmään. Helpottaakseni luokittelua olen kuitenkin pannut ne niihin ryhmiin, joihin ne omasta mielestäni parhaiten kuuluvat. Alla esittelen kategoriat taulukon avulla.

Taulukko 5. Con meänkieli -kategoriat (n=33).

Valtakielen suhde vähemmistökieleeseen	Hyödyllisyys	Esteettisyys	Muu syy
10	10	11	2

Aloitan antamalla ensimmäiseen kategoriaan liittyviä esimerkkejä ja omia tulkintojani niihin. Tässä osiossa halusin selvittää valtakielenä olevan suomen vaikutusta meänkieleen, sekä sitä, miten nuoret tämän asian huomioivat ja oivaltavat.

- (18) – – *standardfinska självklart, man kommer längre med det* – –. 'Tietenkin standardisuomi, sillä pääsee pitemmälle.'
- (19) – – *finnarna kan inte förstå oss bara genom finska ändelser* – –. 'Suomalaiset eivät ymmärrä meitä pelkästään suomenkielisten päätteiden kautta.'
- (20) – – *riksfinska är mer värt* – –. 'Standardisuomen arvo on suurempi.'
- (21) – – *prioriterar "riktig" finska, då kan man förstå både meänkieli samt standardfinska talare* – –. 'Priorisoin "oikeaa" suomea, koska silloin pystyy ymmärtämään sekä meänkielen että standardisuomen puhujia.'

Näyttäisi siltä, että nuoret pitävät tärkeänä kriteerinä standardisuomen alueellisesti laajaa ulottuvuutta. Meänkieli on enemmänkin oman alueen kieli, eikä se siksi ole niin hyvä vaihtoehto. Meänkieleen myönteisesti suhtautuvat pitävät kuitenkin kielen alueellisuutta tärkeimpänä kriteerinä sille, että meänkieltä kannattaa opiskella ja että se olisi hyvä säilyttää. Tässä ihmetyttää se, että miten sama asia voi olla meänkielelle yhtä aikaa sekä positiivinen että negatiivinen. Ehkä niille, jotka haluavat jäädä omalle kotipaikkakunnalleen, asia on myönteinen, kun taas muualle haluavat näkevät asiassa negatiivisemman puolen. Muualla ei selviä pelkästään meänkielellä, joten kannattaako sitä siten edes opetella.

Toinen kategoria liittyy meänkielen hyödyllisyyteen, eli siihen, kokevatko nuoret meänkielestä olevan mitään hyötyä itselleen. Seuraavat kommentit valaisevat tätä asiaa.

- (22) -- *så få talar det, ingen nytta* --. 'Niin harva puhuu sitä, ei mitään hyötyä.'
- (23) -- *kommer att försvinna* --. 'Tulee katoamaan.'
- (24) -- *inga ungdomar talar det* --. 'Nuoriso ei puhu sitä.'
- (25) -- *det finns viktigare språk/ämnen att lära sig* --. 'On olemassa tärkeämpiäkin kieliä/aineita, joita voi oppia.'

Nuorten näkökulmasta katsottuna tärkeäksi kriteeriksi nouseekin väite, että nuoriso ei puhu meänkieltä. On ymmärrettävää, että nuorta ei innosta opiskella kieltä, jos esimerkiksi oma kaveripiiri ei puhu sitä. Meänkieli mielletäänkin usein vanhusten kieleksi, tai sitten vedotaan siihen, että kieli kuitenkin katoaa jossakin vaiheessa, eikä sitä ole silloin järkevää opiskella. Useimmiten asiaa kommentoitiin esimerkin 25 mukaisesti. Informantin mielestä muiden kielten ja aineiden oppiminen on tärkeämpää kuin meänkielen opiskelu. Tulevaisuuden suunnitelmat näkyvät tässä kommentissa ehkä eniten. Nuori ei aio jäädä kotipaikalleen, eikä siten myöskään ymmärrä meänkielen tärkeyttä omalle kohdalleen.

Esteettisyys-kategoria ei ole mielestäni aivan oikea nimike kolmannelle kategorialle, mutta se on ainoa, joka jotenkin kuvaa valitsemieni kommenttien sisältöä.

- (26) -- *inget speciellt vackert språk* --. 'Ei erityisen kaunis kieli.'
- (27) -- *låter oseriöst* --. 'Ei kuulosta uskottavalta.'
- (28) -- *namnet på språket är fel, låter som ett skämt* --. 'Kielen nimi on väärä, kuulostaa vitsiltä.'
- (29) -- *ett fjantigt namn* --. 'Lapsellinen nimi.'

Nämä kommentit kuvaavat ehkä parhaiten sitä imagoa, joka kielellä on nuorten keskuudessa. Pelkkä *meänkieli* on heille nimenä outo. Ehkä suomenkielinen nimi vaikuttaa negatiivisesti, sillä nuoret kuitenkin mieltävät itsensä ruotsalaisiksi. He korostavatkin usein, että heidän kuitenkin asuvat Ruotsissa. Olisiko parempi antaa kielelle neutraalimpi nimi, ja tällä tavalla houkutella myös nuoria oppimaan kieltä, vai onko *meänkieli* jo niin vakiintunut, ettei sitä voi eikä kannata muuttaa? Ehkä nuorten mielipiteet muuttuvat heidän vanhetessaan, eivätkä he ole sitten enää niin sidoksissa siihen, mitä kaverit ajattelevat.

Viimeisenä oleva muu syy -kategoria sisältää ainoastaan kaksi kommenttia, joten esitän tässä molemmat.

- (30) -- *orkar inte hjälpa till att bevvara det genom att lära sig det* --. 'Ei jaksa auttaa kielen säilyttämistä oppimalla sitä.'
- (31) -- *vill inte ha det som skolämne* --. 'Ei halua sitä kouluaineeksi.'

Vaikka kommentti 30 onkin pantu negatiiviseen kategoriaan, sen sanoma ei ole kokonaisuudessaan negatiivinen. Nuori ei ole välttämättä meänkieltä vastaan, mutta hän ei omien sanojensa mukaan jaksa säilyttää sitä siten, että itse opiskelisi sitä. Kategorisoin tämän kuitenkin negatiiviseksi, sillä mielestäni kielen säilyttäminen ja sen ylläpito vaatii positiiv-

visen asenteen ja myös sen, että kyseessä oleva kieli opiskellaan. Esimerkki 31 on aiempaa esimerkkiä tavallisempi. Nuori ei halua, että meänkielestä tehdään kouluaine. Täytyy ymmärtää myös niitä oppilaita, jotka todella ovat vain yksikielisiä. Ehkä olisi parempi integroida meänkielen opetus suomen kielen opetukseen, ja tällä tavalla ylläpitää ja edistää molempien kielten opiskelua. Tällöin oppilaat voivat halutessaan opiskella sekä suomea että meänkieltä. Pakottaminen olisi väärä metodi yrittää ylläpitää kieltä Tornionlaaksoissa. Suositteaisin paremminkin jonkinlaista integroitua mallia. Tämä kuitenkin vaatii tehtävään opettajia, joilla on molempiin kielisiin positiivinen asenne ja jotka myös osaavat molemmat kielet.

Lopuksi

Nuorilla on sekä myönteisiä että kielteisiä asenteita meänkieltä kohtaan. Toisaalta he ymmärtävät, että on tärkeää osata ja ylläpitää omaa kieltä, mutta kielen nykyisen statuksen vuoksi tätä ei kuitenkaan mielletä tärkeäksi. Kielen standardisoinnilla olisi ehkä positiivinen vaikutus asiaan.

Kielen nimi itsessään oli yksi syy, joka näytti nuorten keskuudessa vaikuttavan kielen statukseen. *Meänkielen* katsottiin liittyvän alueellisesti liiaksi Suomeen, eikä niinkään Ruotsiin, jossa nuoret itse asuvat ja jonka kansalaisia he ovat. Heillä ei ole kielteisiä asenteita Suomea tai suomen kieltä kohtaan, mutta he ovat sitä mieltä, että Ruotsissa olevan vähemmistökielen tulisi jollain tavalla heijastaa ruotsalaisuutta huolimatta siitä, että kieli on eri sukua ruotsin kielen kanssa. Toinen kriteeri liittyikin enemmän omaan ikäryhmään. Nuoriso ei osaa meänkieltä niin hyvin, että osaisi käyttää sitä vapaasti esimerkiksi omissa kaveripiireissään. Kieli mielletäänkin enemmän vanhusten kieleksi, eikä se siten ole nuorten silmissä kiinnostava.

Mikäli halutaan parantaa nuorten asenteita meänkieltä kohtaan, tulisi miettiä muun muassa sitä, millä tavalla asenteet saataisiin myönteisemmiksi esimerkiksi vähemmistökielen hyödyllisyyden ja esteettisyyden näkökulmasta. Nuoret elävät erilaisten trendien mukaan. Kuinka meänkieli siis saataisiin näyttämään trendikkäämmältä? Voidaanko vähemmistökieltä markkinoida sen hyödyllisyydellä, ja millä tavoin tämä tapahtuisi? Tornionlaakso on itsessään tärkeä valtti kielen tarpeellisuudelle. Pitäisikö markkinointi siis suunnata juuri niille nuorille, jotka jäävät kotipaikkakunnalleen. Huomasin omassa aineistossani muun muassa sen puutteen, että informanttien keskuudessa ei ole ainuttakaan niin sanottua käytännön koulutusta saanutta nuorta, vaan kaikki olivat teoreettiseen koulutukseen suuntautuneita. Yleensä juuri käytännön koulutuksen saaneet ovat niitä, jotka myös jäävät kotipaikkakunnalleen. Ehkä tulevaisuudessa olisikin paikallaan ottaa tutkimuksiin mukaan myös tällaisia informantteja.

Lähteet

Tutkimusaineisto

- 30 matarenkilaisten lukiolaisten vuonna 2005 kirjoittamaa ainetta.
30 matarenkilaisten lukiolaisten vuonna 2005 täyttämää taustalomaketta.

Kirjallisuus

- Arola, Laura 2005: Asenteellista menoa – tornionlaaksolaiset nuoret ja vähemmistökieli. – Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti V (toim.) Olga Haurinen ja Helena Sulkala. 15–29. Oulun yliopisto, Oulu.
- Garrett, P. – Coupland, N. – Williams, A. 2003: Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance. *International Journal of Applied Linguistics* 15(3).
- Winsa, Birger 1998: Language Attitudes and Social Identity: oppression and Revival of a Minority Language in Sweden. Applied Linguistic Association of Australia. Occasional Paper No 17.

Muut lähteet

- Övertorneån kunnan kotisivut. <http://www.overtornea.se/kommun/befolkning.shtml>. 8.5.2006.

Murteiden käyttö Karjalan kansallisessa kirjallisuudessa

Tamara Starshova

Tiivistelmä. Tamara Starshova luo katsauksen nykyisen Karjalan tasavallan kansallisen kirjallisuuden syntyyn. Hän nostaa esiin vaikutusvaltaisimpia kirjailijoita ja antaa esimerkkejä heidän tuotannostaan. Hän analysoi artikkelissaan sitä, millä tavalla murteiden ja muiden kielten vaikutus näkyy karjalaisessa kirjallisuudessa.

Asiasanat: romaanit, kirjakieli, murteet, lyriikka

Nykyisen Karjalan tasavallan kansallisen kirjallisuuden synty ajoittuu 1920-lukuun. Tuolloin perustettiin ensimmäiset kirjallisuuskerhot (Petroskoissa, Karjalan kommuuni -lehden yhteydessä ja Uhtualla [1923]), kirjallisuuspalstat sanomalehtiin (Punainen Karjala), kaunokirjallinen Puna-kantele-aikakauslehti (1928) sekä kirjailijajärjestö, Karjalan proletaarikirjailijoiden yhdistys (1926).

Uhtualaisen kerhon toimesta ruvettiin julkaisemaan käsinkirjoitettua Nuori raataja -lehteä, jossa oli paljon ”mukavaa luettavaa: kertomuksia ja runoja, hupaisia karjalankielisiä murrejuttuja jne.” (Rugojev 1982b: 95). Kerhon perustajana oli suomalainen A. Nummi (o.s. Pakarinen). Sen piiriin kuuluivat alussa karjalaiset Iivo Nikutjev, Risto Bogdanov ja Nikolai Jaakkola. Myöhemmin siihen liittyi uusia jäseniä.

Risto Bogdanov Vuonnisesta hallitsi sekä suomen että karjalan kielen murteet. Hänen kynänjälkiään löytyy lukuisista 1920–30-luvun julkaisuista, niin kaunokirjallisia kuin kansanrunouden tallennuksiakin. J. Rugojev kirjoittaa Bogdanovista 1930-luvun kielikiis-tojen aikaan, että ”hän ei asettunut niiden joukkoon, jotka vaativat, että karjalan kirjakielen hintana on oltava suomen kirjakielen täydellinen häätäminen Neuvosto-Karjalasta. Risto Bogdanov tiesi ja tajusi, että karjalainen kansanrunous on vaikuttanut ratkaisevalla tavalla suomen kirjakielen kehitykseen ja että nämä kielet ovat paljon lähempänä toisiaan kuin läheiset sukukielet yleensä. Molemmat näistä kielistä voivat palvella ansiokkaasti tasavaltamme kansallista kulttuuria.” (Rugojev 1982b: 100–101.)

Iivo Nikutjev julkaisi kertomuksia karjalaksi ja suomeksi. Karjalankieliset olivat erittäin suosittuja kansan keskuudessa, kuten hänen aikalaisensa muistelevatkin. Eräs vuokkiniemäläinen nainen kertoi J. Rugojeville: ”Kerran Iivo julkaisi Raatajassa karjalankielisen kertomuksen, joka alkoi sanoilla *Armahaiseni Muarie. Kirjutan koissa stolan piässä.*

Siitä hauskasta jutusta tuli vetonumero, jota luettiin kylänäyttämöillä kaikkialla.” (Rugojev 1982a).

Nikutjevin tekstejä on säilynyt vähän. Vuonna 1934 Valtion kustannusliike Kirja julisti karjalaismurteisten kertomusten ja novellien luomiskilpailun. Rintama-aikakauslehti julkaisi tulokset. Ensimmäisen palkinnon sai Nikutjevin Marfa-kertomus, jota ehdotettiin julkaistavaksi kirjana. Se ilmestyi Petroskoissa vuonna 1935 Kirja-kustantamon julkaisemana. Kertomuksen kieli on miltei kauttaaltaan karjalaa, niin tekijän kuin henkilöiden replikoinnin osalta. Esimerkiksi nuorisoliittokokouksen valmisteluista kerrotaan näin:

- (1) *Nuorisoliittolaiset sielä ruvettih pitämäh kokousta, kun nuo korjuutyöt ei alettu männä niin kuin ois pitä. Da oli heillä vielä muutakin asieta kokouksessa. Kun oli lepopäivä, ni klubilla tuli äijän muutakin vanhempoa väkie kuuntelomah nuorien pakinoa.*
 – *Kylläpä on punanurkkaraiska männyn huonoksi, muisteli Marfa sivu matatesah.*
 – *No tulouko ne tänä päinä ne iltamat, kysyi Nikitin Sergei Timon Annilta siinä ennen kokousta.*
 – *Ka tulou, tulou da i vielä bufetin kera.* (Nikutjev 1979: 111.)

Kivijärveläisestä Nikolai Jaakkolasta tuli vuosien mittaan Karjalan kirjailijayhdistyksen alullepanija ja sen aktiivinen toimihenkilö (arvostelija, teoreetikko, kirjailija) sekä kansan suosiota nauttiva suuri eepikko, jonka maine on ylittänyt kotimaansa rajat. Hän aloitti 1920-luvulla pienillä kertomuksilla, joista tunnetuin on Puna-kanteleen ensimmäisessä numerossa vuonna 1928 julkaistu Kun enskerran tulin Piiterih. Se on tyylitelty suullisen tarinan muotoon, höystetty kansan huumorilla ja kirjoitettu kotoisella murteella.

- (2) *Mie olin siih aikah nuori da vorssa burlakka. Miän kyläläisten mielestä olin äijän lukan kirjoija. Muomo miula aina karjui siitä, jotta sie se olt, Miikkula, kun et ni mitä roa, aina vain luvet – –.* (Jaakkola 1978: 42.)

Tämä teos oli tietysti määrin tulevan kirjailijan persoonallisuutta kuvaava, ja jatkossakin hänen tuotantonsa liittyi saumattomasti kansan kulttuuriin ja vaiheisiin. Todettakoon kuitenkin, että samalla vuosikymmenellä ilmestyneet Jaakkolan sanomalehtikirjoitukset olivat suomen yleiskieltä (esim. Karjalan oloista ennen ja nyt sekä Rosvojen parissa). Samaa voidaan todeta myös useiden muidenkin 1920–30-lukujen kynäilijöiden tuotannon suhteen. He hallitsivat suomen, sillä he olivat opiskelleet sitä joko kotikylänsä oppilaitoksissa tai muualla. Eräistä tuli myöhemmin jopa suomen opettajia. He kirjoittivat suomeksi asiatekstejä, sanomalehtikirjoituksia ja kuvauksia. Kaunokirjallisia teoksia he kirjoittivat joko täysin omalla kotoisella murteellaan tai käyttäen sitä replikoinnissa. Murteita käytettiin teksteissä runsaasti ehkä siitä syystä, että sisältö liittyi sen ajan arkielämään ja että tarinat olivat muodoltaan lähellä suullista kertomusta.

Vuokkiniemeläinen Juho Remsu kirjoitti näytelmiä (esim. Karjalaisen tytön kouluunlähtö [1928]) ja kertomuksia (esim. Häipyvä yö [1929]). ”Juho Remsun ajankohtaiset ja kansanomaisesti kirjoitetut kuvaemat olivat kovassa suosiossa. Niitä oli helppo esittää, koska harrastelijänäyttelijät joutuivat ilmentämään näissä hauskoissa näytelmissä tavaltaan omia sen ajan ongelmiaan ja kaiken muun lisäksi vielä omalla pohjoiskarjalaisella murteella.” (Rugojev 1982b: 101.)

Nämä ensimmäiset maanmiesten kynästä lähteneet ja kaiken lisäksi kirjoissa painetut teokset tekivät valtavan vaikutuksen aikalaisiin, joiden lukutaito oli huono. Ne herättivät ihmetystä ja kunnioitusta, ja niitä luettiin ja kerrottiin ahkerasti. Ne olivat tavattoman kansanomaisia. Niissä kerrottiin tutuista asioista ja ihmisistä kuulijan ja lukijan omalla kielellä. Kertojalla ja kuulijalla oli sama kulttuuriperinne ja taustat, ja aitoudellaan tarinat valloittivat ja tavoittivat heti lukijansa.

1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla ilmaantui muutamia muitakin karjalaissyntyisiä kirjoittajia, kuten pohjoiskarjalaiset Kalle Jussila (oikealta nimeltään S. Kirillov) ja Fedor Ivatshev sekä koikarikyläläinen Feodor Isakov, joka kirjoitti karjalankielisiä runoja. Rukajärvellä syntyneen Fedor Ivatshevin Jauhinkivi-kokoelman pakinoista Kaksi kontieta on kokonaan karjalaa, ja muistakin pakinoista valtaosa on kirjoittajansa kotimurretta. On mielenkiintoista, että Ivatshevilta oli julkaistu Kevätvyöryssä vuonna 1931 humoristinen kertomus Kuuromykkä. Siinä pääsäläinen venäjää taitamaton Oksentiesen akka yrittää lähettää poikaansa opiskelemaan ja tulee virkailijan puheille:

- (3) – *Ei onnako niistä tshinovnikoista piäse eris ni konsa. On mielestäh karjalaini, a kun menet dieluo selittämäh, niin ole hyvä ja pagise venjääksi.* (Ivatshev 1979: 46.)

Nainen yrittää toivottomasti selittää toimitsijalle asiaa:

- (4) *Maltshikka – Oksentiesen akka meinasi alkaa uudestaan, venjääksi, mutta päässä olivat jo kaikki sekaisin, ja venäjänkieliset sanat ajelehtivat jossakin kauempana, ja karjalaiset, sekä niistä kovemmat kiro sanat, olivat aivan päälleimmäisinä.* (Ivatshev 1979: 47.)

Tämän seurauksena poikaa aletaan luulla kuuromyväksi ja hänet lähetetään Ladvan erikoiskouluun opiskelemaan ”sormioppia”. Poika ihmettelee:

- (5) – *Miksi ei opaseta pakisemalla – –, ajatteli hän sitä samaa yhtä tiheämmin... ja toivoi, kaikki alotetah alust – –. Siid mie opastun venjääksi, dai suomeksi, dai vielä toisen muan kieleh – –.* (Ivatshev 1979: 52.)

Kertoja yrittää näin välittää hänen omasta murteestaan eroavan eteläkarjalaisen puheen ominaisuuksia. Kertomuksessa otetaan myös kantaa venäjän kielen vaikutuksen lisääntymiseen ja sen käytön pakollistamiseen.

Aulikki Jalava puhuu Ivatshevin pakinoista, että ne ”ovat enemmän sosialistisia ja neuvostokarjalaisia (alkuosaa painottaen) kuin karjalaisia, vaikka ympäristö on Karjalaa. Kieli antaa pakinoille karjalaisen ulkoasun.” (Jalava 1990: 112.) F. Ivatshev ei ollut poikkeus tässä mielessä: yhtä paljon muidenkin sen ajan kertojien tekstit olivat aatteellisesti ja sisällöllisesti sidottu omaan aikaansa. Mainituista kirjailijoista suurin osa on jäänyt jälkipolvelle melko tuntemattomiksi, mutta ”heidän tuotteistaan näkee kirjallisen karjalaisuuden linjan alkuvaiheet.” (Jalava 1990: 111.)

Murteita ja venäjän kielen aineksia oli melko paljon 1920–30-luvulla myös suomalaisen emigranttien teksteissä. O. Johanssonin Taroisen ukko kävi Kontupohjan avajaisissa -kertomuksessa käytetään pääasiallisesti suomea. Karjalainen väriytyy on niukkaa, mutta sitä vastoin niin sanottujen ”sovetismien” ja venäläisten lainojen käyttö on runsasta. Taroisen ukon keskustelua nuorisoliittolaisen Senkan kanssa kuvataan seuraavasti. Senkka sanoo:

- (6) – *Minulla on maatalouden lujittamislainan obligatsioneja. Jos niitä ostat, niin sillä autat sosialismin rakentamista – –.*
 – *Ei kopeekkaan! huudahti Tarois-ukko. Minulta ette kopeekoita maanita. Ynnälliset jeretnikat! Piessan mussat mavot! Pitätsyt – maanittelijat. Vain denkaa, vain denkaa ketettäis ristikansalta!* (Johansson 1979: 99.)

Bieloin kylässä, Muurmannin alueella, syntyneen suomalaisen Kalle Kivelän kertomus Kylässä ja metsässä on replikoinnin osalta varsin kirjava: siinä vuorottelevat karjalaiset murre sanat (*Moini olet hyvä neitsyt, dai briha hyvä on*), venäläiset lainat (*predsetaatteli da komsomolkat puhuttiin, jotta nyt pitäy lähteä. Juuri praasnikan edellä – –*) ja suomen kirjakieli (*Minä sain sinulta kirjeen, josta minä ilostuin. Luin kirjeesi moneen kertaan. Vai Pekka kosii sinua, sehän mukavaa on.*). Tällaista kielellistä kirjavuutta esiintyy joskus jopa saman henkilön puheessa. (Kivelä 1979: 83.)

Suomalaisilta kirjailijoilta murteen ja kansankielen vivahteiden välittäminen ei onnistunut samassa määrin kuin karjalaisilta, mikä on aivan ymmärrettävää. He (edellä mainittujen lisäksi muun muassa A. Nummi ja R. Rusko) käyttivät murretta antaakseen teoksilleen paikallisen värityksen, ilmaistakseen omia havaintoja karjalaisista, pyrkimättä ja pystymättäkään murteen täydelliseen hallintaan.

Edellä sanotun perusteella voidaan todeta, että 1920–30-luvulla paikallisia murteita käyttivät kansallisuudeltaan erilaiset kynäilijät ja kirjailijat. Karjalan kieli ei ollut silloin virallisessa käytössä, mutta se tuli luontevasti kaunokirjallisuuteen kirjoittajien ja kuvatun kansan puheena. Suomen kirjakielen hallinneet ja kirjoittajien joukossa enemmistön muodostaneet vienankarjalaiset käyttivät latinalaista kirjaimistoa.

Juuri vienankarjalaiset tulivat kansallisen kirjallisuuden suurimmiksi vaikuttajiksi sotien jälkeisinä vuosina. Karjalaissyntyisten klassikkojen – Jaakkolan, Rugojevin, Timosen, Stepanovin, Pertun ja Laineen – omana kielenä oli suomelle hyvin läheinen varsinaiskarjala. Se liittyi elimellisenä osana heidän teostensa kieleen. Valittuaan luovan työn kieleksi suomen, he rikastuttivat sitä murreaineiksilla. Tämä ominaisuus piti vuosikymmeniä vireillä keskustelua Karjalan suomenkielisen kirjallisuuden kieliasusta.

Vuoden 1954 Karjalan kirjailijain edustajakokouksessa moitittiin kaunokirjallisuuden kielen tasoa, sen värittömyyttä ja kuivuutta. U. Vikström suositteli tilanteen parantamiseksi elävän kansankielen käyttöä, vaikka varoittikin liiallisesta murteiden käytöstä, joka saattaa rumentaa kieltä. ”Jännittävä näkökulma oli se, että tarvittaisiin marxilaista kieli-analyysiä suhteessa Suomessa käytettävään kieleen. Suomen kirjailijoista F. E. Sillanpää ja Pentti Haanpää olivat Vikströmin mielestä kansakielen tuntijoita, mutta heidän naturalismiaan hän taas sanoi katukielen rivouksilla herkutteluksi. Näkemyksen perusta oli siinä, että myös kielellä on kasvatustehtävä: kaikki puhutun kielen rumat vivahteet ja karkeudet eivät sovi minkään kansan kirjakieleen.” (Jalava 1990:169.)

Arvostelun ja kirjallisuuden teorian ristiriitainen suhtautuminen kansankielen käyttöön sai myös kirjailijat epäilemään. Monilla heistä oman tyylin löytäminen kesti vuosikymmeniä ja kukin kehitti omat periaatteensa.

Nikolai Jaakkolan Pirttijärven rantamilla -kirjan osia julkaistiin ensin Punalipussa ja sitten kirjana. Ensimmäisen osan yhteydessä huomaa, että Punalipun monet murteelliset muodot on erillisessä painoksessa (1949) korvattu kirjakielisillä muodoilla. Toisen osan, Pirttijärven rantamilla ja muualla -kirjan suhteen prosessi oli päinvastainen: erillisenä kirjana ilmestyneessä osassa (1957) on huomattavasti enemmän käytetty murretta kuin

Punalipussa julkaistussa versiossa (1954). Vähiten muutoksia koki julkaisuvaiheissa kolmannen osan tyyli (Ristiaallokossa 1963). Tähän aikaan kirjailija oli jo tehnyt itselleen tärkeimmät ratkaisut ja rupesi toimittamaan niiden mukaisesti edellisiä osia. Tietynlainen positiivinen vaikutus lienee ollut myös kirjallisuuden arvostelulla, ei niinkään paljon kotimaisella kuin ulkomaisella. Suomessa 1950-luvulla julkaistuissa kirjoituksissa keuhuttiin juuri kansan elämän kuvauksen aitoutta ja teosten kieltä. ”Tässä kielessä tuntee saman yhteyden itse kansanelämään kuin muutamalla Suomessa kirjoittavalla kansanelämän kuvaajalla, ennen muuta Haanpäällä: kieli ilmaisee kaikissa vivahteissaan jotakin itse elämästä”, kirjoitti M. S. Vapaassa sanassa 1955.

Pirttijärven rantamilla -kirjassa tekijän kielenä on suomi, mutta kirjailijan kuulumisen kuvattuun kansaan huomaa kansallisten reaalioiden ja sanaston käytössä (esim. *kalitat, ahvenrokka, mahasei, murkina, sulkku, kaimata, tikuttaa*). Niitä ei ole kovin paljon. Jos kirjailijasta tuntui, ettei sanaa ymmärretä, hän jopa selitti sen merkityksen joko suoraan omassa tekstissään tai viitteissään.

Tunnettu venäläinen kirjallisuuden teoreetikko M. Bahtin on kirjoittanut: ”Romaani on taiteellisesti järjestetty sosiaalinen ristiokaisuus, joskus monikielisyys ja yksilöllinen moniäänisyys” (1972: 57). Juuri tällaista monikielisyttä luo Jaakkola. Kukin hänen henkilöistään puhuu omaa kotoista kieltään. Pirttijärveläinen Maura kertoo tähän tapaan:

- (7) *Oli silloin elosta oikein ollakseh, kun ukkokin oli vielä nuori ta voimissah... Ei tarvinnut, kun tuoh aijan toakse pyörähti, toas ni toi metson tai petran. Oli silloin petroja! Aivan tuossa veräjällä telmeltih. A kaloa, ahventa ta särkiä, haukie ta muikkua, kuin äijän oli Pirttijärvessä! A-voi-voi, jotta kaikki hirvitti – huttunah! Verkkoja et jaksan viestä nostoa: kala kalassa kiinni.* (Jaakkola 1977: 17.)

Usmanan asukkaiden puheen kuvauksessa kirjailija käyttää outoja sanoja. Sanat eivät ole outoja ainoastaan keskustelijoille (venäläiselle Donoville ja suomalaiselle Harjulalle), vaan ne eroavat yleensäkin pirttijärveläisten kielestä, kuten esimerkiksi sanat *kirikko, musikat, nygöi, kormano, rosboinikat, vojuitsijat, nagroa ja propatie*.

- (8) – *Avoi-voi, dumaitsimma, onnacko voina rodiutuu! – – Karsinah menimmä peittoh. Musikat kai mentih metsäh – – muga heinääh, puhuu Harjulalle eräs eukko.* (Jaakkola 1977: 253.)

Omassa tekstissään kirjailija jopa kommentoi, mistä tämän alueen kielierot johtuivat. Jonkin muun seudun asukkaahan astuessa kuvaan muuttuu myös puhe:

- (9) – *Myö Vedlozeran volostin delegatat sanomma suorah moizille valkosuomalaizille, jotta Krasnaja Karelija ei halua erota sovetskoista Rossijasta. A jos belofinnat meinatah toas tulla, niin myös olemme valmehet vintovka käessä puolustamah omoa rabotshekrestjanskoita vlastie. Niin myö sanomma nengozil vierahille – –, puhuu Vieljärven edustaja yleiskarjalaisessa edustajakokouksessa.* (Jaakkola 1977: 590.)

Myös kirjan sivuilla toimivien suomalaisten puheessa tapaa murteellisia sanoja.

- (10) – *Mitä työ, poika rukad, tänne tulitte? Rohkeni Doarie kysyä miehiltä.*
– *Emme me tierä itsekkään, vastasi eräs mies. Toinen suomalaisista puhuu: – Minä näin jo untakin Kemin fröökinöistä!* (Jaakkola 1977.)

E. Karhu puhuu tässä yhteydessä suomalaisen kirjallisuuden vaikutuksesta. Hän muun muassa mainitsee V. Linnan Tuntematon sotilas -romaanin. Kuten tiedetään, siinä sotilaat puhuvat eri murteita, ja heidän puheistaan voidaan arvata, miltä paikkakunnalta kukin mies on. ”Karjalaiset prosaistit lisäsivät kotoisen murteen käytöllä karjalaisuutta. Murre sitoi teokset tiettyyn etnokulttuuriseen paikkaan, Viaan ja sen kansaan.” (Karhu 2003: 82.)

Kirjallisuuden tutkimus ja arvostelu on monesti kiinnittänyt huomiota Jaakkolan ansi-oihin sanataiteilijana. Matti Kuusi (1970) puhui muun muassa, että Pirttijärven rantamilla on aito karjalainen ”kieli- ja mielipohjainen” eepos. ”Kalevalan jälkeen – – vienankarjalaisen kirjallisuuden vaikuttavin teos”.

Monet vienankarjalaiset kirjailijat käyttivät hyväksi N. Jaakkolan kokemusta, vaikka kaikki eivät omien sanojensa mukaan saavuttaneetkaan hänen tasoaan. Niinpä laajan proosan kirjoittaja O. Stepanov tunnusti A.-K. Ripatille: ”Kotikunnan tarinassa minä siirrän vain vähän muistitietoa eteenpäin, lähinnä kai siinä tavassa, millä ihmiset puhuvat toisilleen. En nimittäin voi matkia kirjailija Nikolai Jaakkolaa, joka oli paljon lähempänä kansanpuhetta kuin minä.” (Ripatti 1985: 27.)

O. Stepanovin Kotikunnan tarinan kieli on miltei kauttaaltaan kotoista Uhtuan murretta. Kirjailija tunnusti itsekkin, että karjalaisten puheen ja dialogien rakentaminen oli hänelle helppoa. ”Minulla on yksi konsti. Minä paneudun kunkin henkilön rooliin ja alan keskustelun”, kertoi Stepanov työstään Punalipussa. (Panshina 1985: 152.)

Kirjoissa on runsaasti elävää kansankieltä, sananlaskuja ja -parsia, fraaseja, sanontoja ja sanaliittoja. Hänen henkilönsä jopa ajattelevat karjalaksi. ”Tämän kuvaannollisen kielen tallentaminen meidän aikakaudellamme on mielestäni kansallisten kirjailijoiden tärkeä, sanoisinpa pyhä, velvollisuus. Romaaneissani olen yrittänyt käyttää kansan vuosisatojen aikana kartuttamaa viisautta ja elämäntapaperinnettä. Onhan muistettava, että jos puulta katkaistaan juuret, se kuihtuu.” (1985: 6., 15). Kirjailija oli aktiivinen kansallisen kulttuurin ja kielen puoltaja.

O. Stepanovin murteen käyttöä moittivat jopa kansalliset kirjailijat. Hänen maanmiehensä A. Timonen arvosteli murteen liiallista käyttöä esimerkiksi Sakun Jaakko – rahvaan mies -kirjassa, koska se oli muka tarkoitettu suomenkieliselle lukijalle ja murteen käyttö hankaloitti lukemista. Kirjailija ei suostunut muuttamaan tyyliään, koska oli varma kannanotoistaan.

Vuonna 1987 Punalippu pyysi Stepanovia vastaamaan edelleenkin keskustelunalaisena olleeseen kysymykseen, kelpaako murre taidekeinoksi. Hän kommentoi kysymystä näin: ”Murteiden käytöstä kaunokirjallisissa teoksissa on ollut puhetta jo pitemmän aikaa. Toiset väittävät, että se tekee hallaa suomen kielelle, toiset taas pitävät tarpeellisena käyttää sitä, koska murteet ovat kirjakielen rikastuttamisen lähde”. Omaa murteiden käyttöään Stepanov perustelee kommentissaan näin: ”Ensinnäkin olen kirjoittanut teokseni pohjois-karjalaisia kansanihmisiä varten. Siltä taholta olen saanut tukea ja kannustusta sekä kiitoksia. Vaikka olen tarkoittanut teokseni suppealle lukijakunnalle, ovat ne sittenkin herättäneet mielenkiintoa jopa niinkin kaukana kuin Amerikan Yhdysvalloissa, missä Lesket-romaanin on painettu alusta loppuun muuttamatta sanaakaan. Mielestäni elävän kansankielen käyttö kaunokirjallisuudessa on yksi karjalaisen sielun ilmaisukeino.” (Stepanov 1987: 97.)

Stepanov piti aivan oikeutetusti murretta kirjallisuuden kielen rikastuttamisen keinona. Ajan mittaan juuri värikäs kansankieli sai eniten kiitossanoja muun muassa suomalaisilta

arvostelijoilta (A.-K. Ripatti, M. Nieminen). A.-K. Ripatti kirjoitti: ”Karjalan kieli soi vaivattomasti ja nasevasti hänen omissa repliikeissään. Karjalan kieltä ei ole raskautettu meidän kieleemme erilaisilla liitejärjestelmillä ja taivutusmuodoilla, ja siksi karjalainen puhe sanoo lyhyesti ja kätevästi pitkänkin asian – –. Ortjo Stepanovista tekee todella kauniin kirjailijan hänen aito, puhdas ja luonnollinen karjalaisuutensa. Karjalan kieli soi vaivattomasti ja nasevasti hänen itsensä repliikeissä. Mutta kyllä suomalainen lukija sanaston tarvitsisi, jos hän ensi kerran ryhtyisi lukemaan vienalaista murretta.” (Ripatti 1986.)

Toisaalta O. Stepanov piti itseään suomenkielisenä kirjailijana, ja kun 1990-luvulla ruvettiin puhumaan karjalan kirjakielen luomisesta, hän vastusti useammassa kirjoituksessaan varsinaiskarjalan erottamista suomesta ja sitä, että monissa Kalevalan seudun kouluissa lopetettiin suomen ja aloitettiin vienankarjalan opetus (2005: 186–188).

Samoja periaatteita kehittivät tuotannossaan muut vienalaiset klassikot. Hyvin monipuolisen proosan ja runouden kirjoittaja Jaakko Rugojev hallitsi täysin oman kotoisen murteensa ja puhui usein julkisuudessa erilaisissa tilaisuuksissa kansankielen ja kulttuurin vaalimisen tärkeydestä. Hänen tuotantonsa pursuaa huolestuneisuutta tulevaisuutta kohtaan. Niille karjalaisille, jotka ”oman rahvaan kieltä kainostelee, omaa perinnettä häpeää”, runoilija puhuu:

- (11) *Voi teitä, äidit karjalaiset,
voi teitä, miehet Kalevalan maan,
joko unohtaneet
ootte kokonaan
karjalaisen sananlaskun tään:
Käyttämätön aura
nopeasti ruostuu
pientarella peltomaan.* (Äidinkieli 2003: 130.)

J. Rugojevin vienankarjala-aiheisessa proosassa replikointi on valtaosaltaan karjalankielistä. Tämä koskee niin laajaa proosaa (esimerkiksi Ruokoranta-romania) kuin kertomuksiakin (kokoelmat Karjalaisilla kangasmailla, Sukupolvien saatossa ym.). Murteet voivat kuitenkin vaihdella toisen paikkakunnan asukkaan astuessa kuvaan. Siikaniemen tarua ja totta -teoksessa Rugojevillakin vain replikointi on karjalankielistä, mutta murteet voivat vaihdella:

- (12) *Kerran syksyllä vanha tuttavani Petri Jurinpoika ehdotti, että lähtisimme viikonlopuksi hänen kotikyläänsä.
– Siel kai piendaret i dorogupellod ollah tävvet vagoid...
– Missä se sinun kotikyläsi on?
– Ka Aunuksen dorogal. Kun ajat Pyhäjärvestä ielläh vähäsen, niin vasemmalla on tiensuara – –. Ylen hyvä dorogaine – –, selostaa mies tien laatua.* (Rugojev 1979: 202–203.)

Omia periaatteitaan murteiden käytön suhteen kehittänyt myös Pekka Perttu. Hän oli mainio lyhyen novellin ja kertomuksen taitaja sekä Karjalan tunnustettu kotiseutukirjailija sanan parhaassa ja täydellisimmässä merkityksessä. Pertun oma teksti on valtaosin kirjasuomea. Karjalaisuutta ja kalevalaisuutta siihen tuo rikas sanasto, jossa on kansan elämän reaaliota, runollisia alleja, mesikämmeniä ja kalevantulia.

Kielen opettajinaan Perttu mainitsee suomalaisia kirjailijoita (Linnankoski, Aho, Haanpää, Sillanpää). ”Mutta tärkeä kielen kehittäjä hänelle on ja on aina ollut Vuokkiniemen perukka. Siellä hänen kielenopettajinaan ovat kansanihmiset, joiden puhetta kuuntelee kuin musiikkia ja joiden sanoja ja sanontoja voi hyödyntää – tietenkin yleiskielen normeja soveltaen. Sanoisin, että se ei ole yhtään vähempää kielen kehittämisen kannalta kuin lukea vaikka parhainta nykysuomalaista romaania. Näin sanottu ei merkitse sitä, että väheksyisin kirjallisia vaikutteita”, kirjoitti P. Virtaranta (1990: 196).

Pertulla on eräitä täysin murteella kirjoitettuja kertomuksia. Hänen Vesiperän pakinoita -kokoelmansa sisältää 13 murrejuttua. Suurin osa niistä on stilisoitu *kansan suusta kuultua* -tarinamuotoon. Ne välittävät myös aidon puhutavan.

- (13) *Kaikkie vet sitä muajilmassa sattuu – –. Nyt mie starinoin yhen ihan totisen tositapahuksen, mi ei ole yhtänä huonompi kuin keksityt. – Vuokkiniemen perukan rahvas ei anneta valehella – –.* (Perttu 1980: 25.)

Tarinat alkavat usein tähän tapaan:

- (14) *Issumma kerran Onttosen Riijon kera onkittamassa – –.* (Perttu 1980: 44.);
Sinä kevyänä sitä kelie oli ta tietäki riitti – –! (Perttu 1980: 40.)

Kuulijaa puhutellaan tarinoissa usein, kuten esimerkiksi tässä:

- (15) *Niinkuin itseki arvuatte, tämä tapaus oli ollun Latvajärvellä – –.* (Perttu 1980: 5.)

Vastaavanlaisia karjalankielisiä juttuja löytyy muistakin kokoelmista. Väinämöisen venehen jälki -kirjassa sellaisia ovat Kotiperukan metsäkylie ja Sorsissa. Ne on kirjoitettu samaan suullisen tarinan tyyliin. Niissä käytetään johdonmukaisesti vienankarjalaa, jolla puhutellaan kuulijaa, kuten *niin kuin itseki arvuatte ja katsho*.

- (16) *Kylistä ta rahvahasta ei ni virkkua. Niitä, katsho, oli mukavia ukkoja ta akkoja joka ainuossa kylässä! Ei ne liijoin vaivojah valiteltu eikä niiden kera istuossa ikävä tullun – –.* (Perttu 2004: 209.)

Nämä murrejutut on luotu erittäin taitavasti, ja niissä ”näkyä karjalaisen salokylän asukkaan lennokas mielikuvitus ja runollisuuskin” (Virtaranta 1990: 194). Pertun suomenkielissä kertomuksissa ja esseissä on runsaasti esi-isien perinnetietoutta, uskomuksia ja merkkejä (kuukkelin pesän löytäminen merkitsi lappalaisilla kuolemaa; korpin pesästä löydetyn lantin uskottiin tuovan löytäjälle rikkautta; käki lakkasi kukkumasta, *kun vihne meni kurkkuun* tai *kun näki ensimmäisen heinäseipään*). Kertomuksissa oli myös sanontoja (*musta kuin korppi haaskoilla*), havaintoja ja käsityksiä luonnon maailmasta (pöllö on viisauden symboli, allit neitseellisyyden vertauskuva, kuukkelin onnenlintu ja harakka juorujen levittäjä), sananlaskuja sekä laajempia kansanrunollisia lajeja eli taruja ja legendoja. Niissäkin murteen käyttö on niukkaa. Arvoitukset ovat melko harvinaisia kirjailijan teksteissä, mutta sellaisiakin oli, kuten *kaksi kantoista merellä, upotah ta kupletah* (= kuu ja aurinko) tai *lokinalla uusi turkki – loukko helmassa* (= jää ja avanto).

Murteen käyttöä on runsaammin iäkkäiden ihmisten vanhan ajan kuvauksissa. Niissä Perttu yrittää jäljitellä kertojan puhutavaa. Esimerkiksi Väinämöisen venehen jälki -esseessä eräs venejärveläinen 85-vuotias Ida Larintytär Lesonen pakisee pässin uhraamisen ansioista näin:

- (17) *Silloin kun hos kellä rahvahalla parani karjalykky tahi hos mi muu, hyö luvattih pokko pyhälle Miikkulalle. Sanomma jos sattu karjatautie, niin annettih lupaus jo talvella tahi keväällä: kun lehmä parennou, vien pokon syksyllä. Ta siitä Pohrotshana tuotih.* (Perttu 2004: 25.)

Tämäntapaiset repliikit ovat aitoja ja lienevät nauhalta litteroituja. Kirjan alkusanoissa Perttu sanoo muun muassa: ”Huomautettakoon kuitenkin, ettei siinä (kirjassa – T. S.) ole sijaa mielikuvitukselle, kuten kirjailijalta saatettaisiin ehkä odottaa. Paikat, henkilöt, runonäytteet, henkilöiden kertomukset ja muistelmat ovat aitoja, kertojilta kuultuja. Ne tuodaan siinä muodossa, jossa ne on esitetty, jos teksti on murrettu.” (Perttu 2004: 9.) Kuvatessaan keskustelujaan vanhempien ihmisten kanssa kirjailija käyttää myös omissa repliikeissään murrettua: *Oletko se siekin ollut siellä Perttusen suvun kalavesillä? Pääsi minulta tahtomattani kysymys* (Perttu 2004: 110). Todettakoon kuitenkin, että tavallisemmin keskusteluaiheet selitetään epäsuoralla tekstillä. Luullakseni kirjailija pelkäsi kielen ylikyllästämistä murteella.

Nuoren polven puheessa murteiden käyttö on hyvin niukkaa, mutta tarkka kirjailija kuulee ja välittää lukijalle vanhan puheen ”höystelyhengen”, latvajärveläis-kalevalaisen kertojahengen. Nuori Volodja Kirillov vastaa ”vuotaako vene” -kysymykseen näin:

- (18) – *Sekö? Se kuule vuotaa. Kun äsken laiturissa auskaroin veden veneestä, niin puoli metriä nousi vesi Lammajärvässä. Tuskin lienee tippaakaan vettä järvässä, mikä ei olisi käynyt veneessäni kesän aikana.* (Perttu 2004: 56.)

Esimerkkikatkelmista huomaa, että Pekka Pertulla oli omat näkemyksensä murteiden käytön suhteen. Toiset kertomukset hän kirjoitti murteella ja toiset kirjasuomella. Murteen käyttöä hän katsoi mahdolliseksi vain tiettyjen aiheiden ja lajien (juttu, pakina, tarina) yhteydessä. Murrettua ja kansanomaista ainesta käytetään melko rajoitetusti ja hyvin harkitusti laajalle lukijakunnalle tarkoitetuissa novelleissa, kertomuksissa ja esseissä. Jäljitellään vanhojen ihmisten kertomuksia ja puhetta Perttu oli hyvin tarkka kielen vivahteiden ja sanaston säilyttämisessä.

1980-luvulla uuden, nuoren ja urbaanin sukupolven astuttua kirjallisuuteen julkisuudessa alkoi vilkas keskustelu niin sanotusta Petroskoin suomesta. Kaunokirjallisuuden kieltä moitittiin juuri liiallisesta karjalaisuudesta. Suomenkielinen kertoja M. Masajev sitä vastoin näki vienalaisten ansiona sen, että ”he ovat tuoneet Petroskoin suomeen vienankarjalaisen kansankielen rikkauden, kuvallisuuden, värikkyyden ja sointuvuuden” (Masajev 1987: 141). Samassa artikkelissaan hän sanoo: ”Kirjailijoidemme ja runoilijoidemme teoksia sävyttää tietty kielellinen kansanomaisuus, sillä kukin heistä, tietysti kykyjensä ja taitojensa mukaan, hyödyntää karjalan ja inkerin murteita. Tässä mielessä vienankarjalainen eli kalevalainen kansankieli on todellinen aarreaitta. Ei ole vaikea kuvitella, miten ihastuttavalta ja eksoottiselta kajahtaa kalevalaisen kansankielen sana, vertaus, lausekäänne tai puheenparsi kaikessa mehevydessään suomensuomalaisen korvaan nykysuomen ja tavarakulttuurin vierasperäisen markkinakielen keskellä. – – Kansan kielimuisti on ihmeellisen pitkä, samoin kuin kielellinen tyylitaju.” (Masajev 1987: 138).

Näin lyhyessä katsauksessa ei voida antaa täydellistä ja kattavaa kuvaa murteiden ja kirjasuomen keskinäisvaikutuksista Karjalan kansalliseen kirjallisuuteen. Kaunokirjallisuuteemme on sulautunut useiden kielten (karjalan, inkerin, vepsän ja jopa suomen) mur-

reainekset, ominaisuudet ja sanasto siten, että ne ovat samalla antaneet sille omanlaatuisen värityksensä.

Lähteet

- Ivatshe, Feodor 1979: Kuuromykkä. – Karjalan kertojat (toim. Juha Virkkunen ja Nikolai Laine). 46–59. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Jalava, Aulikki 1990: Kansallisuus kadoksissa. Neuvosto-Karjalan suomenkielisen epiikan kehitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Jaakkola, Nikolai 1977: Pirttijärven rantamilla. Karjala-kustantamo, Petroskoi.
 ——— 1978: Kun enskerran tulin Piiterih. – Punalippu 3. 42–44.
- Kelpaako murre taidekeinoksi 1987: Kelpaako murre taidekeinoksi? Helena Panshina haastattelee O. Stepanovia. – Punalippu 9. 96–97.
- Kivelä, Kalle 1979: Kylässä ja metsässä. – Karjalan kertojat (toim. Juha Virkkunen ja Nikolai Laine). 76–90. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kuusi, Matti 1970: Kaksisataa sananpartta Nikolai Jaakkolan vienalaisromaaneista. – Karjalan heimo 9–10.
- Masajev, Matti 1987: ”Ihasuttava ja raivostuttava” eli Petroskoin suomiko uusiksi? – Punalippu 9. 137–142.
- M. S. 1955: Karjalan kansan laulumailta. – Vapaa sana 10.9.1955.
- Nikutjev, Iivo 1979: Marfan vassukset. – Karjalan kertojat (toim. Juha Virkkunen ja Nikolai Laine). 111–114. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Panshina, Helena 1985: Kirjoitan maanmiehiäni varten. – Punalippu 6. 147–154.
- Perttu, Pekka 1980: Vesiperän pakinoita. Karjala-kustantamo, Petroskoi.
 ——— 2004: Väinämöisen venehen jälki: essee ja kertomuksia. Periodika, Kuhmo.
- Ripatti, Aku-Kimmo 1985: Kävin Kalevalan mailla. 26–27. – Kaleva.
 ——— 1986: Onko Sampo vain sanoja? – Kaleva 9.5.1986.
- Rugojev, Jaakko 1964: Katajaisilla kangasmailla: kertomuksia: kuvauksia. Karjalan kirjakustantamo, Petroskoi.
 ——— 1979: Siikaniemen tarua ja totta. – Sukupolven saatossa: proosa-valikoima 202–211. Karjala-kustantamo, Petroskoi.
 ——— 1982a: Olleesta tehdä ei olematonta –. Kalevalan kommunisti 8.7.1982.
 ——— 1982b: Kuljettu taival. Uhtuan – Kalevalan kirjallisuuskerhon vaiheita. – Punalippu 8. 95–108.
 ——— 2003: Kivenä koskessa: valitut runot. Juminkeon julkaisuja, nro 35. Juminkeko Petrozavodsk: Juminkeko, Kuhmo.
- Virtaranta, Pertti 1990: Kulttuurikuvia Karjalasta: ihmisiä ja elämänkohtaloita rajantakaisessa Karjalassa. Weilin+Göös, Jyväskylä.
- Бахтин, Михаил 1972: Слово в поэзии и в прозе. 55–85. Вопросы литературы 6.
- Карху, Э. Г. 2003: Общение народов и культур. Исследования и материала по истории финско-карельско-русских культурных связей XIX-XXвеков. Проблемы становления молодых литератур. 67–93. Петрозаводск.

Karjalankielisen kirjallisuuden nykytilanne

Karjalan tasavallassa

Natalia Tšikina

Tiivistelmä. Natalia Tšikina kirjoittaa Karjalan kansallisen kirjallisuuden kehityksestä ja nykytilanteesta. Karjalan kansallinen kirjallisuus oli alkujaan muuten suomenkielistä, mutta teoksissa esiintyvät nimet sekä dialogit ja monologit oli usein kirjoitettu karjalaksi. Karjalan kielellä kirjoittamaan alkaneista kirjailijoista merkittävimpiä olivat alkuvaiheessa Paavo Lukin ja Vladimir Brendojev. Nykyisin karjalankielistä kirjallisuutta ilmestyy luviksi, lyydiksi ja vienankarjalaksi. Tšikina nostaa nykykirjailijoista esiin Aleksander Volkovin, Miikul Pahomovin ja Raisa Remsujevan.

Asiasanat: karjalankielinen kirjallisuus, proosa, lyriikka

Maija Pahomova, Elli Aalto ja Armas Mišin ovat tutkineet karjalankielistä kirjallisuutta Karjalan tasavallassa. Karjalankielinen kirjallisuus on kehittynyt eri tavalla kuin toisten Venäjän kansojen kirjallisuus. Se on kansallista kirjallisuutta, ja se on vuosikymmeniä kehittynyt suomen kielellä. Pohjois-Karjalasta kotoisin olevat kirjailijat puhuivat suomen lähisukukieltä, vienankarjalaa. Näitä Karjalan suomeksi kirjoittavia kirjailijoita olivat muun muassa Nikolai Jaakkola, Nikolai Laine, Antti Timonen, Jaakko Rugojev, Pekka Perttu ja Ortjo Stepanov. Heidän teoksensa ovat pääosin suomeksi, mutta monet dialogit ja monologit on kirjoitettu karjalaksi, kuten seuraavassa katkelmassa:

- (1) *Kun menin erään kerran Santran luo haastattelujani jatkamaan, oli minulla selkä kipeä. Tulin maininneeksi siitä. Santra alkoi heti diagnosoida:*
– *Jospa siula on kirvestän selän?*
– *Ka mipä se semmoni tauti on? Pääsin heti asiaan.*
– *Olihan se semmoni tauti, kun selän kirvesti rahvahalta. Selkä ta sivut tuli niin kipeksi, jotta ei peässyn kunnolla liikkumah.* (Perttu 2004: 104.)

Teosten sankareilla on karjalaiset nimet, kuten Teppana, Hovatta ja Hilippä. Kirjailijat ovat säilyttäneet teoksissaan karjalankielisen paikannimistön (Venehjärvi, Munankilahti,

Akonlahti), ja jopa teosten nimet viittaavat karjalaisiin, kuten Antti Timosen Me karjalaiset ja Pekka Pertun Väinämöisen venehen jälki.

Karjalaiset kirjoittivat teoksia suomen kielellä 1980-luvulle asti. Silloin alkoivat Etelä-Karjalasta kotoisin olevat Paavo Lukin ja Vladimir Brendojev kirjoittaa aunuksen murteella. Paavo Lukin oli kotoisin Prääsän alueelta, ja hän aloitti kirjoittamisen vuonna 1938. Hänen varhaisimmat teoksensa olivat suomenkielisiä, ja ne oli tarkoitettu lapsille. Vuonna 1981 ilmestyi kirjailijan ensimmäinen karjalankielinen teos, Tuhkimus.

Karjalankielistä kirjallisuutta kehitti 1970–1980-luvulla ennen muuta Aunuksen alueelta kotoisin oleva Vladimir Brendojev, ja suurin osa karjalankielisistä kirjailijoista pitää Brendojevia vielä nykyäänkin esikuvanaan. Hänen ensimmäinen runonsa painettiin vuonna 1972 Neuvosto-Karjala-lehdessä, minkä jälkeen hän alkoi kirjoittaa Punalippu-aikakauslehteen. Brendojev oli Aunuksen alueen ensimmäinen kansalliskirjailija. (Писатели Карелии 1994: 8–9.)

Brendojevilla oli talonpojan olemus, ja hän piti Aunuksen maasta, sen ihmisistä ja maisemista. Hänen teoksissaan lyyrisen sankarin pääominaisuuksia ovat talonpojan perustellisuus, luotettavuus, hyvyys ja ahkeruus.

Brendojevin ensimmäinen runokokoelma Anusrandaine julkaistiin vuonna 1980. Kokoelmassa on 30 runoa ja 12 käännöstä, ja ne on kirjoitettu sekä latinalaisin että kyrillisin kirjaimin. Myöhemmin Brendojev siirtyi kokonaan latinalaiseen kirjaimistoon. Lyyrinen sankari ihailee luonnon kauneutta runoissa Oh, synnyinrannan valgei koivu, Oi, kuldulehti koivahaine ja Rakkahat rannat.

- (2) *Rakkahat rannat, vedrehet vedyöt,
kivizel ruoppahal kuuzi da pedäi.
Yliči yöhyön valgiazen valvon,
Päiväzen nouzendua pienyössäh palvan.
Päiväine pystih sugahih pitkih,
kastiežen kyynalil kibriädy itköy.*

Brendojev kirjoitti aunuksen murteella eli livviksi. Hänen runonsa ovat tyyliltään lähellä karjalaista lyyristä laulua, mutta samalla niissä näkyy myös venäläisen kansanrunouden vaikutus. Runoilijalla on esimerkiksi Častuškat-runosarja. Tällaiset častuškat (tai tšastuškat) ovat venäläisessä perinnekulttuurissa hyvin suosittu lyhyiden humorististen laulujen laji.

Brendojev laajensi luomistyönsä aiheita Hiilau huoli -kokoelmassa. Kokoelmaan kuuluvat kansanrunollinen Kansanpajoloin sovituksii -runosarja ja lyyrinen Sinun ikkoinal -runosarja. Vuonna 1986 häneltä ilmestyi Kadajikko-runoelma, jonka pääaiheena oli karjalan rahvaan voima ja sisu. Runoista heijastuu Brendojevin rakkaus ja kunnioitus aunuslaisia heimolaisiaan kohtaan, joiden sinnikkyydestä ja lujuudesta hän kirjoittaa. Kylmil kertomuskokoelmassa on huumoripitoisia kuvauksia kansan elämästä, jonka kirjailija tunsu hyvin. Brendojevin kuoleman jälkeen ilmestyneessä Runoja-kokoelmassa on sekä entisinä vuosina julkaistuja runoja että uusi Runot lapsille -runosarja. (Анто 1997: 170–171.)

Paavo Lukin ja Vladimir Brendojev osoittivat, että karjalaa voi käyttää muissakin kuin kansanrunouteen pohjautuvissa kirjallisuuden lajeissa, esimerkiksi kertomuksissa, lyyrisissä ja humoristisissa runoissa sekä eppisissä runoelmissa. Brendojev aloitti luovan tuotantonsa kyläelämälle omistetuista runoista ja laajensi vähitellen runoutensa aihepiiriin

filosofisiin mietiskelyihin ihmisen elämästä ja sen arvoista. Hän monipuolisti runojensa mittoja, riimejä ja sävyjä.

Brendojev teki karjalaksi useita onnistuneita käännöksiä. Hän käänsi tunnettujen venäläisten runoilijoiden, kuten Puškinin, Lermontovin, Nekrasovin ja Jesenin, runoja. Lisäksi hän käänsi myös suomen kielellä kirjoittaneiden Rugojevin, Laineen ja Summasen runoja. Brendojevin ja Lukinin toimintakaudet jäivät valitettavan lyhyiksi, mutta juuri heidän elämäntyöstään lähtien alettiin puhua karjalankielisestä kirjallisuudesta.

Karjalankielisen kirjallisuuden uusi kausi alkoi Karjalan tasavallassa pari vuosikymmentä sitten. Tätä ajanjaksoa karjalankielisen kirjallisuuden kehityksessä voidaan kutsua siirtymäkaudeksi, ja se on myös kansallisen heräämisen kausi. Karjala on kirjakielenä yhtä nuori kuin karjalankielinen kirjallisuus.

Nykyisin Karjalan tasavallassa ilmestyy kirjallisuutta kolmella karjalan kielen murteella: livviksi, lyydiiksi sekä vienankarjalaksi. Tatjana Klejerovan mielestä livvin murre kehittyi muita nopeammin, sillä aunuksalaiset asuvat suurimpien asutuskeskusten läheisyydessä, ja heidän asumusalueensa on tämän lisäksi yhtenäinen ja keskittynyt Aunuksen ja Prääsän piiriin. (Клеерова 2001: 7.) Suurimpia lähikaupunkeja ovat Petroskoi ja Pietari.

Livviläinen kirjallisuus on nykyisin parhaissa voimissaan. Livviksi kirjoittavat muun muassa Aleksandr Volkov, Pjotr Semjonov, Olga Mišina, Zinaida Dubinina ja Vasja Veikki. Vienaa käyttävät Raisa Remsujeva, Iro Peksujeva, Lempi Lyytinen ja lyydiä Miikul Pahomov, joka asuu nykyisin Suomessa. Jokaisella heistä on ollut mahdollisuus julkaista teoksiaan kansallisilla kielillä Karjalassa julkaistuissa sanoma- ja aikakauslehdissä, kuten Careliassa, Kipinässä, Vienan Karjalassa ja Oma Muassa.

Nykyiset karjalankieliset kirjailijat eroavat toisistaan koulutukseltaan ja ammanteiltaan. Jokaisella on oma elämäntiensä ja kohtalonsa, mutta jokainen heistä haluaisi säilyttää ja kehittää äidinkieltään.

Vuonna 1998 Karjalan Kirjailijainliittoon perustettiin Karjalaine Sana -niminen kirjallisuuden seura, johon kuuluvat karjalan kielellä kirjoittavat kirjailijat. Vuonna 1999 heidän työnsä tuloksena ilmestyi kokoelma Omil pordahil, joka oli ensimmäinen kolmella karjalan kielellä kirjoitettu kokoelma. Tätä nykyä tavoitteena on luoda yhteinen karjalan kirjakieli. Karjalankieliset kirjailijat auttavat kirjakielen kehittämisessä, kansallisen kulttuurin säilyttämisessä sekä etnisen itsetunnon lujittamisessa. Vladimir Brendojevin runot ja käännökset, Aleksandr Volkovin runous sekä Pjotr Semjonovin kertomukset todistavat, että karjalan kielellä on suuret esteettiset mahdollisuudet.

Vuonna 2003 julkaistiin karjalan kielellä proosan, runouden ja näytelmäkirjallisuuden antologia Karjalan pagin, ja vuotta myöhemmin Pjotr Semjonovin Puhtasjärven Maša -romaanin. Nykyisin kirjailijat kirjoittavat luonnosta, karjalaisten kohtaloista sekä karjalan kielen ongelmista. Tunnetuin nykyajan livvinkielinen kirjailija Aleksandr Volkov kirjoitti alkujaan venäjän kielellä, mutta siirtyi myöhemmin karjalan kieleen. Hänen ensimmäinen kirjansa oli Маленькая Дессойла.

Volkovin tuotannon pääaiheena on kotiseutu ja sen kaunis luonto. Kotiseutua symboloivat hänen teoksissaan muun muassa järvi ja äidinkieli. Volkov kirjoittaakin nimenomaan Karjalan järvistä. Vuonna 1997 häneltä ilmestyi kirja nimeltä Pieni Dessoilu, jossa on Siämärvi-niminen runo. Säämäjärvi onkin kirjailijan lempijärvi, ehkä siitä syystä, että hänen kotikylänsä Essoila sijaitsee Säämäjärven rannalla. Siämärvi-runon alku saattaa lukijan kalastajien elämän ilmapiiriin.

- (3) *Kalastajua sydäin käsköy
Inžuniemeh, Ruvan vongah
Azan'okas vihmu kastau
Järvi vetty luvvol longau – –.*

Aleksandr Volkovin runokieli on kuvaannollista ja samalla kansanomaista, mikä näkyy esimerkiksi seuraavasta katkelmasta:

- (4) *– – Kajai huondeszor'al čiihuou.
Kivirannas aldo räškiäy.
Tyynel ruogo hil'l'ah hiivou,
Hännäl haugi vetty pl'äškiäy – –.* (Volkov 1997: 4.)

Jokainen Volkovin runokokoelma sisältää runon Säämäjärvestä. Järvet Karjalan - kokoelma koostuu hänen viime vuosien runoistaan. Kokoelmassa on runoja luonnosta, kansan muistosta sekä karjalan kielen säilyttämisestä ja kehityksestä. Rakkautensa koti-seutua kohtaan runoilija ilmaisee runossa Minun Siämärvi.

- (5) *Siämärvi. Suaret da kallivoniemet,
Rannikol – rosat da küläizet pienet.
Kümmenii, sadoi tiä igäizii nimii
Muamaizen maijonke sūväimeh imiin – –.* (Volkov 2003: 112.)

Aleksandr Volkovin viimeisimmät runot ovat huomattavasti korkeatasoisempia kuin aikaisemmat, sillä runoilija pyrkii tietoisesti eroon puutteellisuuksistaan (Mišin 1998: 99).

Volkov on kääntänyt venäläisten runoilijoiden runoja karjalaksi. Venäjän klassinen runous onkin ollut hyvä opettaja myös Aleksandr Volkoville. Lukuisten kirjailijoiden ja runoilijoiden tuotannosta on nähtävillä, että äidinkielellä kirjoittamaan aloittamisella on ollut käänteentekevä rooli heidän tuotannossaan.

Aleksandr Volkovin runoudessa näkyy hänen huolensa karjalan kulttuurista ja kielestä. Vuonna 2004 julkaistiin Volkovin kuudes runokirjanen Liivin virret. Kirjaseen sisältyvä samanniminen runo on julkaistu viidellä kielellä: venäjäksi, livviksi, eestiksi, suomeksi sekä komiksi. Volkovin runoja on myös sävelletty.

Volkovista tuli aikanaan ammattikirjailija, ja Karjalan Kirjailijainliitto hyväksyi hänet jäsenekseen. Myös Venäjän Kirjailijainliitto myönsi hänelle aluksi rivijäsenyytensä, ja vuonna 2000 Volkov pääsi Kirjailijainliiton varsinaiseksi jäseneksi.

Lyysin kielellä runoileva Miikul Pahomov aloitti oman luomistyönsä Venäjällä, mutta nykyisin hän asuu Suomessa. Vuonna 1993 Petroskoissa ilmestyi hänen ensimmäinen lyyrisiä runoja sisältävä kirjansa Tuohuz ikkunas, Lydimua-runoelma sekä runoja lapsille. Nuorena runoilijana hän pohjasi tuotantonsa kansanrunouden perinteisiin, mutta keili myös vapaata runomittaa.

Vuonna 2001 Miikul Pahomov hyväksyttiin Karjalan Kirjailijainliiton jäseneksi. Vuoden kuluttua tästä Snellman-instituutti julkaisi Suomessa Lüüdiland-runokokoelman, joka oli hänen toinen runokokoelmansa. Kirjan johdannossa tekijä esittää lyydiläisten historian muinaisajasta nykypäivään. Kokoelma itsessään jakautuu kolmeen osaan: punaiseen, siniseen ja vihreään. Runoilijan mielestä näiden värien pitäisi olla lyydiläisten lipussa. Sininen kuvastaa hänen mielestään lyydiläisalueen vesistöjä, punainen hiekkarantoja sekä

kyliä ja vihreä kauneutta sekä luonnon rikkautta. Kirjan nimessä on yhdistetty karjalan ja englannin kieltä. *Lüüdi* ('lyydi') tulee karjalan kielestä ja *land* ('maa') englannista.

Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten professori Seppo Suhonen huomautti kirjan julkaisutilaisuudessa, että ”jokaisella kansalla on oma kielensä ja kirjallisuutensa. Lyydin kieltä puhuvia on vain tuhat henkeä, ja heidän joukostaan on noussut omakielinen kirjailija ja tutkija Miikul Pahomov.” (Pahomov 2001.)

Runossa Kolme K:d Pahomov kirjoittaa että *k*-kirjain on hänelle kaikista kallein, sillä kolme tärkeää sanaa alkaa sillä: Kalevala, Kuujärvi ja Karjala.

- (6) *Kalevala, Kujärv, Kard'al –
omad sanad kaunehed.
Kuna kulgen – sinnai kandan
kallehed K-kird'aimed.* (Pahomov 2000: 67.)

Kalevala on karjalais-suomalainen kansaneepos, Kuujärvi karjalaisten esivanhempien kotikylä ja Karjala Pahomovin isänmaa. Pahomov on sekä kirjailija että pappi, mikä on kirjallisuudessa harvinaista. Toinen esimerkki tällaisesta on Bengt Pohjanen Pohjois-Ruotsista.

Lyydinkielisen kirjallisuuden menestys on vaatimaton, koska kansallista sivistyneistöä on vähän. Miikul Pahomovin ponnistusten ansiosta lyydiläisten ”etnokulttuurinen mobiilisaatio” on kuitenkin lähtenyt liikkeelle.

Raisa Remsujeva on kotoisin Kalevalan piiristä. Hän on runoilija, kääntäjä ja Vienan Karjala -lehden päätoimittaja. Aiemmin hän on kerännyt ja tutkinut karjalaista kansanrunoutta: runoja, itkuvirsiä, balladeja ja satuja. Hänen äitinsä Santra Remsujeva on vienankarjalan runojen ja perinteen tietäjä.

Raisa Remsujeva julkaisee omia teoksiaan paikallisissa lehdissä ja kokoelmissa. Hän on kääntänyt Raamattua vienankarjalaksi, kirjoittanut lapsille tarkoitetun kirjan Ihmeheite, tehnyt oppikirjoja ja kääntänyt vienankarjalaksi Lauri Kuntijärven romaanin Yhessä ylettih. Omil pordahil -kokoelmassa on julkaistu Remsujevan runo Ihahko tosieh?

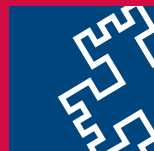
<p>(7) <i>Olin eklein Lumimuašša,
Kummua šielä nävin:
Lumimiehet lumipäiset
Lumičäijyö juotih.</i></p>	<p><i>Olin eklein Kukkamuašša,
Kummua šielä nävin:
Kukkamiehet kukkašuiset
Kukkahuttuo keitetih.</i></p>
<p><i>Olin eklein Lehtimuašša,
Kummua šielä nävin:
Lehtimiehet lehtikäiset
Lehtileipyä šyötih.</i></p>	<p><i>Olin vielä muissa maissa,
Monta kummua nävin
Kuulin runuo, kuulin loruo,
Yksi niistä tämä.</i> (Omil pordahil 1999: 78.)</p>

Yleisesti ottaen vienankarjalainen runous käyttää laajasti kansanrunouden ominaisuuksia, kuten rytmiä ja kielikuivia. Kansallisen kirjallisuuden julkaisemiseen on viime vuosina saatu paljon apua Suomen Kuhmossa toimivalta Juminkeko-säätiöltä. Apu on tärkeää, sillä nykykirjailijoiden luomistyöllä on suuri merkitys kansallisen kirjallisuuden kehityksessä Karjalan tasavallassa. Kirjallisuutta luodaan tätä nykyä neljällä kielellä: venäjäksi, suomeksi, karjalaksi ja vepsäksi. Karjalankielinen kirjallisuus puolestaan jakautuu livvilläiseen, lyydiläiseen ja vienankarjalaiseen kirjallisuuteen.

Lähteet

- Алто, Э.Л. 1997: История литературы Карелии. Финноязычная литература Карелии. 2. Санкт-Петербург.
- Клеерова, Т. 2001: О перспективах карельского языка в Республике Карелия. Карелия 28.
- Биобиблиографический словарь 1994: Биобиблиографический словарь. Писатели Карелии. Петрозаводск.
- Mišin, A. 1998: Dessoilu sydämessä: Aleksandr Volkovin 70-vuotispäiväksi. Carelia 12.
- Omil pordahil 1999: runot da kedomukset karjalan kielel: kerävöikniigu (sostaviteli A. I Mišin ja A. L. Volkov). Periodika, Petroskoi.
- Pahomov, M. 2000: Lüüdiland: runokird' lüüdin heimon kolmes mujus. Snellman-instituutti, Kuopio.
- 2001: Miikul Pahomov: “Se on minun seiččemen vuvven runoilijan ruado – –.” Oma Mua. 22. helmikuuta.
- Perttu, P. 2004: Väinämöisen venehen jälki: essee ja kertomuksia. Periodika, Petroskoi.
- Volkov, A 1997: Pieni Dessoilu: runot, kiännökset. Periodika, Petroskoi.
- 2003: Järvet Karjalan: valitut runot. Periodika, Petroskoi.

Oulun yliopisto • Humanistinen tiedekunta
University of Oulu • Faculty of Humanities

ISBN 951-42-8155-1

ISSN 1796-4725

KANSI RAIMO AHONEN